

Van-e ezentúl a bolygó tűznek és vallásunkhoz köze? — nem vitatom. Az ignis-nek s változékainak azonban aligha több, mint őseink Deus kiáltásának Deézs város nevéhez. Mint a hogy a lidércz vagy iglicz a néphiedelem szerint 7 éves kakas tojásból szemét dombon kél ki, úgy kelt ki a mi iglicz—lidércz szavunk is azon gezemiczéből, mit a latinizáló keresztyénség nem lényege, hanem uszálya separt össze.

A természettudomány mai álláspontján a bolygó tüzet is csak optica fallacián alapulónak s nem létezőnek mondja: nyelvészetünk sem mondhat egyebet a lidércz magyar eredetéről.

A

LATIN NYELV

ÉS

DIALEKTUSAI.

SZÉKFOGLALÓ

SZÉNÁSSY SÁNDOR

LEV. TAGTÓL.

P E S T.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

A LATIN NYELV S DIALEKTUSAI.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1871. november 20-án tartott ülésén.)

Tekintetes Akadémia!

Az 1871-dik évi választó nagygyűlés engem ezen tudományos intézet levelező-tagjává megválasztván, sokáig tündöttem rajta, hogy micsoda érdemek azok, melyek engem ily nagy kitüntetésre méltattak; de minél tovább gondolkodtam, annál inkább meggyőződtem arról, hogy eddigi működésem eredménye távról sem elegendő arra, hogy ily megtiszteltetésben részesüljön. — Azt kell tehát hinnem, hogy igen tisztelt választóim inkább a jövő reményében, mint az eddig általam felmutatott latin nyelvtudományi kísérletekre való tekintetből, adták reám becses szavazataikat. — Ezen föltevés az, mely engem ezen tudományos férfiak számára szentelt helyen pirulás nélkül megjelenhetni felbátorított. — Bizom ugyanis egyrésztől ügyszeretemben, melylyel a latin nyelvtudományt fölkaroltam, s mellette mind ez ideig állhatatosan megmaradtam, hogy azon eredmény, melynek vajmi csekély voltát magam érzem leginkább, további ernyedetlen működésem folytán hasonló vagy nagyobb mérvben fog növekedni, mint eddig. — Reméllem ezt annyival inkább, mivel tanulmányaimban sikerült immár azon pontra eljuthatnom, a hol a tudomány, melylyel foglalkozunk, már képes magát velünk megkedveltetni, s a honnan a továbbhaladás már nem fárasztó kinlódás többé, hanem azon élvezetek egyike, melyek minél gyéribben tünnek föl, annál boldogítóbbak szoktak lenni. Másrésztől pedig, megválasztatásom az, mely — ha a bennem helyezett nagy becsü, de jelenleg meg nem érdemelt bizalom irányában háladatlan maradni nem akarok — azt parancsolja, hogy eddigi szorgalmamat és tevékenységemet megkettőztessem, mit teljesíthetnem — legyen

szabad megigérnem — mindenkor kedves kötelességemnek fogok tekinteni. — Addig pedig míg ünnepélyesen tett ígéretem beválthatom, méltányos elnézésért s igazságos, de nem szigorú megítéltetésért esedezem.

A latin nyelv és dialektusairól szóló ez első értekezésünket következő részekre osztottuk fel:

1. Nyelvtörténeti bevezetés.
2. A latin nyelvtudomány.
3. Az oszkus nyelv, az oszkus betűk és oszkus névragozás.
4. A latin vegyes névragozás

1. A Nyelvtörténeti bevezetés.

Micsoda népek vagy néptörzsek lakhatták kezdetben Italiát, arról a történelem egészen hallgat; sőt mondákban is csak annyi maradt ránk, hogy Itáliában, épen úgy mint mindenütt a föld kerektségén az első emberek a földből származtak. — Ha tehát csak egyedül a történelemre volnánk utalva, mint olyanra, mely Italia őslakóit velünk megismertetni kizárólag hivatva van, akkor kevés reményünk lenne arra nézve, hogy valaha feladatunkat megoldhatjuk. — Van azonban egy más forrás is, mely bár csak töredékekben ugyan, de megbízható anyagot szolgáltat a kérdés megfejtésére. Ezen forrás nem egyéb, mint a történeti idők előtt Itáliában lakott néptörzsek ránk maradt nyelvemlékei. — Igaz, hogy az itáliai nyelvek közül csak egyet, t. i. a latint ismerjük teljesen, de e mellett több nyelvekből is birunk elegendő anyaggal arra nézve, hogy felismerhessük a köztük levő rokonságot avagy idogenséget.

A nyelvtudomány három itáliai ősnép-törzset különböztet meg egymástól, t. i. a iapygiait, az etruskust és az italiait, melyek közül az utóbbi ismét két részre oszlik, t. i. a latinra s azon idiomra, melyhez az umberek, marsusok, volskusok, és samniumbeliek nyelvei tartoznak.

Iapix utódainak nyelvéről vajmi keveset tudunk. Italia legvégső délkeleti részében, a messapiai vagy calabriai

félszigeten talált feliratok bizonyára ezen nyelv töredékeit tartalmazzák, de a melyeket eddig értelmezni nem sikerült. *)

Valamivel ismeretesebb előttünk az etruskusok nyelve, s habár a ránk maradt feliratokból egyet-mást ki is betűzhetünk, mindazáltal még azt sem sikerült eddig biztosan meghatározni, hogy micsoda helyet foglal el az etruskus nyelv a vele rokon nyelvek között. — Magában a nyelvben két korszakot lehet egymástól megkülönböztetni. A nyelv régibb korszakában az önhangzók oly kiváló szerepet játszanak a szóokban, hogy két mássalhangzó csaknem sohasem találkozik össze. **) — Az újabb kora feliratokon ellenben a végön- és mássalhangzók elejtése által a nyelv egészen keménynyé és rideggé lesz. ***)

A ránk maradt nyelvemlékekből s a görög és latin írók által felhozott ezen nyelvhez tartozó szókából ítélve, az

*) Mit jelenthet pl. az ostunii káptalan kertjében egy idomtalan kődarabon 1845-ben fölfedezett következő felirat:

θεοτορας αρα ια ιι
βενναρρικενο,

vagy a régi Gnathiában a mai Fasano környékén egy sírúregben talált levág paizsán olvasható következő szavak:

θαλ. ινας πλατορι ιι βολλι ιι,

még nem is sejtethetjük s talán sohasem fogjuk sejtetni. Hogy azonban ezen dialektus az indogerman nyelvcsaládhoz tartozik, valószínűvé tesszik az idézett szókban előforduló: *aiki* és *-iki* gonitívusi végzetek, melyek a sanskrit *-asja*, görög *-eis* gonitívusi végzetek felelnek meg. Azon körülmény pedig, hogy a behezotes mássalhangzók ezen dialektusban megvannak s hogy az *m* és *t* szó végén leesnek, oda mutat, hogy a nyelv közelebb áll a görög mint a latin nyelvhez.

**) A caerei cserépedényeken talált feliratok pl. így hangzanak: *minicebumamima zumaramliaiaipure naiecearaisiepanaminchinastavhete-fumi ramuhas kainuinaia.*

***) A terjedelmes perusia felirat kezdete pl. így hangzik: *elut tanna larzul amecaxr lausa veldinase siluafanas sletdecaru stb.*

Igy jöttek aztán létre az ilyenek:

<i>ramia</i> ,	ebből:	<i>ramuhas,</i>
<i>Tarchuas</i>	„	<i>Tarquinius,</i>
<i>Menrua</i>	„	<i>Minerva,</i>
<i>Menle</i>	„	<i>Μενελοσ,</i>
<i>Palluke</i>	„	<i>Πολυδευκης,</i>
<i>Elasentre</i>	„	<i>Ἐλέξανδρος, stb.</i>

etruskus nyelv nagyon közel áll a latinhoz mind a töképzés mind pedig ragozásra nézve, a mint ez különösen az istenek neveiből kitűnik. *) — Ezen körülmény azonban nem zárja ki a nyelv több sajátságaiból eredő azon következtetést sem, hogy a tuskus nyelv oly távol állott az összes görög-italiai nyelvcsaládtól, mint pl. a kelták és szlávok nyelvei. Valószínű ugyanis hogy azon szók, melyek a két nyelvben rokonoknak látszanak, csak a későbbi, az etruskusok és latinok közt kifejlődött politikai és vallásügyi érintkezések eredményei s nem egyebek, mint a latinoktól átvett szók etruskusítása. — Magok a rómaiak sem ismerték el távolról sem hozzájuk tartozóknak, mi kitetszik abból, hogy a tuskus és gallus nyelvet barbár nyelveknek, az oszkus és volskus nyelvet ellenben pár nyelvjárásnak nevezték.

Az új összehasonlító nyelvtudomány is inkább csak sejti mint tudja, hogy az etruskus nyelv mégis az indogerman nyelvcsaládhoz számítható. Gyanítja ezt abból, hogy számos régi felirat *mi*-vel kezdődik, mi bizonyára nem egyéb mint *mi*, azaz *éjé*, s hogy pl. a következő genitivusi alakok *venerus*, *rafenus*, a régi latinban is előfordulnak. Növeli ezen föltevést az etruskus Zeus neve is, t. i. *Tina* vagy *Tinia*, mely épen úgy függ össze a szanszkrit *dina* (=nap) szóval, mint *Zár* (v. ö. Curt. Grundr. d. griech. Etym. 544) a vele egyenlő jelentésű *divan*-val. — Mindezen hasonlóságok dacára az etruskus nép nem kevésbé áll elszigetelve minden más néptől jelenleg mint régenten állott. Az etruskusok — mondja Dionysius — nyelvük- és szokásukra nézve egy néphez sem hasonlítanak: ennél többet róluk mi sem mondhatunk.

Legismeretesebbek előttünk az italiai néptörzsek nyelvei, melyeknek tudományos fejtegetéséből kétségtelenné van téve, hogy ezen nyelvek az indogerman nyelvlánczat egyik láncszemét képezik, s hogy azon időszak, melyben ezen nyelvek egy egységet képeztek, aránylag késői. — Hangrendszerükben jellemző a lihentő *f* betű, miben az etrusku-

*) Az etruskus nyelvben pl. *Usil* „napot“ és „hajnalt“ tesz, tehát nagyon is szembeeső a hasonlat közte s a latin *ausum*, *aurum*, *aurora* és *sol* között.

sok nyelvével megegyeznek, de különböznek minden görög törzstől, sőt a szanszkritől is. — Ellenben a hehezetes hangok, melyek a görög nyelvben mindnyájan, az etruskusban pedig részben, t. i. a kemények megvannak, az italiai nyelvekben eredetileg hiányoztak s helyettök egyik alkatrészek, és pedig vagy a *media-k* vagy pedig maga a hehezet egyedül szokott állani; tehát *f* vagy *h*; a több hehezethangok (*s*, *v*, *j*), melyeket a görög nyelv lehetőleg kerül, az italiai nyelvekben fenmaradtak, sőt itt-ott tovább is fejlődtek. — A hangsúly visszavonása s az ez által eléidézett alakcsontulás az italiai nyelvekben is megvan, épen úgy mint némely görög szójárásban s az etruskusban, de nagyobb mértékben alkalmazva mint amazokban, s kevésbé mint emezekben. Az alakok végzeteinek rendkívüli elkopása s megcsontulása az umber nyelvben bizonyára nem eredeti, hanem későbbi elkorcsosulás szüleménye, minek, habár nem is oly nagy mértékben, a latin nyelv sem állhatott ellen. Ezen körülménynek tulajdonítható, hogy az italiai nyelvekben a rövid önhangzók rendszeren, a hosszú önhangzók pedig gyakran lecsnek a szó végéről; a mássalhangzók azonban a latinban s még inkább az oszkusban szilárdul megmaradtak, ellenben az umberben ezek is elkallódtak. — Ennek tulajdonítható továbbá azon körülmény is, hogy az italiai nyelvekben a *verbum medium* — kivéve egy pár név- s igezői alakot — nyom nélkül kiveszett s helyette, egy ezen nyelvcsoportot jellemző *r*-vel képzett *passivum* van használatban. Az igeidők nagy része is csak összetétellel, t. i. *es* és *fu* gyökökkel képezhető; míg ellenben a görög nyelvben az *augmentum* mellett nagy bőségben meglevő hangváltakozás a segítő igék használatát főlegessé teszi. — Míg az italiai nyelvek az eoliai dialektussal megegyezőleg a dualist nem képzik, addig bennök az *ablativus*, mely a görögből egészen kiveszett, sőt jó részben a *locativus* is, — egészen otthonos. Jellemző az italiai nyelvekben a *gerundium* és *supinum* használata is, melyeknél fogva az igéknek névszókul való használata sokkal teljesebb mint magában a szanszkrit nyelvben is. — A már eddig eléadott nyelvsajátságok is — melyeknek számát könnyen szaporíthatnók — elegendők arra, hogy az italiai

nyelvtörzsnek, bármely más indógerman nyelv ellenében, saját individualitását minden kétségen kívül helyezték, a legközelebbi rokonául mind nyelvbéli, mind pedig földrajzi tekintetben, a görög nyelvet tüntessék föl: a görög az italikusszal — mondja Mommsen — két egy testvér, a kelta, a német és szláv pedig nagy bátyuk.

Az itáliai és görög összes szójárásoknak és néptörzseknek valódi egysége hogy mindkét nemzet előtt már korán világos és öntudatos volt, mutatja a latin nyelvben egy ősi régi, de fájdalom, homályos értelmű szó: *Graivus* vagy *Graivus*, mely szó a rómaiaknál minden görögöt jelölhet. Épen ily forma szó a görögöknél *Ἰωνός*, mely hasonlóképen minden a görögök által a régi korban ismert latin és samniumi törzsre alkalmazható, de nem a iapygiusokra és etruskusokra.

Magában az itáliai nyelvtörzs kebelében is a latin nyelv határozott ellentétet képez az umber-samniumi dialektussal. Ezen csoportból úgy szólva csak kettő, t. i. az umber és samniumi vagyis oszkus nyelvjárás annyira a mennyire s még így is igen hiányosan s ingadozó módon ismeretes; a többi dialektusok közül némelyek, mint pl. a volskus és marsus, oly csekély töredékekben maradtak reánk, hogy azokból individualitásukat fölismerni, sőt még e szójárásokat biztosan osztályozni is, teljes lehetetlenség; mások pedig mint pl. a sabinus, a provinciális latinságban fenmaradt néhány szót leszámítva, nyom nélkül elvesztek.*) — Annyi azonban nyelvtörténetileg bebizonyítható, hogy a szóban levő összes dialektusok a nagy italia nyelvcsalád umber-samniumi ágá-

*) Ilyen szó pl. *alpus*. V. ö. Paul, p. 4. (ed. Müller): *album quod nos dicimus a Graeco quod est ἀλφόν est appellatum. Sabini tamen *alpinum* dixerunt, unde credi potest nomen *Alpinum* a candore nivium vocitatum. Továbbá *harena*, melyről Velius Longus (de orthographia, p. 2230. ed. Putsch) így tanít: *harena non arena propter originem vocis, siquidem, ut testis est Varro, a Sabinis *fasena* dicitur, et sicut s familiariter in r transit, ita f in vicinam aspirationem mutatur. Similiter ergo et *hoedus* dicimus cum aspiratione, quoniam *foedi* dicebantur apud antiquos; item *hircos*, quoniam *eosdem* aequo *firco* vocabant. Nam et a contrario, quam antiqui *habam* dicebant, nos *fabam* dicimus.**

hoz tartoztak, s hogy ezen ág, ámbar a latin törzshöz közelebbi rokonságban áll mint a göröghöz, mégis attól is lényegesen különbözik. — Az oszkus és umber ugyanis a névmásokban, hol a római *q-t* ejtett, *p-t* mondott, p. o. a latin *quis*, az umberben *pis*. Az őnhangzók a latinban s általában az északi dialektusokban igen megrongáltak, ellenben a déli szójárásokban eredetiségüket jobban megóvták; ennek tulajdonítható azon körülmény is, hogy a római az összetételben a különben oly makacsul védett tőnhangzót elgyengíti, a mi a rokon nyelvcsoporthoz nem történik. — Az *a*-névragozáshoz tartozó szók genitivusa ez utóbbiakban épen úgy mint a görögben *-as-on* végződik, ellenben a classicus latinban *-ae*; az *-eo-n* végződő tők genitivusa az oszkusban *-eis*, az umberben *-es*, ellenben a latinban *ei*; a locativus a rómaiaknál mindinkább-inkább háttérbe szorúl, ellenben a többi dialektusokban teljes használatban van; a dativus pluralisnak csak a latinban van *-bus* ragja, a dialektusokban *-eis*, *-s*, *-is*, sőt *us* is lehet. Az umber-oszkus *-um* végzetű infinitivust a latin nem ismeri, mint szintén az oszkus-umberben meglevő *es* gyökkel (mint a görögben *λέ-σ-ω*) képzett futurum (*her-est*) is hiányzik nála, s helyette *fu* gyökkel összetett futurum (*ama-b-o*) van használatban.

Megjegyezni való azonban, hogy ezen különbségek gyakran, pl. a casusalakokban, csakis a mindkét részről már kifejlődött nyelvben vannak meg, míg eredetileg azonosak voltak. Ha tehát az itáliai közös nyelvet a görög mellett önállóan képzeljük, akkor amazokban a latin nyelv úgy viszonylik az umber-samniumi dialektushoz, mint a jóniai a dóriaihoz, az umber pedig az oszkushoz s a többi dialektusokhoz úgy, mint a sicíliai dorismus a spartaihoz. — A legfontosabb három latin dialektusok e szerint a következők lesznek: a latin, melylyel a faliskus, az umber, melylyel a volskus, végre az oszkus, melylyel a sabellus szójárás áll szoros kapcsolatban.

Ha már most az itáliai nyelvek fejlődését nyelvtörténetileg meg akarjuk határozni, akkor az általunk itt csak vázlatban adott tényekből is biztosan következtethetünk annyit, hogy az ősi, eredetileg közös anyanyelvből egy törzs

kivált, mely a görögök és itálikusok közös őseit foglalta magában; ebből azután az itálikusok származtak, kik ismét nyugati és keleti ágra szakadtak. — Később ismét a keleti oszlott két részre, u. m. umberre és oszkusra. Hol és mikor történt ezen elválás, azt a nyelv megmondani ugyan nem képes, de a nyelvek összehasonlítása, helyesen és ovatosan eljárva, sejtetheti velünk ama miveltségi fokozatot, melyen a nép az egymástól való elválás előtt állott, mi által a történet kezdete van megadva, mely azután nem egyéb mint a *civilisatio* fejlődése. — A fejlődési korszakban ugyanis a nyelv a mindenkor elért miveltségi fokozatnak hű tolmácsa; le vannak abban mindazon physikai átalakulások, melyeken valamely nép idők folytán átment, rakva, mint valamely levéltárban, melynek okmányaiból bizonyára nem fog késni a jövőkor azon időkről tanulságot vonni le, melyekről minden közvetlen történelmi hagyomány mélyen hallgat.

2. A latin nyelvtudomány.

Nem lehet azt állítani, mintha a nyelvtudomány csak 1816-ban Bopp Ferencz ily című művével: „A szanszkrita nyelv igeragozási rendszere összehasonlítva a görög, latin, perzsa és germán nyelvvel” —, kezdődne; megvolt a latin nyelvvel való tüzetes foglalkozás azelőtt is, csak hogy annak más célja, más iránya volt mint a jelenlegi nyelvtudománynak. — A latin philologus fő feladata ugyanis az volt, hogy ama szellemi kincseket, melyek a latin nyelven írt művekben le vannak rakva, elsajátítsa. Minthogy pedig a római nép szellemi életének fölismerhetésére a leghathatósabb eszköz maga a latin nyelv, tehát természetes, hogy a latin philologusok ezt tették tüzetes tanulmányaik tárgyává, mint a melynek alapos tudása nélkül kitűzött czélukat el nem érhették volna. A latin philológiának tehát épen oly eszköze, mint czélja a latin nyelvvel való foglalkozás. Ámde a latin nyelvvel úgy is lehet foglalkozni mint nyelvvel, azaz, semmit sem törődve azon szellemi kincsekkel, melyek benne lerakvák, egyedül annak s dialektusainak élettevékenységét, fejlődését.

nek történetét tűzve ki tanulmányozásunk fő czéljával: s az új nyelvtudomány épen ezt teszi. A mennyiben azonban a nyelv ily nemű morphológiája és physiológiája a hozzá rokon nyelveknek összehasonlítása nélkül nem eszközölhető, tehát a nyelvnymozás azon neméhez kell folyamodnunk, melyet közönségesen összehasonlító nyelvtudománynak szokás nevezni. De bizonyára még nagyobb joggal nevezhető ezen tudomány nyelvtörténelmi tudománynak, mivel feladata nem annyira az, hogy az egymással rokon nyelveket összehasonlítsa, mint inkább az, hogy kifürkészsze micsoda változásokon ment át idők folytán a hang, az ugyanazon családhoz tartozó nyelvekben, s azok dialektusaiban; micsoda szabályokon alapulnak a hangok eme változásai, s ezen hangtani szabályok értelmében, mi módon alakultak úgy át az eredetileg közös szók és nyelvtani alakok, hogy gyakran az eredetileg azonos, vagy legalább egymáshoz igen hasonló szók eredeti alakjukból csaknem egészen kivetkőzöttve tűnnek föl. Hogy azután a philologia az összehasonlító, vagyis történelmi nyelvtudománnyal eljárásában gyakran érintkezik, sőt olykor ugyanazon uton halad, az nem zárja ki a két szakma között levő fogalmi különbséget s a cél és irány egymástól való elütését.

Mi módon értjük ezt, legyen szabad egy példával közelebbről határozni meg.

A latin nyelvben a singularis genitivusnak nem kevesebb mint kilencz-féle végzete van. Az első névragozásban — *ae*, a második és ötödikben — *i*, a harmadikban — *is*, a negyedikben — *us*; továbbá a névmásokat jellemző — *ius*. Ezekon kívül előfordulnak még következő elavult casusvégzetek: — *as*, — *ai* az első névragozásban; *us* (v. ö. *nomín-us*, *) *Castor-us*, *Vener-us*) a harmadikban —, *os* (v. ö. *senatu-os*, *magistratu-os*) a negyedikben. A philologiai szónyomozás megelégszik a látott végzetek kimutatásával, sőt a kilenczet hatra leszállíthatja, a mennyiben az — *ae* és *ai* egyetértőkűek, úgy hogy az első, második és ötödik névragozásban csak — *i* lesz a végzet; az — *us* pedig nem egyéb mint — *uis* összevonása. Ennél tovább menni a latin nyelv hazájában lehetetlen; itt tehát

*) Bopp, *Vergl. Gramm.* I, 348. l.

a philologia működése megszakad, s a további nyomozást az összehasonlító nyelvészre bizza, ki a látott casusvégzetek további fejlődését úgy igyekszik kutatni, hogy a rokon nyelvek birodalmába megy át, s az azokban feltalált hasonló tüneményeknek összevetése alapján deríti föl az ellentétet, melybe a latin nyelv látszólag önmaga magával került.

Az ó-indus nyelvben a singularis genitivus végzetei ezek: *-s*, *-as*, *-sja*. *) Az *-s* rag, mely leggyakoribb, másalhangzón végződő névszói tökhöz járul, és pedig megelőző ugynevezett *a* kötőhangzóval, p. o. tőalak: *pad-*, genitivus singularis *pad-á-s* (-lat. *pad-i-s*). Az *i-n* és *u-n* végződő névszói tök hasonlóképen az egyszerű sziszegő hanggal képezik ugyan a szóban levő casust, de gunával, azaz, a többeli önhangzónak fokozásával, mi abban áll, hogy a többeli önhangzó elébe egy rövid *a* tétetik, mely *i*-vel egyesülve *é-t*, *u*-val pedig *ó-t* ad, tehát pl. tőalak: *priti-* (= *gaudium*), genitivus *prité-s*; tőalak: *sūnu-* (= *filius*), genitivus *sunō-s* stb.

A szanszkritban az *a* a leggyakoribb önhangzó mint szintén a gótban is, de már a görög és latinban helyette többnyire *o* vagy *e* szokott állani, p. o.

szkr. *bhātrāmi*, gör. *πέποι*, latin *fero*;

szkr. *asti*, gör. *ἔστι*, lat. *est*

szkr. *bharantas*, gör. *πέποιτες*, lat. *ferentes* stb.

Ezenkívül a latin nyelvhez az *a* gyakran *i*-be, *o* pedig *u*-ba megy át, p. o. *cad-o*, *ce-cid-i*, *in-cid-o* stb.; így lett az *o* névragozás nominatívusában az elavult *-os* végzet helyett *-us*. A gótban, mely a rövid *e* és *o* önhangzókat nem ismeri **), természetes, hogy a szanszkrit *a* sokkal gyakrabban fordul elé, mint a görög és latinban; de itt sem ritka azon eset, hogy a régibb *a* önhangzó *i*-be gyengül ***), sőt több tagu szókban *s* előtt ezen súlyedés beállása szabály ****), p. o. szkr. *bharasi*, lat. *fers* (e. h. *feris*), gót *bairis* stb.; a személyes névmás első személyének genitivus pluralisa: *unsara* (= *unser*), de már az accusatívusa és datívusa: *unsis* (= *uns*) stb.

*) Bopp, Vergl. Gramm. I, 378. l.

**) Meyer, Gothische Sprache, 589. l.

***) Meyer, Goth. Spr. 511. l.

****) Meyer, Goth. Spr. 480. l.

E szerint egészen szabályosan történik az, ha a szanszkrit *pad-á-s* genitivusi alaknak a görögben *πιδ-ό-ς*, a latinban pedig *ped-i-s* felel meg; továbbá ha a szanszkrit *priti-é-s* (ered. *priti-a-is*) genitivusnak a gótban *ansta-i-s* (tőalak: *ansti* = *gratia*), a litvánban *avē-s* (tőalak: *avi* = *ovis*) és a szanszkrit *sunō-s* (e. h. *sunu-u-s*, v. ö. Bopp, Vergl. Gramm. I, 378. l.) hasonlóképen genitivusi alaknak, a gót és litvánban *sunu-u-s* (v. ö. Schleicher, Compend. II. 450) a megfelelő genitivusi alakok, mely utóbbinak jelentése mindegyik nyelvben ugyanaz. — Ellenben sem a görög sem a latin, sem a gót *is*-en végződő nőnemű szók nem tűrik a szanszkritban az *a* betoldásával eszközöltött gunát; innen van az, hogy a görögben *πίλις* genitivusa *πίλιος*, *ρίκτις*-é pedig *ρίκτιος* lesz; épen így a latinban *ovis* genitivusa *ovis*, *senatus*-é pedig *senatus*, azaz, *senatus* lesz, mint szintén a gótban is *gasts*, e. h. *gastis* (= *hostis*) genitivusa hasonlóképen *gastis* stb.

A latin nyelv történetéből kitűnik, hogy az ilyen genitivusoknak: *nominis*, *senatus* (e. h. *senatu is*) régibb kori alakjai így hangzottak: *nomi-n-us*, *senatu-os*; a szanszkritból pedig az bizonyítható be, hogy a szóban levő genitivusok egy még jóval régibb időszakban *as-on* végződtek, p. o. *nāman-as*, ezen tőalaktól: *nāmen* stb. Ezen *-as* végzet azonban a latin nyelvhez többé nem találatik, de ama középkori *-us* végzetnek biztos nyomai még maig is fennvannak némely névmási casusalakokban, ilyenek:

cu i-us, *e-i-us*, *hu-i-us*,

ips-i-us, *un-i-us* stb.,

összesen tizenöt névmási tulajdonságnévben.

Az épen felhozott genitivusi alakokban *-us* végzetet megelőző *i*, hasonló az *a*-, *o*- és *e*-névragozás genitivus singularisában levő vég *i*-hez. Hogy azonban ezen vég *i*, nem a genitivus ragja, mutatja azon körülmény, hogy a nominativus singularisban is előfordul, p. o. *qui*, *hi-c* masculinum, *quae*, *hae-c* femininum és neutrum, mely alakok bizonyára ezek helyett állanak: *qu-i*, *ho-i-ce*; *qu-a-i*, *ha-i-ce*, a mint ez a régi feliratokon még található *haice*, *quai* és az umber dialektusban meglévő *poi* alakokból kitűnik. Hogy pedig a látott alakokban az *i* csakugyan a régibb *-ai*, *-oi*-ból fejlőd-

dött, bizonyítja azt az elavult *prai* (= *prae*) alak is, melyből később *prē* lett, ebben: *primus*; épen így lett az elavult *foidos* alakból *fidus* stb.

A szanszkritban van egy casus, mely idő- és térviszonyt szokott jelölni, t. i. a locativus. Ezen casus a singularisban -i-n, a pluralisban -šū-n végződik. — A latin nyelvhezében a pronomen demonstrativum *i* tőalakjából a locativusnak *i*-nek, azaz, *ii*-nek kellene lenni, s ez azon *i*, mely a fentebbi genitívusokban szerepel (v. ö. Corssen. Krit. Beitr. 543. l.). — E szerint *huius*, *cuius* bizonyára ezek helyett állanak: *ho-i-us*, *quo-i-us*, mely alakok régi feliratokon még csakugyan elő is fordulnak; épen így vannak képezve *unius*, *solius* stb. genitívusi alakok, miből következik, hogy a latin *i*-n végződő genitívusok eredetileg locatívusok voltak (*servi* = *servo i*), mint szintén az -is-en végződő datívus és ablatívus pluralisban is kétségkívül locatívusi alak rejlik.

A görög nyelvben a locatívust a datívus pótolja, és pedig úgy a singularis-, mint pluralisban. Hogy azonban a genitívus a locativus által jelölt viszonyt helyettesítheti, mutatják a német nyelvben az ilyenek: „aller orten,“ „son-tags“ stb.

Az -as végzetet a szanszkritban a nőnemű szók szokták fölvenni, p. o. *ācāvā-j-ās* *), mely végzetnek az ó-latinban -ās felel meg, p. o. *escas*, *terras* stb. Ez a végzet más itáliai dialektusokban is szerepel, pl. az umberben: *tutas Ijuvinas* (= *totae* sc. *gentis Ijuvinae*); épen így az oszkusban: *multas* (= *multae*). — Hasonló a görögben az -ας és ης genitívusi végzetek, a gót és litvánban hiányzik a hosszú *a*, s a hol rá szükség van, *o* pótolja, p. o. gót: *ahva*=*aqua*, genitívus *ahvōs*; litván: *ašva*=*equa*, genitívus *ašvōs* stb.

A szanszkrit -sja genitívusi végzetnek a latinban nincs semmi nyoma. Általában az indogerman nyelvek közül ezen végzet csakis a görög nyelvben található és még ott is leginkább csak az epikusoknál, a lyrikusoknál már gyéren fordul elő. — A szanszkrit *açvas* alaknak ugyanis egészen megfelelő a görögben *ἵππος*, a dialektusokban *ἰκκος*, mely szó ge-

*) Bopp, Vergl. Gramm. I, 390. l.

nitívus singularisának, a szanszkrit *açvasja*-nak megfelelőleg, *ἵπποισι*-nak kellene lenni; ámde a görögben a sziszegő hang két önhangzó között ragozás közben rendszeren kiesik; *γερσος*-ból, ezen tőalaktól: *γερς*- pl. lesz *γέρσος*, összehonva *γέρσος*; ebből: *λνοισο*, lesz *λνοιο*. Így lesz Homerusnál *ἵππος* genitívus singularisa *ἵπποιο*. A közbeszédben azután még az *i* is kiesett, úgy, hogy végre a szóban levő casus *ἵππο-ο*, összehonva *ἵπποιο* lett.

Az eléadottakból, úgy hisszük, eléggé kitünik, hogy mit tartsunk philológiának, mit összehasonlító nyelvtudománynak: amaz az általa kedvelt nép szellemébe elmélyedvén, a több népekkel s azoknak nyelveivel semmit sem törődik; emez a népeket s azok nyelveit úgy fogja fel mint az emberiség különféle módosulatait, s épen azért még a legmivelletlenebb népek nyelveit is épen oly buzgalommal karolja fel, mint a legmiveltebb népekéit, s nem utolsó érdeme az, hogy beható nyomozásaiban kimutatja, miszerint a nyelvszellem mostoha külső viszonyok leple alatt is él s szakadatlanul működik. — Az összehasonlító nyelvtudomány legnagyobb érdeme azonban amaz örök igazság, mely szerint sikerült kimutatnia, hogy az újabb népek semmivel sem ifjabbak azoknál, melyeket mi régieknek szoktunk nevezni. Ha már ezen örök igazság tetőpontjáról szemléljük a világtörténelmet, abból azon komoly, de egyszersmind bátorító tanulságot vonhatjuk le, hogy a népek ellentétben az egyes individuumokkal korgyöngeség folytán sohasem halnak ki, de igenis elvesznek, ha a küzdelemben kellő képességgel nem bírnak a megifjodásra.

3. Az oszkus nyelv, az oszkus betűk és oszkus névragozás.

a) Az oszkus nyelv.

Ámbár tehát — mint fentebb mondók — nem állíthatjuk azt, mintha a latin nyelvtudomány az összehasonlító nyelvbuvárlattal egyidejű volna, de annyi bizonyos, hogy

azon fényes eredményt, melyet mai napig kivívott, egyedül az összehasonlító nyelvészetnek köszönhető, s itt is nem annyira a hozzá távolabb álló rokon nyelvnek, mint inkább azon dialektusoknak, melyek hozzá legközelebb állanak, s melyek ő reá s ő azokra vet közvetlenül világosságot. — Valamint a görög nyelvben az attikai szójárás, ha megtanulható is, de a hozzá tartozó testvér dialektusok nélkül sohasem érhető meg, épen úgy nem lehet a latin nyelv hang- s alakjánában sikerrel működnünk, ha csak a dialektusokat nem értjük.

Azt hisszük tehát, hogy csak latin nyelvtudományunk elodázhatlan követelményét tartottuk szem előtt akkor, midőn magunkat eltökéltük, hogy jelen értekezésünk tárgyául a latin nyelv dialektusait, különösen pedig annak egyik legfontosabb dialektusát, az oszkus nyelvet, válasszunk. — Ezen dialektus, fájdalom, mint feutebb is említők, előttünk csak feliratokból ismeretes, melyek közül három meglehetősen terjedelmű, a többiek azonban nagyon is rövidek, s olykor csak egyes szókból állanak, úgy hogy az egész oszkus nyelv-kinés — ha ugyan így nevezhető — alig van annyi mint pl. Corneliusnál Agesilaus életrajza; sokkal kevesebb azon nyelvanyagnál, mely reánk az umber dialektusból az iguiviumi táblákon fennmaradt.

Az oszkusoknak (*Opsci, Osci*, gör. *Ὀψικῶν*) s nyelvöknek (*lingua Oscan, γλῶσσα Ὀψικῶν*) hona tulajdonképen Samnium volt, melyhez a hirpinusok, frentanusok területe, ezenkívül Campania is tartozott, sőt politikai hatalma növekedtével kiterjesztette ezen törzs uralmát a szomszéd Apuliára, Lucaniára, sőt a bruttiusok földjére is egészen a sicíliai Messanaig. — Nem ily szerencsésen terjedt ezen törzs hatalma észak felé, hol csak az aequusok földjén talált egyetlen feliratból gyaníthatni, hogy ott is létezett.

A mi a feliratok chronológiáját illeti, azok közül a legrégebbeket, melyek mindnyájan görög betűkkel írvák, a város építésének negyedik századáig lehet visszavinni, a későbbiek, azaz, a pompeji feliratok, Kr. u. a 79-ik évig terjednek. A nyelv a közhasználatból a szövetséges háboru alatt (91—88 Kr. e.) veszett ki. Hogy azonban a samnium-

beliek nyelve virágzó korszakában saját nemzeti alphabettummal és hangszerrel, szóval irodalommal birt, azt a régi írók egyhangu tanításaiból, mint szintén az újabb korban tett régiség-tani búvárlatokból is biztosan következtethetjük.

b) *Az oszkus betűk.*

A görög és római írók, úgy a régiebbek mint a későbbiek, a latin betűírás feltalálását a pelagusok idejére teszik, és ha mai napság ezen tanításnak semmi hasznát sem vehetjük többé, de azon körülmény, hogy szerinte a betűírás Latiumba való eljutása a legrégebb korba esik s hogy Görögországból származott át Itáliába, nagyon is figyelemre méltó. — A nem rég feltalált faliskus feliratok ugyanis, melyeknek nyelve nem egyéb mint a latinnak régebb alakja, kétségtelenné teszik, hogy volt idő, midőn a latin betűírás épen úgy mint a több itáliai dialektusokban jobbról balra ment. Mily régen történhetett ez, gyanítható a ránk maradt latin feliratokból, melyek közül még a legrégebbiek is balról jobbra vannak írva.

Az itáliai alphabetumok két csoportra oszthatók. Az elsőbe az etruskus, umber, oszkus, északetruskus és a sabellus alphabetum tartozik, melyek mindnyájan azon ó-dóriá-alphabetumtól származnak, mely Etruria Caere nevű vároiban, Galassi tábornok birtokában egy régi sírban talált edény fenekére van írva s melynek oldalán egy etruskus syllabarium is olvasható. — Ezen alphabetummal egészen meg-egyező másik alphabetumot találtak fel még a XVI-ik században Colle környékén Sienától hét mértföldnyire egy sír oldalán, de ez az *o* betűnél félbeszakad; *o* mellett is van egy syllabarium. — Ezen alphabetumnak az etruskus alphabetumhoz való rendkívüli hasonlósága, mint szintén azon körülmény is, hogy egy és ugyanazon alphabetum Etruria két különböző részében találtatott, nagyon valószínűvé teszi azon véleményt, miszerint az egész nem egyéb mint azon görög alphabetum mintája, melyből később az etruskus alphabetum fejlődött ki.

A samnium-oszkus alphabetum, mely a „cippus Abel-
AKAD. ÉRT. A NYELV- ÉS SZÉPTUD. KÖRÉBŐL. 1872. 2

lanus⁶-ban, az „agnonei vallásos szertartásról szóló feliratban“ s néhány kisebb tartalmu nyelvemlékben tartatott fenn korunkig, huszonegy betűjegyből áll, következő rendben:

a b g d e v z h i k l m n p r s
t u i ü f.

Ha ezen alphabetumot a latinnal összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy először is az önhangzók közül hiányzik az *o*; ezt azonban a nyelv *V* betűvel s ennek két szára közé helyezett ponttal jelölte. — Továbbá az *i* kétszer, azaz, két alakban van meg: *i*, *ı*; amaz egyszerűen a latin *i*-t képviseli s vele tökéletesen egyértékű, emez azonban azon középhangot jelöli, mely az *i* és *e* között van. — A mássalhangzók közül az *a* hiányzik, melyet az oszкус nyelv *k-s*-vel ír körül. — Jellemző ezen alphabetumra nézve az, hogy benne az *u* consonans külön betűjegygyel bír. Hogy a betűk ejtése ugyanaz volt az oszкусoknál mint a latinoknál, azt az átírásokból tudjuk. — Az oszкус feliratoknak ugyanis csak egy része van nemzeti betűjegyekkel vésvé, egy másik része latin betűkkel vannak átírva, — ezek között van a *tabula Bantina* is, mely minden oszкус feliratok között eddigelé a legterjedelmesebb; egy harmadik része végre, mely azonban csak kisebb tartalmú feliratokból áll, görög betűkkel vannak írva. Minthogy pedig azon nyelvemlékek, melyek nemzeti betűjegyekkel írva maradtak reánk, régibb korból valók mint a latin betűkkel átírottak, tehát amazok nyelvét *ó-oszкус*, emezekét új oszкус nyelvnek nevezhetjük.

c) Az oszкус névragozás.

Valamint a latin nyelvben, úgy az oszкусban is egy *ő* (*ā*), egy *ā*, egy *i*, egy *u*- és egy mássalhangzó névragozást különböztethetünk meg, de már az *e*-névragozásnak az oszкусban nyoma sincs, sőt az *u*, *i*- és mássalhangzó névragozás is csak gyengén van képviselve; ellenben az *o*-és *a*-névragozás, valamint tárgy-, úgy tulajdonságnevekben is, oly tökéletes, hogy azt egész terjedelmében tárgyalhatjuk. — Az úgynevezett indeclinabilia-k, t. i. az adverbiumok, conjunctiók és praepositiók az oszкусban is épen úgy mint a latin-

ban*) kihalt s részben megcsontult névszói és névmási tőalakoktól származó casusok; épen ezért az illető casusokkal együtt tárgyaljuk.

Az oszкус nyelvben következő casusok vannak: *nominativus*, *accusativus*, *genitivus*, *dativus* és *ablativus* mint a latinban. Ezenkívül van még egy más casus is, t. i. a *locativus*, de csak a singularisban, mely casus a latinban csak gyéren fordul elő, pl. *Romae* stb. — A vocativusra példa nincs; a dualis pedig épen úgy mint a több itáliai nyelvekben egészen hiányzik.

I. Egyes-szám.

I. Nominativus.

1. o-t ő k.

Az *o*-névragozáshoz tartozó hímnemű névszók ragja a nominativusban, épen úgy mint a több itáliai s más rokon nyelvekben a sziszegő *s*, mely mindenkor a tőalak végönhangzójához kapcsolatik. — Ezen végönhangzó az indo-európai nyelvekben eredetileg *ā* volt, mely a görög és latin nyelvben rendszeren *ō*-ba gyengült, sőt ez utóbbiban egészen *ō*-ig súlyedt: szkr. a च्वा-s, görög *ἴππο-s*, latin *equo-s*, később *equu-s*.

Van azonban arra is eset, hogy az eredeti *ā* úgy az oszкус mint a latin és görög nyelvben mindvégig megmaradt, mint például a következő oszкус tulajdonnevekben: *Tana-s*, *Kala-s*, *Maga-s*, *Santiā* = gör. *Ἐσθλα-s*, mely utóbbiban épen úgy esett le a nominativust jelző *s* mint a görög *πεφυγηρέτα*, *ἰσπότα*, a latin *perfuga*, *Galba*, *Sulla* stb. névszókban. — Az ilyen eredeti *ā*-t megtartott, de casusragot elejtett névszók száma a latinban nem csekély, sőt az ó-latinban a fentebb idézett oszкус *Tana-s* alaknak megfelelő nominativus is fordul elő ezen két szóban: *hosticapa-s*, *parricida-s*.

*) V. ö. szerző értéközését a „Philologiai Közlöny“ negyedik és ötödik füzetének 168. stb. lapjain.

Az eredeti *ā* elgyengülésének első fokozata, t. i. az *ō*, mely a görögben s régi latinban az eredeti *ā* helyett szokott állani, az ó-oszkusban csak egyetlen egy példában fordul elő: *Πορκενος*, mely alak a görög *λαπο-*s, az ó-latin *equo-*s, *filio-*s, *Plautio-*s s a faliskus sziszegő hangot vesztett *Tito*, *Maximo*, *Marcio*, *Voltio* stb. alakoknak, tökéletesen megfelel.

Az *o* mellett már a régi latinban is előfordul az *u*: *Cornelius*, *prognatus*; épen így de *s* nélkül van képezve az ó-oszkusban: *Herenniu*. — A classikus latinban uralkodó *-us* végzet az új oszkusban is előfordul: *sipus* (elav. *sibus* = *calidus*, *acutus*), tőalak: *sipo-*, *facu-*s (e h. *faccus* = *factus*), *praefacu-*s, de sokkal gyakoribb azon eset, hogy a sziszegő hang elől az eredeti *ā*-ból lett *u* esik ki: *hürz* mint *pars* = *partis*, azaz, *hürt-s* = *hortu-s* (v. ö. *damna* (*t*)-s = *damnatu-s*, *sana* (*t*)-s = *sanatus*); továbbá *tütiks* = *tuticus*, azaz, *urbicus*, *publicus* (v. ö. umber *fratrek-s*, lat. *fratricus*); éppen így *Nuersen-s*, tőalak: *nuerseno-*, *Perken-s*, *Pampaiian-s*, *Aadiran-s*, *bantin-s* stb., melyek éppen úgy vannak képezve mint *Campan-s*, *Herculan-s* stb. az ó-latinban; így viszonylik *Tafidin-s*, tőalak: *tafidino-*, a régi latin *termin-s*, *Agellin-s*, umber *Jkuvin-s* nominativusi alakokhoz.

A látott szókban tehát csak a többeli önhangzó veszett ki, ha azonban a többeli önhangzó előtt *r* vagy *t* állott, akkor a casusjelző is lebukott: *Aukil*, *Mutil*, tőalak: *mütülo-*, *Mitt*, *Paakul*, *famel* (a régi latinban *famul*), *Fiml*, *Frunter*, e h. *Fruntero-s*, lat. *Fronto* (v. ö. *puer*(os), *vultur*, de a régi latinban *vulturus*); umber *ager*, *katel* = *catulus*. — Így esett ki a többeli önhangzó a gót *vulf-s*, e h. *vulf-as* alakból, szkr. = *vuka-s* = *lupus*.

Az oszkus feliratokon igen nagy az oly névszók száma, melyek *-io*-val vannak képezve s melyeknek képzésre nézve a latin *-io-s*, *-iu-s* végzetű nominativusi alakok tökéletesen megfelelnek. — Az oszkusban ezen végzet fokenként annyira elgyengül és megcsönkul, hogy alig lehet a szóra rá ismerni. Először is a többeli *o* elgyengül *e*-be, azután *i*-be: *Πορκε-*es, *Aadirüs*, *Atimüs*, *Vümiküs*, tőalak: *emikio-*, *Maamüs*, *Purüs* = lat. *Purius* (v. ö. a volskusban: *Pakvies* = lat. *Paquius*, *Cosuties*, *Tafanies*, a sabellusban: *Alies*.) — Hasonló

egyenlősülés történik a latinban megelőző *i*-hez az ilyenekben: *Leucesie*, *filie* stb.

Az oszkus nyelv ezzel meg nem elégedve *ie-t* és *i-t* áthasonítja *ii*-be. Ezen alakban fordul az *io*-képző az oszkus nyelvben leggyakrabban elő: *Babbiis*, *Gaaviis*, *Vaaviis*, *Virriis*, tőalak: *virrio-*, *Virriis* (= lat. *Virreius*), tőalak: *virreio-*, *Hurtiis*, *Hüsidiis*, *Maakdiis*, *Maakiis*, *Metiis*, *Mulukiis*, *Puntiis*, *Pupdiis*, *Püpidiis*, *Siuttiis*, *Slabiis*, *Staatiiis*, *Trebiis*, *Opiis*, *Ufiis*; az *i* egyszer *ii*-be hasonult: *Staiis*, e mellett *Staiis*.

Ezen *ii* igen könnyen olvad össze hosszú *i*-be, mely a későbbi nyelvben azután ismét megrövidült: *Asis*, *Bivellis*, *Vübis*, *Vilino-i-s* (= *Vilinöius*), *Heirennis*, *Kalvis* *Kaluvis*, *Luvkis* (*Lucius*), *Luvikis*, *Mais*, e mellett: *Mahiis* (*Magius*), *Niümsis* a későbbi (v. ö. Orth. tan. 208. l.) *Nümeriis* mellett; továbbá *Pakis*, *Stenis*, *Ohtavis*. — Az *io* képző ezen alakja a régi latinban is előfordul: *Caecilis*, *alis* (= *alios*, *alios*) stb., éppen ilyen az umberben *Trutitis*, *Kois* és a sabellusban: *Polleenis*.

Az ó-oszkusban *ie* gyakran *ē*-be olvad össze: *Σερε-s*; még gyakrabban megy *ü*, közvetítő *ü-n* át (v. ö. *Staiis*) *i*-be: *Aiē-i-s* = *Aiēius*, *Vesullia-i-s*, e mellett *Mais* és *Mahiis*, *Mairaiis*, *Mefitaiiis*; mindezen példákban a megelőző *ā* vagy *ē* hatása idézte elő az *io* képző *ie-*, *i-*, *i-be* és nem *ie*, *i* és *i-be* való átmenetét.

Az *io* képzőből fejlődött hosszú *i* végre, miután megrövidült, egészen kiesett, úgy hogy az egész *ios* végzetből csak a nominativust jelző *s* marad meg: *Heirens*, e mellett *Heirennis* és *Herenniu-s*, *Salavs*, *Tesßs*, *Upils*; éppen így a latinban az ilyenekben: *quinc-unx*, *dec-unx* stb., e mellett: *uncia*.

Az *ios* végzetnek azonban nemcsak önhangzói eshetnek ki, hanem mássalhangzója is lekophatik: *Herenniu*, *Hereai*, e mellett *Heirennis* és *Heirens*, tőalak: *heirennio*; éppen így *Pupie*, tőalak: *püpio-*, *Statie*, tőalak: *statio*, *Silie*, e mellett: *Silli*, tőalak: *Silio-*; *Paapii*, *Paapii* és *Paapi*, *Meliüssüi*, *Asilli*, *Helvi*, sőt *Luvkl* is = *Lucilius*, hol a képző a casusraggal együtt leesett.

E szerint az *o*-névragozáshoz tartozó hímnemű névszók végzetei a nominativus singularisban a gyengülés és összevonás következő fokozatain mennek át, míg végre egészen kivesznek:

a) *-io-s, -ie-s, -i-s, -i-s (-i-s), -i-s (-i-s, -ē-s), -i-s, -s.*

b) *-iu, -ie, -i, -i, -i, -i, -i, -.*

Az *i-s* alakokkal egybe lehet vetni a régi latinból az ilyeneket: *Clodi, Sulpici, Corneli* = *Clodis, Sulpicis, Cornelis*, ezek helyett: *Clodios, Cornelios, Sulpicios*. — Azon körülmény, hogy az a) és b) alatt levő oszкус alakok egymás mellett minden meghatározott szabály nélkül fordulnak elő, azt mutatja, hogy a nominativus jelzője az oszкусban éppen úgy mint a latinban sohasem veszett ki nyom nélkül, hanem noha gyengén s elhangozva, mindig ejtetett. — Hogy végre az *ios* végzet csonkulása nem egyedül a későbbi nyelv sajátága, mutatják a következő ó-oszкус alakok: *Πορπιυς, Καλινς, Ηερεννιυ, Μυλυκκις* stb.

2. a-t ő k.

Az *a*-névragozás eredetileg nem egyéb mint a hímnemű *ā*-n végződő tők mellékalakja. A többeli rövid *ā*-nak hosszu *ā*-vá való fokozása folytán lehetséges vala a hímnemű szókat a nőnemüektől megkülönböztetni, s ez az oka, hogy az eredetileg egy névragozás kétfelő szakadt. A szanszkritban még mindkettő egy osztályt képez s csak a gracco-italiai nyelvtörzs képezett egy külön *o*-névragozást az *a* tőönhangzónak *o*-ba való áthangoztatása által, mely utóbbi a nőnemet jelző *a*-ragozástól lényegesen különbözik: szkr. *açva-s* = *equo-s*, de a nőnemben: *açvā* = *equā*. — A nőnemű nominativusnak semmi ragja nincs, valószínű azonban, hogy eredetileg itt is a sziszegő *s* jelzé a nominativust. — A tőönhangzó megrövidülése a görög-latinban másodrendű hangmódosulás, mely a görögben gyakori, a későbbi latinban azonban általános használatban volt; ellenben a régi latinban még számosan találhatunk oly szók, melyek a tőönhangzó eredeti hosszúságát megőrizték: *famā, terrā* stb. — Az oszкус egy lépéssel tovább megy, a mennyiben a hosszu *ā*-ból létre jött rö-

vid *ā*-t szabályszerűleg *ō*-ba gyengíti, — legalább így fordul ez elé már a legrégebb oszкус feliratokon is, — egyedül két pénzfelirati szó: *Alifa* = *Alifae*, *Aligai* és *diuva* = *Jovia*, tőalak: *diuviā*, tartotta meg az eredeti *a*-t, a többiek mind *o*-val vannak képezve: *τωφοτο* = *populus, civitas*, tőalak: *tovtā*, *Μαμερτινο* = *Mamertina* (t, i. *τωφοτο, civitas*); *μυδνικυ* = *communis*, tőalak: *μυδνικυ*; *αλλο* = *alia*, e h. *al-jo, al-io* (v. ő. gör. *ἄλλο-ς*, e h. *ἄλλ-jo-ς, ἄλλ-ιο-ς*); *αυενστο* = *incensa*, azaz, *noncensa*, tőalak: *αυενστῆ*; *εγμο* = *res*, tőalak: *εγμο*; *μολτο* = *multa*, régi latin *molta*, tőalak: *μολτῆ*; *Βιτελιυ* = *Italia*, azaz, *Confinium* mint a szövetséges háboruban a szövetséges törzsökők fővárosa, tőalak; *βιτελιυ* = *baromdús*, görögül *ιταλός*; latinul *vit-ulu-s, vit-ul-a*; umberben *vit-lu-t, vit-la-f*, szkr. *vat-sa*; ebben *φῦσνυ* = *fanum, templum*; bizonyára az *u* szárai közül a megkülönböztető pont hiányzik s e helyett áll: *φῦσνυ*.

Az *ō*-umberben a többeli *o* váltakozva fordul elő *u*-val, a későbbi umber nyelvben már csak *o* van használatban: *muta, mutu* = *multa, toto* stb.; a sabellusban a többeli önhangzó marad: *regena, pia, lovia*. Ezen sabellus alakok: *Ceriā*, ebből: *Ceriā*, latinul: *Heriā*, (acc. *Heriem*, v. ő. Tanáregyl. Közl. IV, 4, 161), *Neminiē*, e h. *Neminiā* (v. ő. u. o. 162); továbbá az umber *kvestretie* = *quaestura*, az *e*-névragozásba mentek át; az oszкус és volskusban hasonló hangváltozásnak semmi nyoma sincs.

3. i-t ő k.

Az *i*-névragozásra nézve mindenekelőtt szükséges megjegyeznünk, hogy az összes oszкус nyelvemlékekben igen kevés az oly névszók száma, melyek ezen névragozáshoz tartoznak. Az egyes nominativusra ugyanis csak két példát vagyunk képesek felhozni: *αἰτίλ* = *aedilis*, *cev-s* = *civis*, mely a régi latinban még *cevi-s*, tőalak: *cē-vi*; amabból a nominativusi jelző *s* a többeli *i*-vel együtt kiveszett, éppen úgy mint a latin nyelvben az ilyenekben: *vigil, pugil, par, acer*, ezek mellett *pari-s, acriv-s* stb.; éppen így az umber *ukar, okar* alakokban, melyeknek a latinban *ocri-s* felel meg; — emeből a tőönhangzó veszett ki a casusrag elől, éppen úgy mint

a latinban a foghangu *d* és *t* után, mi által az ilyen szók a mássalhangzói tök közé mennek át: *Mar(t)-s*, *fron(d)-s*, *lime(t)-s*, de az accusativusban: *limit-em*, mely alaknak az oszkusban: *lūmit-om* egészen megfelel; éppen így felel meg az umberben: *eriet-u* a latin *ariet-em* alaknak.

4. u-tők.

Az *u*-névragozáshoz tartozó szók nagy részben, hogy ne mondjuk egészen, úgy az oszkusban mint az umberben egészen az *i*-tökhöz mentek át; különben az egész oszkus nyelvkincsben ezen névragozásból csak a következő casusokra mutathatunk fel eddigelé példákat: acc. sing. *manim* = *manum*; abl. sing. *castrid* = *capite*; gen. sing. *castrous* = *capitis*. — A két első példa önhangzóátalakulás folytán jött létre a következő alakokból: *manu-im*, *castru-id*, éppen úgy mint a volskusban *b-im*, ebből: *bu-im*, *bov-im* (v. ö. umber *bū-m*, gör. *βοῦρ*). A casusrag itt éppen úgy mint a mássalhangzói töknél teljes alakjában tűnik fel: *im*, lat. *-em*, eredetileg *-am*. — Hasonló fejlődésre mutat az umber *s-im*, mely bizonyára ebből: *su-im* = *suem* jött létre. — Az ablativusi *castrid* alakkal képzésre nézve megegyeznek az umber következő alakok: *manī* = *manu*, *trēfi* = *tribu*, *arputrati* = *arbitratu* stb., melyek hasonlóképen ezek helyett állanak: *manu-id*, *trēfu-id*, *arputratu-id*. — A látott oszkus-umber alakokban az ablativusi rag *-id*, eredetileg *-at* önhangzója a tőönhangzóval *ui* kettős önhangzóba olvadt össze *s* azután hosszú *i*-vé fenődött el, mely hosszú önhangzó után az umberben a rag mássalhangzója leesett, ellenben az oszkusban — hol a casusragok eredeti alakjukat hűebben megőrizték — megmaradt. A latin az *ui* kettős önhangzót hosszú *ū*-ba vonta össze, tehát *magistratū*, mely mellett a régi latinban *magistratūd* is előfordul.

A genitivusi *castrou-s* alakban a többeli *u* fokozva van *ou*-vá, mely kettős önhangzó előtt az *-es* eredetileg *-as* casusrag önhangzója nyomtalanul elvesz. Hasonló fokozást találunk a szanszkritban — a mint fentebb is tanítottuk — az *u*-tökhöz tartozó szók genitivusában: *sunō-s* = gót *sunau-s*, ezen tőalaktól: *sunu* = *filius*; ilyen az umberben *trifō-r*, ezen tő-

alaktól *trifu* = *tribu-s*. A görögben a fokozás hiányzik: *ρευ-ος*, de ez is állhat *ρευ-ος* helyett. — A régi latinban a tőönhangzó a casusrag előtt rövid: *senatū-os*, *senatū-is*, melyből később önhangzóösszevonás folytán *senatūs* és *senatī* jött létre; a latinban azonban ilyenek is vannak: *domu-us*, *exercitu-us*, *magistratu-us* stb.

5. Mássalhangzói tök.

Ezen névragozásban is kevés az olyan névszók száma, melyeket a nominativusra felhozhatunk. Ilyen *meddī-s* (tulajdonképen *i*-tő), *meddī s*, *meddī-s*, ezen eredeti alakból *meddeik s*, melylyel képzésre nézve a latin *voc*, azaz *voc-s* teljesen megegyez; csakhogy amabban a többeli torokhang áthasonult a casust jelző sziszegő hangba *s* azután egészen leesett, mivel szóvégén álló kettőzöt sziszegő hang a kiejtésben úgy hangzott mint egy egyszerű, de éles *s*.

A nominativus jelzője, éppen úgy mint a rokon nyelvekben, a *tor* képző végéről leesett: *embratur* = *imperator*, *kenzstur* = *censor*, *kvaisstur* = *quaestor*, régi latinban = *quaistor*, az umberben = *questur*. — V. ö. latin *da-tor*, gör. *δο-τις*, szkr. *dā-tā* pótló nyújtással, ebből: *da-tar-s*; éppen így *pa-ter*, gör. *πα-τις*, gót *fa-dar*, szkr. *pi-tā*, eredetileg *pa-tar-s*.

Nem vették föl a nominativusi ragot az *f*-vel képzett nőnemű oszkus szók: *tribarakkūf* = *aedificatio*, tőalak: *tribarakkūf*; *fruktatiuf* = *fructus*, *usus*, tőalak: *fruktatiuf*; *ūittiuf* = *usus*, régi latin *oisus*, *oesus*, e h. *ois-sus*, *oit-tus*, ezen igétől: *oit-*, régi latin *oet-ier*, *oet-i* (v. ö. *oitile* = *utile*), *oittiuf*. — Megjegyezni való itt *ūitiūm* = *usum*, tőalak: *oittio-*, mely tisztán az *o*-névragozás szerint van képezve.

Ide számítható végre a semleges nemű *esuf*, melylyel jelentésre nézve a litván *es-a-ba* = *lévő*, azaz, *vagy on*, *birtok*, ellentétben *eitua*-val, mely járópénzt jelöl azonos; e szerint *esuf* ezen gyöktől *ēs* = *esse*, *eitua* pedig ettől: *i* származik, csakhogy ez utóbbiban a tőönhangzó fokozva van.

II. Accusativus.

1. o-t ő k.

Az o-tőkhöz tartozó szók accusativus singularisa mind a három nemből *m* raggal van képezve, mely egyszerűen a töőnbangzóhoz járul. — A többeli őnbangzó a régi oszkus feliratokon rendszeresen megmarad ugyan, de az *u* felé való hajlása kitűnik a több ide tartozó példában levő közvetítő *o*ⁿ vagy *ū* hangon:

masculinum	femininum	neutrum.
<i>ταυρον</i> = taurum	<i>τρίβαν</i> = aedificium	<i>σσηφωρον</i> = ossuarium
<i>hortum</i> = hortum	<i>ūstium</i> = usum	<i>καυδρον</i> = ollarium
	(V. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XIII. 197, 172.)	<i>βρατον</i> = votum.
		Ellenben:
		<i>saaktum</i> = sanetum
		<i>tefurum</i> = sacrificium
		<i>pestum</i> = templum
		<i>sakaraktum</i> = sacellum
		<i>terum</i> = terra
		<i>thesaurum</i> = thesaurum
		<i>donum</i> = donum
		(v. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 363, XIII, 180, XV, 246, XIII, 161).

Ilyen accusativusi alakok az oszkusban az infinitivusok is, melyekből csak az ő-oszkusban végződik egy *om-on*:
τοῖσιν ομ = *extruere*, különben *um*-ot vesznek föl:

<i>tribarakavum</i> = aedificare	<i>acum</i> = agere
<i>censavum</i> = censere	<i>ezum</i> = esse
<i>multavum</i> = multare	<i>aserum</i> = asserere
<i>deikum</i> = deicere	<i>pertumum</i> = adimere.
<i>fatium</i> = fari,	

A többeli őnbangzót az új oszkus is megtartja többnyire, de gyakran ugyanazon feliraton az *om*-végzet mellett *um* is előfordul.

Igy állnak pl. a tabula Bantina-n egymás mellett a következő alakok:

o	u
<i>dolum</i> = dolum	<i>dolum</i> = dolum
<i>malum</i> = malum	<i>trutum</i> = finitam, dictam (diem)
<i>zicolum</i> = diem	<i>nesimum</i> = proximum.
<i>nesimom</i> = proximum	Ide tartozik a capuai czintábravalaemom = validissimum
<i>touticom</i> = publicum	lán ez:
<i>posmom</i> = postremum	<i>Nūvellum</i> = Novellum.
<i>comonom</i> = comitium	
<i>censtom</i> = censum	

Ide sorozható végre a pompeji szivagra festett veres színű feliraton következő két példa:

veru = portam
sarūnu = Sarīnum,

mely példákban már az accusativusi *m* rag oly gyengén ejtett, hogy már ki sínes írva.

Az o-tőkhöz tartozó accusativusi alakok továbbá a következő pronomének: *ionc* = *eum*, *siom* = *se*, mint szintén következő adverbiumok, praepositíók és conjunctíók is:

pīdum = quidem
ekum = item
perum = sine
com = cum
pūn, pon = quom, cum.

Ebben: *arsu*, *inim*, *inim*, melylyel alakra nézve a latin *enim* (Cora. II. 20.) teljesen megegyez, — az eredeti *ū* közvetítő *ē*-n át gyengült *i*-be (v. ö. umber *enom*, *enem* = *tum*, *et*).

Az eléadottakból kitűnik, hogy az o-névragozáshoz tartozó szók az accusativusban a többeli o-t a régi és legrégebb feliratokon tisztán megtartották s hogy *u*-ba való gyengülése csak az újabb kori nyelvemlékeken kezdődik, de még itt is váltakozik az *o* az *u*-val, egyedül az infinitivus az, mely — mint fentebb láttuk — csaknem kivétel nélkül *o* helyett *u*-val van képezve.

Az accusativus ragja (*m*) minden időszakon át szilárdul megtartotta magát, csak az említettük két példa az, me-

lyek egy késő keltü pompeji feliraton, az *m*-et elejtették. Ezen körülmény az, mely világosan mutatja, hogy az oszkus casus-alakok eredetiségüket jobban megóvták mint ezt a classicus latinságban látjuk, sőt korra nézve még az ó-latin casus-alakokat is felülmúlják, hol már a legrégebb feliratokon is az *m* ragot gyakran nem találjuk: *pocolo*=*poculum*, *viro*=*virum*, *donu*=*donum*, *muru*=*murum*, *monimentu*=*monimentum* stb.

A többeli önhangzó az ó-sabellusban is megmarad: *da-neimom*;

sőt a későbbi feliratokon is uralkodók az ilyen alakok:

<i>aunom</i>	<i>dunom</i>
és <i>duno</i>	<i>pesco</i> ; ellenben

a legkésőbb kori feliratokon már *u*-ba homályosul: *híretum*.

A volskus is megtartja az *o*-t:

<i>statom</i>	<i>pihom</i>	<i>esaristrom</i> ;
---------------	--------------	---------------------

hasonlóképen *o* van az új umberben is: *poplom* = *populum*, *ortom*=*ortum*, *screhto*=*scriptum*; ellenben *puritu*=*porrectum*, *kuratu*=*curatum* az ó-umberben, mert itten az *o* önhangzó nincs meg.

A többeli önhangzó kiesett a következő semleges nemű szók accusativusában: *medicim*, e h. *medic-io-m*=*magisterium*, *mem(n)im*, e h. *mema-io-m*, azaz, *memeniom*=*monumentum*. — Az ily nemű accusativusi alakok képzésre nézve megfelelnek a fentebb említett *is*-en végződő nominativusoknak, milyenek: *Vib-i-s*=*Vibius*, *Ohtav-i-s*=*Octavius* stb.

2. a-t ő k.

Az accusativus singularis ragja az *a*-tőknél *-m*, mely egyszerűen a tőönhangzóhoz járul, és pedig a mint egy régi oszkus feliraton előforduló névmási alak: *paam* mutatja, a tőönhangzó hosszúságát a casusrag előtt — legalább az ó-oszkusban — megtartotta. — Az ezen casusra vonatkozó nevezetesebb példák ezek:

Abellanam=*Abellanam*,
altrram=*alteram*,
Növlānam=*Nolanam*,

fūsnam = *fanum*,
viam = *viam*,
ētiuvam = *pecuniam*,
upsannam = *operandum*,
sakupam = *conceptam*,
ūlam = *ollam*; ó-lat. *aula* (főzőfázék), e h. *auc-sula*, tőalak: *olā*,
aram = *aram*,
ēituam = *pecuniam*,
moltam = *multam*,
toutam = *populum*,
pam, *paam* = *quam*.

Ilyen nőnemű accusativusi alakok továbbá az ígéhatarozóként használt *ofap=sic*, tőalak; *eva*, *s* a conjunctio *pan*, ebben: *pruterpan*=*priusquam*, itt azonban — hol a nyelv az accusativust többé nem érezte — a rag *n*-be ment át.

Míg a casusrag a *tabula Bantina*-n épségben megvan, addig egy más hasonlóképen késő kori feliraton már részben leesett; megvan pl. ezekben: *pāntram*=*pontem*

Stafiānam=*Stabianam*;

ellenben: *iūvīa*=*Joviam*, tőalak: *iōvio*,

kālla=*cellam*

Pūmpaiāna=*Pompejanam*

via=*viam* stb.

Az ily rag nélküli alak különösen az umberben gyakori: *muta*, de: *asam* stb. De már a sabellusban éppen úgy van mint az oszkusban, tehát: *ēituam*, *suam*, *venalinam*=*venaliciam* stb.

3. i-t ő k.

Az accusativusi *m* rag előtt a többeli önhangzó *i*-vé homályosul: *slagim*=*locum*, tőalak: *slagi*-; *tiurri*=*turrim*, tőalak: *tiurri*-; *dekkviarim*=*decialem* (v. ő. lat. *Decius*, *Dequius*). — A casusragot vesztett *tiurri* egy késő kori pompeji feliraton fordul elő s hasonló az *a*-tőknél felhozott ragnélküli accusativusokhoz: *iūvīa*, *Pūmpaiāna*, *via* stb. — Különb. *tiurri*, e h. *tiurrim*, egészen hasonmása a latin *turrim*-nak,

melynek másik alakja is: *turrem* éppen olyan jogosult mint *turrim*. Ezen szóban tehát a tőőnhangzó ingadozik, de már pl. *urbs*, *pars*, *omnis* stb. szók accusativusa csak *urbem*, *partem*, *omnem* lehet, azaz, éppen úgy képzik accusativusokat mint a mássalhangzói tők. Az *i*-tőknek a mássalhangzói tőkhöz való átmenete bizonyára az oszkus alakon át történt: *turrim*, *turrim*, *turrem*.

A többeli őnhangzó az umberben is rendesen megmarad a casusrag *m* előtt és pedig akkor is, ha az *m* leesik, de az is megtörténik, hogy a tőőnhangzó *e*-be süllyed: *spantim*, *spanti*, *puni*, *sevaki* stb.; de *uvem*, *sacrem*, *uvre*, *sacre*, *pune* stb.

Megvan a tőőnhangzó a görögben is: *πόσι-ι*, éppen így a szanszkritban: *pati-m*; ellenben a gót a casusragot a tőőnhangzóval együtt elejtette: *balg* = *follem*, e. h. *balgi-n* stb.

Az *u*-tők accusativusát lásd fentebb a nominativusnál.

4. Mássalhangzói tők.

A mássalhangzói tőkhöz tartozó szók az accusativusban az egész *-am* ragot fölyeszik, nem úgy mint az őnhangzón végződő tők, hol — mint láttuk — a casusragnak csak mássalhangzója maradt meg, sőt olykor ez is leesett. — Megjegyezni való azonban, hogy a casusrag eredeti őnhangzója részint *o*-ba homályosul, mint az oszkus-umberben, részint *e*-vé gyengül, mint a latinban, p. o. *līmūtām* = *līmitem*, tőalak: *līmūt*, *medicatinom* = *iudicationem*, *iudicium*, tőalak: *medicātin-*, *tanginom* = *sententiam*, tőalak: *tangin*. — Az umberben ezen kívül az őnhangzó elhomályosulása után a rag mássalhangzója egészen leesik, p. o. *uhtūru* = *auctorem*, *cur-naco* = *cornicem*. — Közéhangvesztéssel (synkope) van képezve a következő accusativusi alak: *Velliām*, e. h. *Velliāt-m*, tőalak: *Velliāti-*, mely szó tulajdonképen az *i*-tőkhöz tartozik. — A semleges nemnek, éppen úgy mint a több rokon nyelvben semmi casusragja nincs: *csuf*, *essuf* = *caput*.

III. Genitivus.

1. o-tők.

A genitivus singularis eredeti *-ās* ragja az oszkusban *-is*-vé gyengül s ilyen minőségben járul a végtőőnhangzóhoz (*-ō* ered. = *ā*), mely maga is, alkalmazkodván a rag elgyengült őnhangzójához, — *e*-be süllyed. — A szóban levő két őnhangzó egymáshoz való viszonyos egyenlőségének törekvése az oszkusban még tovább megy, a mennyiben a casusrag őnhangzója *i*-be homályosul. — Innen van az aztán, hogy a régi görög betűkkel írt feliratokon a genitivus végzete *ēi*, a nemzeti betűkkel bíró feliratokon pedig *ēi* (v. ö. Momms. Unt. Dial. 230. l. Cors. Ausspr. Vocal. d. lat. Spr. I, 768. l.), mely végzetnek aztán a latin betűkkel átírt tabula Bantina-n *-ei* felel meg. — Azon körülmény, hogy az oszkus betűkkel jelölt *-ēi* a latin betűkkel történt visszaadás alkalmával *-ei*-vel íratott, mutatja hogy ezen *-ēi* (*-ēi*) végzetnek kettős őnhangzói minősége a nyelv minden korszakában megvolt. Példák:

Γιρινεῖς = Virini (nom.)

Virīns = Virinus)

Κοττεινεῖς = Cottēi

Σταττεινεῖς = Stati

Νυμσοδινεῖς = Numisi, Numeri

Γερκελνεῖς = Herculis.

Ezen szókban az *η* mindenütt *ε*, *e* helyett áll, mivel az oszkus görög betűkkel írott nyelvemlékek keletkezésékor az *ε* és *η*, *o* és *ω* különleges használata még nem vala megalapítva. Éppen így láttuk fentebb az accusativusnál *ω-t*, *o* helyett írva. — Az idézett görög betűkkel írt genitivusok mellett következő nemzeti betűkkel írott genitivusi alakok fordulnak elő a feliratokon:

Νυμσοεις = Numisii, Numerii

Ηερκελεις = Herculis

senateis = senatus

sakarakeis = sacelli

tereis = terrae

kūmbenneis = conventus

lūvfreis = liberi stb.

De már a tabula Bantina-n: *minstreis*, *mistreis* = *ministri*, értelmileg = *minoris*; *senateis* stb.

A névmásokból ide tartoznak: *suveis* = *sui*
eiseis és a tabula

Bantinán: *eizeis* = *eius*, ezen tő-
alakoktól: *suvo-* és *eiso-*, későbbi
tőalak: *eizo-*.

Az umber nyelv a genitívusi *eis* végzetet *-ēs*-be, később *-er*-be, a sziszegő *s* rag elejtése után *e*-be vonta össze:

katles = *catuli*
popler = *populi*
Propartie = *Propertii*.

A latin nyelv, mint tudjuk, a genitívusi *oi*, *ei* diphthongusokat már a legrégebb nyelvemlékekben *i*-vé olvasztotta össze s egyszersmind a gyengén ejtett sziszegő hangot is elejtette: *Volcani*, *sacri*, *Barbati* stb. — Hogy az ó-latin későbbi korszakában az *i* nagyon közeledett *-ē*-hez, az kitűnik a *populei*, *agrii*, *Romaneii*, *Marcei* stb.-féle genitívusi alakokból, melyek a harmadik pún háború és Gracchusok kora óta fordulnak elé a régi latin feliratokon; a *classicus* korszak azonban ismét visszatért a hosszú *i*-hez.

A latinnal a szóban levő *casus* képzésére nézve meg-egyez a faliskusi dialektus, a mennyiben itt is csak *i* a genitívus ragja: *Marci*, *Acarcelini* stb.

Ezen egymástól meglehetősen elütő genitívusi végzetek tőalakja az itáliai nyelvekben: *-o-is* (v. ö. Cors. I. 769. l. 772. l.) mely tőalakot az oszku aránylag még leghívebben őrzött meg; legtávolabb áll tőle a latin-faliskus-alak, melyhez az umber a diphthongus összeolvasztása s a vég sziszegő hang már-már elejtése által igen nagyon közeledik. — Ezen genitívusi tőalakot azonban csak az itáliai nyelvtörzs ismeri; a szanszkritban már az *a*-tők genitívusi ragja: *-sja*, p. o. *vrka-sja* = *lupi*. Ugyanezen genitívusi ragot találjuk a görög és gót nyelvekben az *a*-tökhöz tartozó szóknál, p. o. görög: *λύκω*, ebből: *λύκω-ιο*, *λύκω-ιο*, gót: *vulfis*, ebből *vulfa-s(ja)*. Ez azonban így is magyarázható: *vulfi-s*, ebből: *vulfi-is*, ez ismét ebből: *vulfi-ās*, mely alak aztán könnyen fejlődhetett az eredeti *vulfa-ās* genitívusból.

2. a-tők.

Az *a*-tökhöz tartozó szók genitívusában az eredeti genitívusi *-as* rag önhangzója a tőönhangzóval hosszú *ā*-ba olvad össze:

aituās = *pecuniae*
vereiās = *civitatis, reipublicae*
maimās = *maximae*
multās = *multae*
touticās = *publicae*.

Ezen genitívusi képzésnek egészen megfelel a sabellusban *Joviās* = *Joviae*; az ó-umberben: *tutās Ijuvinās* = *civitatis Iguvinae*; ezen képzésnek megfelel az új umberben: *totar Jovinar*, mely hasonlóképen = *civitatis Iguvinae*.

Ilyen a régi latinban: *vias*, *familias* stb.; a doriai dialektusban *γλώσσα* = attikai *γλώσσα*. A később kori latin-ságban előforduló *i*-vel képzett genitívusi alakoknak, melynek: *vitai*, *silvai* stb., — az oszku nyelvben nyoma sincs, mert az egyetlen *Marai* alak, mely egy pénzfeliraton áll s melyet Mommsen (Unterit. Dial. 277. l.) genitívus singularisnak vall, lehet nominatívusi alak is, összevonva ebből: *Maraiis*, melylyel azután képzésre nézve azonos lenne a bovia-numi feliraton levő: *Maraiis* = *Maraiis*. De ha Mommsennek igazsága is volna, hogy t. i. *Marai* csakugyan genitívusi alak, akkor sem sokat bizonyíthatna ezen alak a nőnemű *a*-tökhöz tartozó szók genitívusára nézve, mivel tője *Mara-* lenne, s mint ilyen a hímnemű *a*-tökhöz tartozónék, épen úgy mint *scriba*, *scurra*, *sculna* a latinban. — Azon Bopptól (Vergl. Gramm. I, 377. 399.) eredt tanítást sem fogadhatjuk el, melynél fogva az ilyen *i*-vel képzett genitívusok, tulajdonképen locatívusok volnának s melyek csak az *-as-on* végződő genitívusi alakok elavultával vették volna fel a genitívusi jelentést. Ha ugyanis ezen elavult genitívusi alakot: *aquā-i* a megfelelő szanszkrit: *acvā-jās* genitívusszal összehasonlítjuk, lehetetlen be nem látnunk, hogy a két alak ugyanazon egy *casus* raggal van képezve, és pedig úgy, hogy először is az *-ā-ias* végzet tőalakjából a vég sziszegő hang

leesése s az *-ia*-nak *-ie*-be való áthasonulása után *-ā-īe* lett, melyből azután önhangzói összeolvadás folytán *ā-ī* jött létre.

3. I-tők.

Az *i*-tők genitivus singularisában a többeli önhangzó *ei*-vé fokozva tűnik fel, épen úgy mint az *u*-töknél az egyszerű *u*, fokozással *ou*-vá lesz. Ezen fokozott önhangzó azután *ei*-be homályosul s a mi feltűnő, még a mássalhangzói töknél is megtartja ezen minőségét. — Az eredeti *-as*-ból fejlődött *-is* genitivusi rag önhangzója, a fokozott töönhangzó után egyszerűen kiesik:

Herentatē-s = *Veneris*, tőalak:

Herent-āi-

Lukanatē-s = *Lukanātis*, tőalak:

Lukan-āi-

Futvē-s = *Genetricis*, tőalak:

Fu-tr-i-

Ezen genitivusi képzés analogiája szerint a határozatlan névmási *pi*-tőalakból: *pi-eis* = *alicuius*, lesz.

Az *i*-tők genitivusának képzése tehát egészen elűt a latintól, a mennyiben ottan semmi fokozás nincs s az egész képzés csak abban áll, hogy az eredeti *-as* rag mássalhangzója egyszerűen a töönhangzóhoz járul; *puppī-s*, *urbī-s*; ellenben a szanszkritban a fokozás már ismét megvan: *āves*, azaz, *avai-s*, ezen tőalaktól: *avi-* (= lat. *ovi-s*); a vedában ismét nincs fokozás épen úgy mint a latinban, tehát: *arj-as*, tőalak: *ari-* (= lat. *hostī-s*). — A gótban hasonlóképen fokozás van: *anstai-s*, tőalak: *ansti-* (= lat. *gratiae*), mint szintén a görögben is: *πόλι-ος*, azaz, *πολις-ος*, de már itt a ioniai dialektusban *πόλι-ος* is lehet.

Az umberben ezen casus annyira csonka, hogy nem lehet meghatározni, vajjon az oszkus vagy pedig a latin szerint van-e képezve; *ocrer* például állhat *ocreis*, de *ocris* helyett is, a mint a végönhangzót hosszúnak vagy rövidnek vesszük.

A sabellusban következő genitivusi alakok: *pacris* = *paciferi*, *Tarincriis* és *ocres* = *montis* inkább a latin képzés

felé látszanak hajolni, mivel *ocre-s* a többeli *i* elhomályosulása folytán könnyen fejlődhetett ki *ocri-s* alakból.

4. Mássalhangzói tők.

A mássalhangzón végződő tők genitivusa az oszkusban egészen az *i*-tők szerint képeztetik: *Jāvēis* = *Jovis*, *medīkēis* = *meddīcis*, *maatvēis* = *Matris (deae)*, *carvēis* = *partis*, tőalak: *carvā-*, *tanginēis* = *sententiae*. — A több rokon dialektusokban az eredeti *-as* genitivusi rag egyrésztől mint *-ēs*, *-is*, másrésztől pedig mint *-ōs*, *-ūs*, tűnik föl. — Amaz a régi latinban a mássalhangzói tökhöz tartozó szókban otthonos, p. o. *Apolon-es*, *Salut-es*, *praitor-is*, *patr-is* stb.; épen így a sabellusban, p. o. *patr-es* = *patr-is*, *Jov-es* = *Jov-is*, mint szintén az umberben is, p. o. *nomn-er* = *nomn-is*, *far-er* = *farr-is*; itt tehát a sziszegő hang már *r*-be ment át; — emez az oly mássalhangzón végződő tökhöz tartozó latin szókban szokott föllépni, melyekben az eredeti *-as* rag *-os* közvetítése folytán lett *us*-szá, p. o. *nomn-us*, *homin-us* (már a *lex agraria-n* *homin-is* is), *patr-us*, *Cerer-us* stb. De már a görögben csak *φῆγορ-ος*, szkr. *bhārat-as*.

IV. Dativus.

1. o-tők.

A dativusi *i* rag eredeti tőalakja: *-ai*, az itáliai nyelvekben először is *-ei*-vé homályosul, azután pedig hosszú *i*-be vonatik össze. — Ez utóbbi a többeli önhangzóval egyesülve *-oi* diphthongust képez, mely az *i*-nek *o*-hoz való egyenlősítése után az oszkusban *-oè*-vá lesz:

Evklū = *Inkluto*,

Herēklū = *Herculi*,

piihōi = *pio*,

Verchasiū = *Virgario*,

hūrtū = *templo*,

Kerrūū = *Cereali*,

Abellanū = *Abellano*,
deketasiū = *quaestori aerario*, tőalak: *deketasio*,
Vestirikiiū = *Vestricio*, tőalak: *Vestirikio*.
Juvikiiū = *Jovicio*, tőalak: *iovkio*,
Maiiū = *Maiio* stb.

Ebben: *altrei* = *alteri* a tőönhangzó *e*-vé gyengült; ezen újabb alak képezi az átmenetet az umber hosszú *e*-hez az ilyen alakokban: *Jovie*, *Martie*, *Grabovie* (de *Grabovei* is, mely alakban már az *ei* = *i*, épen úgy mint ebben: *alteri*). Ilyen *e*-n végződő dativusi alakok a régi latinban is fordulnak elé: *Leucesie*, *filie*, *Vergilie*, *Mercurie*, *Laertie* stb.

A dativusi alak az itáliai nyelvekben legtisztábban megmaradt a régi latin: *populoi*, *Romanoi*-féle elavult casusokban; az oszkus már a kettős önhangzót — noha gyéren — elhomályosítja, úgy hogy az épen felbozott régi *s* az ebből kifejlődött későbbi latin dativusi alak közé esik; a fejlődés menete bizonyára az vala, hogy az ilyen alakokban: *populo Romanō*, az *o* először is elhomályosulás, azután pedig összeolvadás folytán eredeti *oi*-ből fejlődött ki, olyan formán mint az umber *e* az oszkus *ei*-ből. Az ilyen dativusi alaknak tökéletesen megfelel a görög *ἰππο*, de már a gótban az eredeti önhangzó marad: *vulfa*, ebből: *vulfa-i*; a szanszkrit a szóban levő casusban az eredeti *ai*-ből fejlődött *ē*-t egy *a*-val toldja meg, így *ācāvāja* = *equo*, ebből *ācva-aj-a* stb.

2. a-t ő k.

A dativus singularis ragja: *i*, eredetileg *ai*, a tőönhangzóval egyesülve *ai*, eredetileg *āi* kettős önhangzót adja, mely az oszkusban az *i*-nek *a*-val való egyenlősítése folytán *ai*-vá lesz:

Ammāi = *Matri*
Anterstatai = *Interstitae*
Genetai = *Genetae*, i. e. *Genetrici*
Deivai = *divae*, elav. *deivae*
Entrai = *cogn. deae* = *Entrae*
Kerriai = *Cereali*

Patanaī = *Patanae* (lat. *Patella*, *Patellana*, a gabonát kinyitó istennő neve),
Pernaī = *Praestiti* (v. ö. lat. *praestites lares* = előlálló, óvó házi istenek),
Püstiaī = *Fidiae*
Flunsaī = *Florae*
vereiāi = *civitati*
Pūmpaiānaī = *Pompeianae*
Herukinaī = *Erycinae* (*Venus* mellékneve *Eryx* hegyéről Siciliában).

A sabellusban a kettős önhangzó tisztán megmarad:

toutai {
totai { *populo*

Maroucai = *Marrucinae*.

Egészen megfelelnek ezen alakoknak a régi latinban az ilyenek: *fileai*, *Loucinaī*, *qurai*, mely utóbbiból homályulás folytán a rondes *curae* alak jött létre. Ezen elavult alakok mellett azonban már a régi latinban fordulnak elé oly szók, melyek a szóban levő casust csak a többeli önhangzó megnyújtásával képzik: *Feromiā*, *Loucinā*, *Fortuna* (Cors. II. 687.), *Matuta* stb., mely alakoknak képzésre nézve teljesen megfelel a faliskusi dialektusban ezen casusra eléforduló egyetlen példa: *Menerva* (Cors. II, 688).

A régi latinban az *is* megtörténik, hogy az *-ai* összeolvad *ē*-be: *Victoriae*, *Vesune*, *Fortune* stb.; mely alakoknak ismét egészen megfelel a volskusban *Vesunē*, a faliskusban *Abelesē* és *Plenesē*. Ezekhez sorozhatók az ó-umberben az ilyenek: *tutē*, *Ikuvinē*, az uj-umberben: *totē*, *Iioveinē* stb. — E szerint az oszkus dativusi alak az *a*-tőknél a régi latin, a sabellus és az uj latin között, a középen áll.

3. i-t ő k.

Az *i*-tőkhöz tartozó szók közül kevés van olyan, melyek a feliratokon a dativus singularisban eléfordulnak; ilyenek:

Herentatei = *Veneri*, tőalak:
herentātō,

Futrei } = Genetr. ci, tőalak: *futri-*
Futrei }
Hercklei = Hercolei (de *Hercklù* is az
 o-tők szerint),
piei = *cui*, tőalak: *pi*.

Ezen alakoknak egészen megfelelnek a latinban a következő régi feliratokon találtató alakok: *urbei*, *Hercolei*, *Herculei*, *Martei* stb., mely alakokból a latinban összevonás folytán a közönséges *urbi* stb. jött létre. A dativus tehát a látott alakokban úgy az oszkus mint a latinban *ei*-vel van képezve; ezen *ei* kettős önhangzó az umberben mindig hosszú *ē*-be vonatik össze, tehát: *sakrē*, tőalak: *sakri-*, *Casilatē*, tőalak: *Casilati*. A régi latin feliratokon ilyen összevonás is találtatik, mint pl. ezekben: *Hercule*, *Marte*, tőalak: *Mart(i)-*, *Salute*, tőalak: *Salut(i)-* stb.

4. Mássalhangzó i tők.

A mássalhangzón végződő tőknek ragja a singularis dativusban hasonlóképen *-ei*, az ó-oszkusban *-ei*, eredetileg *-ai*:

Γερσορει = Versōri, i. e. *Γροσαίω*, qui hostes in fugam vertit; tőalak: *versōr-*, e h. *vertōr-*,

Διοφσι, e mellett: *Διῶναι* = Jovi, régi latin = *Diovei*, *Diove*

Ἀπολλωνηί = Apollini

Βεσκει = Vetusio

πατρηί = patri

ρεγατρηί = rectori

Σβερρυνηί = Sverruni (hivatal czím)

κβαίστρηί = ó-latin. quaistorei

μεδικηί = meddici

Λιγανακδικηί = lege tutae possessioni.

Ebben: *Kerri* az *-ei* végzet *i*-be van összevonva, tőalak: *kerr-*, ebből: *keres-* = lat. Cerer-, azaz, *Ceres*.

A latinban egymás mellett fordulnak elé az ilyenek:

Apolonei *Apolone*

Junonei *Junone*

Virtutei *matre*

<i>Jovei</i>	<i>patre</i>
<i>uxorei</i>	<i>ioure</i>
<i>Venerei</i>	<i>vetere</i> stb.

Az umberben ezen casus rendszeren *ē*-n, ritkán *i*-n végződik: *Martē*, *Marti*, *patrē*, = szkr. *pitrē*, azaz, *pitrai*.

V. Ablativus.

1. o-t ő k.

A singularis ablativus végzete *-āt* (azaz, többeli végönhangzó *ā*+casusrag *-āt*) az itáliai nyelvekben *ōt*-ba, azután a *t* meglágyításával *ōd*-ba megy át. — Ezen *ōd* az ó-oszkusban rendes ablativusi végzet:

Buviaianūd = Boviano, tőalak: *boviaiāno*

sakaraklūd = sacello

ēisūd, *ēisōd* = tőalak: *eiso-*

amnūd = circa, in circuitu

pūkkapūd, e h. *pōd-kā-pūd* = quandoque;

tőalak: *po*.

Az új oszkusban még megvan: *pōd* = quo, de már a tabula Bantina-n *pocapūd*, *pokapūd* olvasható.

E szerint az ó-oszkusban a többeli önhangzó az ablativusban rendszeren megmarad ugyan, de arra is van példa, hogy már itt is *u*-ba homályosul, p. o.

tristaamentūd = testamento

aragetūd = argento

Tianūd = Teano

Sidikinūd = Sidicino.

Az új oszkusban pedig egyedül ezen *u*-ba homályosult tőönhangzó a szabályos, p. o.

altrūd = altero

dolūd = dolo

zikulūd = die, tőalak: *zicolo-*, e h. *diē-colo-* (v. ő.

dūkulus nom. plur. = dies, lat. *diē-cula*)

mallūd, *malūd* = malo;

privātūd = privato, régi latin = *privātōd*;

amiricatūd = immercato, i. e. non mercato;

mēddiūd = officio (medicis), a *ti, tj* assibilatiója
folytán ebből: *meddic-t-io-m* = officium;
medikatūd = magistratu;
amviānūd = ambitu.

Ezekhez sorozhatók a következő praepositíók és pronomenek is:

amūd = circum, circa
contrūd = contra
pru = pro
eksuk = hoc (névm. tőalak: *i, ei, ē*, megbővítvé
ko, ka és *so, sa* képzővel)
eizuc = illo (névm. fokozott tőalak: *ei* tovább-
képezve *so, sa*-val)
eisucen = ab illo inde (v. ö. *huc, illuc* latin alako-
kat; a torokhang elől a *d* kiesett. Épen
igy esett le a *d* ebben: *pru* = pro, e
h. *prōd*).

Ezen utóbb látott névmásokat kivéve tehát látjuk, hogy az oszkus névszók ragozásában a *d* mindenütt megmaradt, de a latinban az ilyen alakok már elavultak s csak a régi nyelvben találhatók az ilyen ablativusok:

Gnaivōd *Benventōd*
poplicōd *pucnandōd*
preivatōd *oquoltod* stb. Ed. de Bacch C.
I. 196, 15.

Sőt már itt is — noha gyéren — eléfordul a többeli önhangzónak *u*-ba való gyengülése, p. o.

(*nef*)*astud* v. (*c*)*astud*
(*ob* v. *con*)*latud*,

mely alakok egészen megfelelnek az oszkus *preivatud* ablativusnak. A latin elavult, de még eléforduló *preivatōd* alakból a közönséges *privato* ablativus a szó végén gyengén hangzó dentalis eleste után jött létre. Nevezetes az a latiora név, hogy míg az ablativusi rag le nem esett előtte, a tőhangzó *u*-ba homályosulhatott, mihelyt azonban a *d* leesett s a tőhangzó a szó végére jutott, azonnal visszanyerte előbbeni alakját, csak az igen késői nyelvben fordulnak elő ilyenek:

posteru *quintu*
Plautiu *tertiu* stb.,

de még ekkor is túlnyomó használatban maradt úgy az irodalom mint a nép szájában a tőhangzóval képzett ablativus. Ellenben a több itáliai rokon nyelvekben az ilyen ablativus igen otthonos; már az ó-sabellusban:

orsio,
peio, pio ablativusi alakok mellett:
kiperu = cipro, cupro,
pru = pro alakok fordulnak elő.

A volskus dialektusban pedig minden eddig ablativusnak felismert alakban a tőhangzó helyett kivétel nélkül *u* áll:

vinu = vino *tuticu* = populo
covehriu = contione *sepu* (rég. latin: *sibo* =
sciente).

Az umberben hasonlóképen csak *u*- van:

vinu = vino
testru = dextro
puplu = populo
mestru = magistro
termnu = termino
anglu = angulo stb.

Ide tartozik végre *amprufid* = improbe (Cors. II. 469), melynek tulajdonságnevi tőalakja *am-prufo*; épen úgy mint *improbe* igehatározónak *im-probo*.

Következő praepositíók is: *pūst, ant*, ezekből: *postid, antid* = lat. *postidea, antidea*; *pert*, ebből: *per-tid*, — bizonyára ablativusi alakok, csak hogy *ant*, ebből: *an-ti, an-ti-d*, gör. *ἀντι* és *pert*, ebből: *per-tid*, gör. *πορτί*, a kretai dialektusban: *πορτί*, lat. *porr, por*, ezekben: *porricere, portendere*, szkr. *pra-ti*, — inkább az *i*-tőkhöz mint ide tartoznak.

2. a-t ő k:

Az *a*-tőkhöz tartozó szók ablativusa hasonlóan képezetik az *o*-tőkhöz tartozókéval: az eredeti ablativusi *-āt* rag a tőhangzóval *-āt*-ba olvad össze s azután *-ād*-ba gyengül.

A rag *d*-be gyengült mássalhangzója itt is mindig megmarad:

suvād = sua
ehtrād = extra
mūnikād = communi
toutād = civitate
eitiwād = pecunia
mūltasikād = multaticia
Akudunniād = Aquilonia
egmad = re
imād-en = inde, ab ima
poizad = quali
ekhād = hac, i. e. in hoc loco.

Ebben: *dāt* = de, szkr. *adhas*, a rag eredeti mássalhangzója (*ḍ*) megmaradt.

Az ilyen ablativusok a latinban még a legrégibb feliratokon is csak gyéren fordulnak elé, ilyenek:

praidad *exstrad*
praedad *suprad*
Hinnad *ead*
sententiad *Troiad*,

melyekből azután a szó végén gyengén hangzó foghang elmosódása után a közönséges *praeda*, *sententia* stb. ablativusi alakok fejlődtek ki.

E tekintetben az umber nyelv tökéletesen megegyez a latinnal, a mennyiben a casusrag mássalhangzója itt is nyom nélkül kiveszett:

tuta = civitate
āsa = ara
comohota = commota
Ikvina = Iguvina
Petrunia = Petronia
subra = supra stb.

3. i-t ő k.

Az ezen tökhöz tartozó szók ablativusában — a mint az a rokon nyelvek összehasonlításából kitűnik — épen

úgy mint a genitivusban a töönhangzó a casusrag *d* (ered. *t*) előtt *ei*-vé fokozva tűnik fel; az *ei* azonban először is *i*-be, azután pedig *l*-be homályosult, p. o.

staagid = loco, elav. stloco
prupukid = decreto
serevkid = iussu
praesentid = praesente.

Az umberben a casusrag mássalhangzója egészen kiveszett s csak a többeli hosszú *i* jelöli az ablativust, olykor azonban az *i* helyett *ei*, sőt *e* is fordul elé, p. o.

uvi = ovi
ukri, ocre = ocri
peracri, peracrei.

A sabellusban a végzet csak *e*, p. o. *flusare* = Florali.

A latinban a látott ablativusi alakok mindnyájan eléfordulnak, sőt azoknál egy új alakkal (*-ed*) gazdagabb is, p. o.

-id *marid* = mari
antid = ante
postid = poste, post, pos;
-ed *navaled* = navali
praesented = praesent(i);
-ei *fontei* = fonte
omnei = omni
partei = parte;
-i *parti, praesenti*
sorti, vectigali;
-e *fronte, parte*
urbe, aede stb.

4. Mássalhangzóí tők.

A mássalhangzóí tők ablativusában az eredeti *-at* casusrag a régi oszkusban *-ōd*-ba, a későbbi nyelvben pedig *-ūd*-ba gyengül, p. o.

tanginūd } = sententia
tanginūd }
ligūd = lege.

Az umberben ezen casus *-e*-n végződik, p. o.

natine = *natione*

karne = *carne*

nomne = *nomine*

pase = *pace*,

tehát — mint látjuk — a latin classicus kori használatnak felel meg.

Épen így van képezve ezen casus a sabellusban is, p. o.

agine = *agonio*

mesene = *mense*

bie = *bove*.

A latinban a végzetek ugyanazok, melyeket az *i*-töknél láttunk, p. o.

-id	-ed
<i>airid</i>	
<i>conventionid</i> ;	<i>dictatored</i> ;
<i>nominid</i> ;	
-ei	-i
<i>virtutei</i>	<i>proportioni</i>
<i>salutei</i> ;	<i>luuci, luci</i> ;
	-e
	<i>aire</i>
	<i>dictatore</i>
	<i>honore</i> stb.

VI. Locativus.

I. o-tök.

A locativus ragja az indoeurópai nyelvekben eredetileg *i*; az itáliai nyelvekben ezen rövid *i* fokozás folytán hosszú *i*-vé lesz. — Hogy ez így van, mutatják azon mássalhangzón végződő tök, melyeknek locativusa hosszú *i*-n, ablativusa pedig rövid *e*-n végződik:

Sicyoni de: *Sicyionē*

Carthaginē „ *Carthaginē*.

Ugyanezt bizonyítják az *a*-tökhöz tartozó következő locativusi alakok is:

terrāi, silvāi, Albāi stb.

Ezen locativusi *i*-nek a többeli *o*-hoz való járulása után *oi* kettős önhangzó jött létre, mely két önhangzó aztán egymáshoz való egyenlősítés folytán *ei*-vé homályosult.

A tabula Bantina-n ezen *ei* mindig *ei*-vel van visszaadva s e szerint az oszkusban diphthongus természetét mindvégig megtartotta, p. o.

akenei = in anno, tö: *akeno-*

altrei = in altero

pūtereī-pid = in utroque, tö: *potero-*

mūinikei = in communi, tőalak: *moiniko-*

(v. ö. lat. *comoinem*)

tereī = in terra, tö: *tēro-*

thesavrei = in thesauro

Frentrei = Frentri (városnév)

Ladinei = Larini (városnév)

comenei } = in comitio.

comonei }

Hogy a sabellusban a locativusi *oi* végzet épen úgy mint az oszkusban *ei*-vé gyengült, mutatja az épen felhozott oszkus locativusi alakkal azonos: *komenei* (= in comitio) alak, ezen tőalaktól: *komon-o*.

Ide sorozhatók a következő névmási locativusok is:

eisei } = in eo, in illo,

esei }

eizei-e }

következő tőalakoktól: *eiso-*, *eizo-*, *ēso-*; továbbá: *eki-k* = *hīc*, tőalak; *ēko-*, itt azonban az *ei* már *i*-be olvadt össze. Épen így ebben: *au-ti* = aut, umber: *ote*, *ute*, lat. *aut*, ebből: *au-tei*, tőalak: *au-to*; mint szintén következő igehatározóban is: *sami* = una, tőalak: *samo* (v. ö. lat. *simitu* = simul). (Cors. Krit. Beitr. z. lat. Forml. 22. l.)

A latin nyelv ezen casust nem tartotta meg oly tisztán mint az oszkus, a mennyiben *oi* a közvetítő *ei*-n át midig *i*-be olvadt össze, p. o. *domi*, *humi*, *belli* stb.; a régi latinban azonban ilyenek is fordulnak elő: *hei-ce*, *hei-c* = *hīc*, ezen névmási tőtől: *ho*.

Még inkább észrevehető ezen casus eredeti alakja a görögben: *οἰοί*, *πέδοί*, az aetolini szójárásban: *μέσοι*, *ποι* stb.

A locativusnak látott alakján kívül előfordul még — noha gyéren — egy másik locativusi végzet is az oszkusban, t. i. *-im, in, p. o.*

Kerrūin = in Cereali, tőalak: *kerrūio*

= lat. *cererēio*-

hūrtin = in templo, tőalak: *horto-*

fūsūim = in fano, tőalak: *fūsna-*, az
umberben: *fesna*.

Ezen locativusi *-in* vagy teljesebben: *im* végzet eredeti *bhjam* képzőre vihető vissza, mely a szanszkrit névmási ragozásban otthonos, p. o. *asmā-bhjam* = nobis, fokozva azonban a névragozásban is előfordul, p. o. *devā-bhjam* = diis (instr., dat., abl. dualis). — Ezen képző ősalakja az itáliai nyelvekben: *fjem* volt, miből az ajakhangu tenuisnak *f*-ből való kiválása után: *-hīm*, azután *-im*, az oszkusban pedig *-im* s az *m*-nek *n*-be való vékonyulása folytán *-in, -in* lett. — Ilyen locativusok a latinban: *ist-im, utr-im-que, ex-in, de-in, pro-in* stb.; ilyen az oszkusban a helyhatározó: *pūst-in*, = ó-umber: *pust-in*, új umber: *postī*, tőalak: *pos-to-*; ilyen a simuló helyhatározó *-en*, ezen névmási tőalaktól: *i*, fokozva *-ei, -e*, az ilyenekben: *eisuc-en* = ab illo, *imad-en* = ab ima stb.

Ezen *fjem* itáliai ősalakból azonban egy másik locativus is fejlődött ki és pedig úgy, hogy nem a kezdő, hanem a végbetű esett le belőle, minek következtében először is *-fe, -fei* (*ei* = *i*), azután pedig a végönhangzó lekopása után *-f* rag állott elé, p. o.

si-fei = si-bei, sibi (v. ő.

i-bei, i-bi)

stati-f = statim, tőalak: *stato-*

pūuf = *u-bi, ubei, (c)ubei, (c)u-bi*.

Ilyen az umberben: *pu-fe* = ubi, a sabellusban: *ea-f-ce* = ibi; továbbá az umberben: *tra-f* = trans, a volskusban: *asi-f* = in ara. — Az eredeti *fjem* képzőnek előfordul még az umberben következő két alakja: *-fem*, ebben: *vape-fem*; *he*, ebben: *mehe*, sőt a latinban: *-hei* is, ebben: *mī-hei* = mihi.

2. a-t ő k.

Az *a*-tőknél a locativus *i* ragja egyesülve a tőönhangzóval *-ai* kettős önhangzót ad, mely — épen úgy mint a dativusban — *aī*-vá homályosul:

arasai = arae, in ara

purasiāi = in igniaria, tőalak: *purasio-*

viai = in via

meſiai = in media, tőalak: *meſto-*

eisai = eā vagy illā

svai = umber: *sve*, volskus = *se*, lat. =

si, ezen névmási tőtől: *sua*.

A későbbi oszkusban ezen diphthongus épen úgy mint a latinban már *-ae*-vé lesz:

Bansae = Bantiae

suae = si

prae = umber: *pre*, régi latin: *prai*, classicus

latin: *prae* (v. ő. az oszkusban: *prae-*

sentid, prae-fucus = praefectus)

prei = lat. *pri*, ebben: *privatud* = privato.

Ilyen nemű locativusok a régi latinban az ilyenek:

Romai = Romae

Asiai = Asiae

Syriai = Syriae.

Mi módon alkalmazta a nyelv ezen locativusokat úgy mint genitivusokat, fentebb említve volt.

Az umberben ezen casusnak — épen úgy mint az *o*-tőknél — az oszkustól eltérő képzője van, t. i. *-mem*, p. o. *Akerunia-mem*, mely a fentebb eléadott módon *-fem*-ből fejlődött ki.

3. i-t ő k.

Az *i*-tőknél a locativusra csak egyetlen egy példa van:

tacusiim = in ordine, tőalak: *tacusi*.

A mássalhangzói tőknél pedig egy sincs.

I. Többses-szám.

II. Nominativus.

1. o-tők.

A nominativus pluralis ragja az indoeurópai nyelvekben -ās; ezen eredeti ragnak önhangzója a többeli önhangzóhoz hasonulván ō-ba olvadt össze. Az oszkus nyelvben pl. ezen összeolvadás szabály:

Abellanūs = Abellani, tőalak: *abellano-* =
degetāsūs quaestores aerarii, tőalak: *deketasio-*
Nūvlanūs = Nolani, tőalak: *novlano-*, azaz, *novulano-*
pūtūrās pīd = utrique, tőalak: *putero-*
statūs = stati, constituti, tőalak: *stato*.

Ezekben tehát, mint látjuk, a nominativus pluralis végzete -os; egy régi *Fisteliaból* került didrachma-n azonban *Fistlus* áll, mely bizonyára csak egy o-névragozáshoz tartozó szó többesi nominativusa lehet, a mint ugyanezen oszkus város-név ránk maradt többesi ablativus alakja: *Fistlois* és *Fistlus* mutatja. Azt kell tehát hinnünk, hogy a feliratban graphikai hiba van s hogy csak tévedésből maradt el a V szárai közül a megkülönböztető pont, épen úgy mint ezekben: *Urīna*, *Urīnai*, melyek mellett *Orīna* is előfordul.

Ezen régi feliratokon uralkodó -ōs végzet az újabb nyelvzetű tabula Bantina-n már -us-vá homályosul:

deivatūs = iurati, tőalak: *deivūto*
ius-su = iudem.

Az umberben a nominativus pluralis képzése az o-tőknél az oszkus nyelvvel megegyez, csak hogy a sziszogó hang olykor r-be megy át vagy egészen leesik, p. o.

prīnuvatūs, *prīnuvatūr*, *prīnuvatū* = privati;
Ikuvīnūs, *Ikuvīnū* = Iguvini;
cersnatūr = cenati;
tasētūr = tacitī;
scriiptor = scripti stb.

Egészen eltér ezen képzéstől a nevezett casusban a latin, melyben az o-tőkhöz tartozó szónak a nominativus pluralisban különbözniél különbözle végzetei vannak, ilyenek:

1) -oe, p. o. *Fescenīnoe*

- 2) -ē, p. o. *plourumē*
- 3) -ei, p. o. *foideratei*, *oinvorsei*
- 4) -es, p. o. *conscriptes*, *magistres*
- 5) -is, p. o. *magistris*, *ministris*
- 6) -eis, p. o. *leibereis*, *publiceis*
- 7) -ei, p. o. *puerei*, *illei*
- 8) -i, p. o. *liberi*, *universi*.

Épen így eltér a görög is, hol a végzet -oi, p. o. ἴπποι stb.; ellenben a gót az oszkusszal tökéletesen megegyez, p. o. *dagōs*, *vulfōs* stb.

2. a-tők.

Az a-tők nominativus pluralis végzete: -as, mely a töönhangzóból és a nominativus pluralis eredeti -ās ragjából jött létre. Az ezen casusra szolgáló példák a következők:

asas = arae (v. ö. ó-lat. *asas* = aras)
scriptas = scriptae, tő: *scripto-*
aapas = aquae
ekas-k = hacco
pās = quae.

Az oszkusszal ezen casus képzésére nézve egészen megegyez a sabellus és umber dialektus, de már az új umber a végsziszogó hangot r-vé lágyítja. Ide tartoznak a sabellusban az ilyenek:

asignas = insignia
aviatas = circumvectae;
 az umberből ide sorozhatók:
urtas = ortae
ivengar = iuvencae
motar = multae.

A latin és görög eltér ezen képzéstől; a mennyiben az a-tőknél is épen úgy jár el mint az o-tőknél, azaz, hosszú i-vel képi a szóban levő casust, melynek azonban még a latinban kétféle alakja lehet, t. i. a régi és újabb alak:

régi: *arai* = új: arae
 „ *literai* = „ litterae
 „ *tabelai* = „ tabulae;

a görögben pedig csak egy:

$\chi\omega\rho\alpha\iota$ = terrae stb.

3. i-tők.

Az i-tők egész többes-számára csak két példát hozhatunk fel az oszku nyelvűből:

1) *aedilis* = aediles, régi latin: *aedileis*, tőalak: *aedili-*, ez tehát többes nominativusi alak (v. ö. umber: *paracni-om*, lat. *civi-um*, gör. *ιστ. πολι-ων*);

2) *Teatium* = Teatium, tőalak: *tiati-*, tehát többes genitivusi alak.

Ezen nominativus pluralisra felhozott egyetlen példa azt bizonyítja, hogy az oszkuiban a végzet *-is*; ellenben az umberben ide tartozó szók végzete egészen a latinnal egyezik meg, tehát *-es*, vagy pedig a aziszegő hang meglágyulása után *-er* p. o.

puntes = collegia

foner = fausti

paerer = propitii.

A latinban a szóban levő casus végzete:

1) *-eis*, p. o. *ceiveis*, *fineis*

2) *-is*, p. o. *finis*, *atriensis*

3) *-ēs*, p. o. *omnes*, *partes* stb.

A görög megegyez a latinnal azon különbséggel, hogy az *-is* végzet itt egészen hiányzik, tehát csak: *πόλις-ες* vagy attikailag: *πόλις* stb.

4. Mássalhangzó i tők.

A nominativus pluralis eredeti *-ās* ragja az oszkuiban *-ēs*-en át *-s*-be esonkul:

μέδδεις, *meddis-s* = meddices.

Ha azonban a tő végmássalhangzója *r*, akkor az egyszerű *s* casusrag is nyom nélkül leesik, úgy hogy a nominativus pluralisban csak a tiszta tőalak marad meg, p. o.

censtur, *kenzür* = censors. tőalak: *censtür*.

A nominativus pluralis a singularis nominativustól tehát csak abban különbözik, hogy míg amaz az eredeti tőönhangzót hosszan megtartotta, emez azt megrövidítette. — Hasonló módon képezte-e ezen casust minden mássalhangzón végződő tő, azt biztosan meg nem határozhatjuk, mivel az egész oszku nyelvben ezen egy példánál több nincs. Sőt az aránylag sokkal gazdagabb umber nyelv is csak két példát tud ezen casusra felmutatni:

frater = fratres

Tuderor = fines;

amabban a casusrag épen úgy kiveszett mint az oszkuiban, emebben *-or* e helyett áll *ös*, eredetileg *ās*. — Az oszku *μεδδεις* alakkal egészen azonos a volszkuiban: *meliz*, a sabellusban: *liēs* = leges, azaz, *lic-ss*, ebből: *lig-s*.

A latin mássalhangzó i tőkhöz tartozó szók ezen casust egészen az i-tők analogiája szerint képzik, p. o.

lexeis = leges,

iudicis = iudices,

honōres stb.

A semleges nemű szók nominativus pluralisa épen úgy képeztetik, mint az accusativus pluralis.

II. Accusativus.

I. o-tők.

Az o-tőkhöz tartozó szók accusativus pluralisa úgy képeztetik, hogy a singularis accusativusi raghoz a többes-szám jelzője: *s* járul, tehát: *-ms*; ez m *-ms* először is *-ns*-be, azután pedig *-ss*-be hasonul át, a mikor a tőönhangzó a nasalis eleste után pótló nyújtást nyer. Az *ss*-nek értéke a kiejtésben anyi mint egy egyszerű, de éles sziszegő hangé, p. o.

feihū-ss = ficos, tőalak: *feiho*,

lūfrikūnū-ss = ingenuos,

lovfrikonō-ss = liberigenos,

leigū-ss = sives, tőalak: *leigo*.

Ezen alakok a megfelelő latin alakoktól: *ficō-s*, *equō-s*

csak az oszkusban sajtáságos írásmód által különböznek (lásd. Cors. Ausspr. II, 197. l.); az ó-sabellusban azonban épen úgy van mint a latinban, p. o.

esno-s

avorato-s

(v. ö. dór. ἴππος, att. ἵππος pótlónyujtással, ebből: ἵππορ-s; az *rs* megvan a krétai szójárásban, p. o. τὸρ-s ἵππορ-s (v. ö. Lat. nyt. tanulm. 20. l.), mint szintén a gótban is, p. o. *dagan-s* = dies; de már a szanszkritban a aziszegő hang leesik, p. o. *ácva-n* = equo-s.

Az accusativus pluralisban épen úgy mint a nominativus pluralisban a semleges nemű szók ragja *ā*, mely a tőnhangzóval egyesülve *-ā-vá* lesz, ez ismét megrövidül *-ā*-ba s azután az oszkusban többnyire *ō*-ba gyengül, p. o.

σαρογο e mellett: *sacra* (acc.)

teremenniū (nom.) terminalia, tőalak: *teremenniō-comono* (acc.) = comitia, tőalak: *comeno-*

Ez: *passtata* valószínűleg e helyett áll: *pastatam*, azaz: *parastatam* = porticum, tőalak: *pastato-*, tehát accusativus singularis volna a nőnemben.

Semleges nemű többesi accusativusok továbbá a következő névmási alakok: *io-c*, s az ó-oszkusban: *eka*, ezen tőalakoktól *io-* és *ēko*.

Az umberben a megfelelő alakok hasonlóképpen *ā* és *ō* (*ū*) között ingadoznak, p. o.

ó-umber: *veskla*, *vesklu* = vascula

uj-umber: *adro* = atra stb.

A rag eredeti hosszúsága megmaradt a latinban az ilyenekben: *quinqvā-ginta*, *propter-eā*, *ant-eā*, sőt Plautusnál az ilyen névszók is: *oppidā*, *ceterā* stb. eléfordulnak hosszú casusraggal.

2. a-tők.

Az *a*-tökhöz tartozó szóknál az accusativus pluralis *-ms*, *-ns* ragja épen úgy hasonul átt *ss*-be mint az *o*-töknél, p. o.

via-ss = vias

eka-ss = has;

de már a későbbi *eituā-s* = pecunias alakban csak egy *s* van (v. ö. lat. *viā-s*, gör. *χώρας*, ebből: *χώρα-ς*, szkr. *ácva-s*, gót. *gibbō-s*).

Az umberben ezen casus *f*-vel van képezve és pedig úgy az őnhangzói mint mássalhangzói töknél; p. o. *villa-f* = vitulas, mely eredetileg bizonyára mint locativus szerepelt.

3. Mássalhangzói tők.

A mássalhangzói tökhöz tartozó szók közül, fájdalom, csak egyetlen egy példát vagyunk képesek felhozni:

teremnis = terminos, tőalak: *teremen* = ó-latin:

termen; umber: *termnu*, tőalak: *ter-*

mino; gör. *τέρας*, tőalak: *τεροφ*;

szkr. *tarman*.

Ezen egyetlen példa — mint látjuk — azt mutatja, hogy ezen casus az oszkusban egészen az *i*-tök szerint volt képezve mert az *-iss* (eredetileg *-ins*) végzet csakis az *i*-töket illeti meg.

A semleges nemű szók többesi accusativusára következő példák vannak:

petiro-pert } = quater
petiru-pert }

és a Festus által felhozott: *petora*; amazokban az eredeti casusrag megrövidülés után *ō* és *ū*-ba homályosult. De megtartotta az eredeti *a* hosszúságát a latin: *quadrā-ginta* s a régi latin: *verberā* stb. szókban, ellenben ebben: *quatuor* egészen elesett (v. ö. gör. *τέσσαρ-α*).

III. Genitivus.

1. o-tők.

A genitivus pluralis eredeti *-am* ragja az *ā* tőnhangzóval *-ām*-ba olvad össze s ezen *-ām* az itáliai nyelvekben *-ōm*

ba megy át. — Ezen elavult itáliai genitívusi végzet azonban az ó-oszkusban is csak egyszer fordul elő:

Loukanorū = Lucanorum, tőalak: *loukano*;

a többi ezen casusra eléforduló példákban az *-ōm* mindig *-ūm*-ba megy át:

Mamertinorū = Mamertinorum, tőalak: *mamertino*

Kupellernum = Compulterinorum

Alafaternum = Alfaternorum

Degvinum ?

Nucerinum = Nucerinorum

Abellanum = Abellanorum

Nolanum = Nolanorum

poturumpid = utrorumque, tőalak: *potero-*

nesinum = proximorum, tőalak: *nesimo-*

(m)esinum = mensium, tőalak: *mesino*.

Az említett *Loukanorū* alaknak megfelel a sabellusban:

Anaaiom = Annaeorum, a volskusban:

Velstrom = Veliternorum, az ó-latinban:

Romanōm = Romanorum

sovōm = suorum.

Ide sorozhatók még az ó-latinból az oly genitívusi alakok, melyekből a gyengén hangzó vég *m* leesett, p. o.

Romanō = Romanorum

Aiserninō = Aeserninorum

Aiserniō = Aeserniorum stb.

Ezen utóbbiakhoz számíthatók az umberből az ilyenek:

ó-umber: *Atiieriu* } Atidiorum
uj umber: *Atiersiō* }

" " *pihaelo* = piaculorum.

A közönséges oszkus genitívus pluralisnak megfelelnek a latinban az ilyenek:

liberum = liberorum

deum = deorum

socium = sociorum stb.

Ujabb alak ennél a névmási ragozásból átvett ó-latin genitívusi alak:

duonō-rō (m) = bonorum

annoru (m) = annorum stb.;

mely alakok később a latin nyelvben általános használatra vergődtek.

Az oly *a*-tökhöz tartozó szók, melyek *-io*-val vannak képezve, a tőönhangzó elejtése után az *i*-t összeolvasztják a casusrag (*-ām*, *-ōm*) önhangzójával s így állanak elé a következő genitívusi alakok:

Safini-m = Safiniorum, i. e. Samnitium,
tőalak: *safinio*-

Aiserni-m = Aeserniorum, ó-lat. Aisermo (m),
tőalak: *aisernio*-

Vaamuni-m ?

ūni-m = universorum, tőalak: *oinio*.

2. a-tők.

Az *a*-tökhöz tartozó szók közül csak kettő van olyan, melyek ezen casusban eléfordulnak, t. i.

egmā-zum = rerum

eiza-zun-e = earum,

mind a két példa a tabula Bantina-n fordul elő. — Ezen alakok képzése azonos a latin *a*-tők genitívus pluralisának képzésével. A latin *mensa-rum* genitívusi alakban ugyanis a rag *-rum* épen úgy vihető vissza a szkr. *-sam* névmási pluralis genitívusi ragra, mint az oszkus *-zum*, csak hogy a latinban hangtani szabály következtében a sziszegő hang két önhangzó között — mint rendesen — itt is *r*-vé lett, úgy hogy az oszkus *z* az átmenetet képi a szkr. *s*-ről a latin *r*-re.

Az umberben épen úgy mint a latinban a rag *-rum*, de már itt többnyire a szóban levő casus a vég *m* leesésével van képezve, p. o.

pracata-rum = ? (v. ö. Kirchhoff, Die umbrischen Sprachd. II. 79).

mensa-ru = mensarum, stb.

3. Más salhangzó i tők.

Az eredeti *-ām* casusrag *-ōm*-on át *-ūm*-ba süllyed, p. o.

ner-um = principum, nobilium,

tőalak: *nēr*.

A latinban a rag önhangzója hosszúságát már egészen elvesztette, p. o.

patr-um, consul-um stb.;

hogy azonban már az oszkusban is a rag önhangzója inkább hosszú mint rövid volt, azt inkább lehet állítani, mint bebizonyítani, nem lévén reá több példa ez egynél.

Épen ilyen kétes az önhangzó mennyisége az umberben is, p. o.

ó-umber: *fratr-ŭm*

uj umber: *fratr-ŏm*;

de már a görög és szanszkrit nyelvben a rag önhangzója mindig hosszú, p. o.

gör. *φισόριον* } = *ferentium*.
szkr. *bhárat-ām* }

IV. Dativus és ablativus.

1. o-t ő k.

A dativus és ablativus ragja az indoeurópai nyelvekben *-bhjas*, eredetileg *-bhjam-s*, azaz, *bhjam*+többes-szám jelző *s*. — Ezen rag tőalakja az itáliai nyelvekben: *fies*, melyből miután az *f* labialis eleme kiveszett *s* a megmaradt *h* is elkallódott, a rag *-is* lett, mely a tőönhangzóval egyesülve *-ois*-t ád. — Ezen rag azonban az oszkusban rendszeren *-ois*-ba homályosult, csak egy régi pénzfeliraton maradt meg az *oi* kettős önhangzó mint maradványa az ó-oszkus *casus*-használatnak:

Fistlŭis = *Puteolis*, tőalak: *Fist(a)lo*,

különben a *casus*rag a nevezett *casus*okban mindig *-is*.

A dativusra szolgáló példák e következők:

Maasŭis = *Matutinis* (diis), tőalak: *māto*,

Kerrŭis = *Cerealibus*, tőalak: *kerrŭio*
(lat. *cererēio*),

ligātŭis = *legatis*, tőalak: *ligāto*,

Nŭvlānŭis = *Nolanis*, tőalak: *novlano*.

Az ablativusra a következő példák fordulnak elé az oszkus feliratokon:

dekmanniŭis = *decimis*, tőalak: *dekmannio*,
azaz: *decumāno*,

feihŭis = *ficis*, tőalak: *feiho*.

A latin betűkkel irt feliratokon a diphthongus ismét elétűnik, p. o.

zicolŭis = *diebus*, tőalak: *zicolo*, e. h. *die-colo*,

nesimois = *proximis*, tőalak: *nesimo*

eizois = *illis*.

Épen ilyen tisztán maradt meg az *oi* kettős önhangzó a sabelusban, p. o.

suois = *suis*

cnatois = *natis*

Joviois = *Joviis*

Puclois = *alakilag*: *poculis*.

Az oszkus *-ŭis*-val képzet alakokhoz legközelebb állanak a régi latinban az ilyenek:

oloes = *illis*, *)

privicloes = *privis*. **)

Különben a latinban a megfelelő clavult végzet: *-eis*, p. o. *libereis*, mely alakból később a közönséges *liberis* alak fejlődött ki.

Ez utóbbi alakkal egészen azonos a volskus dialektusbeli:

vesklis = *vasculis*.

Az umber nyelvjárásban azonban a nevezett *casus*ok végzete háromféle alakkal bír: *-es*, *-ir*, *-eir*, p. o.

veskles = *vasculis*

termaes = *terminis*

vesclir = *vasculis*

alfir = *albis*

Treblaneir = *Trebulanis* stb.

Az o-tőkhöz tartozó szók pluralis dativus és ablati-

*) *Ab oloes dicebant pro ab illis*; antiqui enim litteram non geminabant. Festus, p. 19.

**) *Privicloes privis id est singulis*. Festus, p. 205.

vusának tehát az itáliai nyelvekben következő alakjai lehetnek:

oszkus-sabellus: *ois*.

oszkus: *-ois*

ó-latin: *-oes*

ó-latin: *-eis*

umber: *-ēs, -is, -eis*

lat. volsk. *-is*.

2. a-t ő k.

Az *a*-tőkhöz tartozó szók pluralis dativus és ablativusában az *ai* kettős önhangzó, mely az eredeti ablativusi *bhjams*, *bhjas* ragnak *-is*-szó való megrövidülése után jött létre, *ai*-vá homályosul, p. o.

Diumpais = Lumphis (deabus), tóalak: *diumpa*

Kerrüais = Cerealibus (deabus)

Fluusiasais = Floralibus (deabus).

Ezen dativusi alakok az agnonei egyházi feliraton fordulnak elé; a tabula Bantina-n a tiszta *ai* kettős önhangzó ismét eléjük, p. o.

ezais-c-en (abl.) = hisce, tóalak: *exo-*

eizais-c = illis stb.

A latin nyelv az ezen casusokban levő kettős önhangzót épen úgy mint az *o*-tőknél először is *ei*-vé gyengítette, azután pedig *i*-be vonta össze, p. o.

taboleis, *tabuleis*

popliceis, *publiceis*,

mely alakokból azután a rendes *tabulis*, *publicis* stb. jött létre.

Az umberben az *-ais* végzet összevonatott először is *-ēs*-be, azután *-ēr*-be, p. o.

plenasies = plenarias

decurier = decurias.

3. Mássalhangzó i t ő k.

A mássalhangzó i t őkhöz tartozó dativus és ablativus pluralis ragja épen úgy mint az *o*- és *a*-tőknél: *-is*, eredetileg: *bhjas*,

csak hogy míg amazoknál a rag a tőönhangzóval *-ois* és *-ais*-ba olvadt össze, addig itt egyszerűen a többeli mássalhangzóhoz járul, p. o.

lig-is (abl.) legibus, tóalak: *lig*,

Anafriis (dat.) = Imbribus, tóalak: *anafri-*, azaz, *amfri-* (v. ő. szkr. *abhra* = nubes, gör. *ὄμβρο* = imber).

A rag önhangzója (*i*) az ó-oszkusban *i*-vé homályosult, a tabula Bantina-n azonban ismét tisztán fordul elé. Az *s*-nek megkettőzése valószínűleg az accusativus pluralis analogiája szerint helytelenül van alkalmazva.

A latin nyelv az eredeti *-bhjas* ragot egyrésztől, t. i. az *o*- és *a*-tőknél, épen úgy mint az oszkus *-is*-be vonja össze, ellenben az *i*-, *u*- és *e*-tőknél *-bus* van használatban, mely rag hasonlóképen az eredeti *-bhjas*-ból fejlődött ki, és pedig úgy, hogy a *bh* itáliai *f*-be *s* ez ismét a latin *b*-be ment át, p. o.

legi-bus *fructi-bus* *die-bus*

civi-bus *sensi-bus* *re-bus*.

Ezen *-bus* rag azonban még az *o*- és *a*-tőknél is előfordul, p. o.

amici-bus *diibus*

filia-bus *deabus*;

amazokban — mint látjuk — a tőönhangzó a mássalhangzón kezdődő rag előtt *i*-be gyengült.

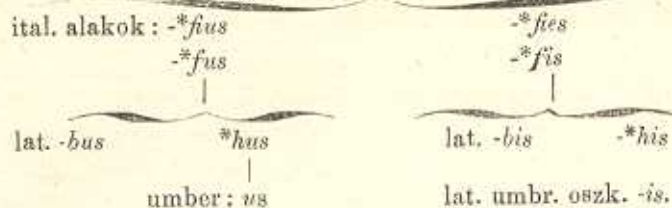
Ezenkívül a latinban az eredeti *-bhjas*-ból egy másik névmási casusrag is fejlődött, t. i. *-bis*, az ilyenekben: *no-bis*, *ro-bis* stb.

Az umberben a mássalhangzó i t őkhöz tartozó szók a pluralis dativust és ablativust *-us*, ebből: *fius*, végzettel képvisik, p. o.

fratrus = fratribus

carnus = carnibus stb.

Az eredeti *-bhjas* casusrag e szerint az itáliai nyelvhasználatban következő átalakulásokon ment át:

Ered. és szkr. alak: *-bhjas*.

M i n t á k. *)

I. o-t ö k

Masc.	ó-oszkus	uj oszkus	ó-umber	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	abellao	zicelo	puplo	poplo	populo
<i>Sg. Nom.</i>	Abellans	zicel	puplus	poplos	populo(s)
<i>Acc.</i>	Abellanom	zicolem, um	puplu(m)	poplo(m)	populo(m)
<i>Gen.</i>	Abellaneis	zicoleis	puplë(s)	poplë(r)	populi
<i>Dat.</i>	Abellanoi	zicoloi	puplë, i	poplë, ei, i	populoi, o
<i>Abl.</i>	Abellanöd	ziculüd	puplū	poplū	populöd, ö
<i>Loc.</i>	Abellanoi	zicolei	puplume(m)	poplome(m)	populei, i
<i>Voc.</i>	—	—	puplo	poplo	popule
<i>Pl. Nom.</i>	Abellanös	ziculüs	puplū(s)	poplör	populei, i
<i>Acc.</i>	Abellanöss	zicolös	puplū(f)	poplō(f)	populös
<i>Gen.</i>	Abellanüm	ziculüm	puplū(m)	poplō(m)	populō(m)
<i>Dat. Abl.</i>	Abellanois	zicoleis	puplë(s), is	poplë(r), ir, eir	populeis.
<i>Loc.</i>	—	—	puplufe(m)	poplofe(m)	—

II. io-t ö k.

Masc.	oszkus	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	Safnio	fisio	clodio
<i>Sg. Nom.</i>	Safniis, is	Fisis	Clodis
<i>Acc.</i>	Safnim	Fisi(m)	Clodi(m)
<i>Gen.</i>	Safnieis	Fisie(r)	Clodi
<i>Dat.</i>	Safniol	Fisei, i	Clodioi, ö
<i>Abl.</i>	Safniöd	Fisiū	Clodiö(d)
<i>Loc.</i>	Safniim	Fisie(m)	Clodii
<i>Voc.</i>	—	Fisie	Clodie
<i>Pl. Nom.</i>	Safniös	—	Clodiei
<i>Acc.</i>	Safniöss	—	Clodiös
<i>Gen.</i>	Safniüm	—	Clodiüm
<i>Dat.</i>	Safniols	—	Clodiois
<i>Abl.</i>	Safniois	—	Clodieis.

*) V. ö. Versuch einer Formenlehre der oskischen Sprache, von Ernst Enderis, Zürich, LXX — LXXIV, 1. — Die Unteritalischen Dialekte von Theodor Mommsen, Leipzig, 227 — 233. — Die umbrischen Sprachdenkmäler von Afrecht und Kirchhoff, Berlin, 109 — 129.

III. ā-t ö k.

Femin.	oszkus	uj oszkus	ó-umber	uj-uber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	tovtā	toutā	tātā	tótā	terrā
<i>Sg. N.</i>	tovtō, (-a)	toutō	totā, u	toto	terrā, s
<i>Acc.</i>	tovtam	toutam	tuta(m)	tuta(m)	terrām
<i>Gen.</i>	tovtās	toutās	tutās	totār	terrās, ai
<i>Dat.</i>	tovtai	toutae	tutē	tōtē	terrai
<i>Abl.</i>	tovtād	toutād	tutā	totā	terrād, ū
<i>Loc.</i>	tovtai	toutae	tutāme(m)	totāme(m)	terrai
<i>Voc.</i>	—	—	tuta	tota	terra
<i>Pl. N.</i>	tovtās	toutās	tutās	totār	terrai
<i>Acc.</i>	tovtās	toutās	tutā(f)	totā(f)	terrās
<i>Gen.</i>	tovtāsum	toutāsum	tutāru(m)	totāru(m)	terrārum
<i>Dat. Abl.</i>	tovtais	toutais	tutēs	totēr	terrais.
<i>Loc.</i>	—	—	tutāfo(m)	totāfo(m)	—

IV. i-t ö k.

Femin.	oszkus	uj umber	latin
<i>Tőalak:</i>	slagi	ocri-(m.)	ovi
<i>Sg. N.</i>	slags	ocar	ovis
<i>Acc.</i>	slagim	ocro(m)	ovem(im)
<i>Gen.</i>	slageis	ocrer	ovis
<i>Dat.</i>	slagei	ocre	ovi(ei)
<i>Abl.</i>	slagid	ocri, ū, ei	ove (id, ed, i, ei, ē)
<i>Loc.</i>	slagiim	ocreme(m)	—
<i>Pl. N.</i>	slagis	ocrer	ovēs (is, eis)
<i>Acc.</i>	slagiss	ocro (f), if, eif	ovēs (is, eis)
<i>Gen.</i>	slagium	ocriom	ovium
<i>Dat. Abl.</i>	—	ocro(s), is, eis	ovibus.

V. Más salhangzói t ö k.

Masc	oszkus	ó-umber	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	meddik	kvěstūr	quěstūr	quistōr
<i>Sg. N.</i>	meddis	kvestur	questur	quistor
<i>Acc.</i>	meddikom	kvesturu	questuro	quistorem
<i>Gen.</i>	meddikeis	kvesturēs	questurer	quistoris
<i>Dat.</i>	meddikei	kvesturē, i	questurē, i	quistorei
<i>Abl.</i>	meddikod	kvesture	questuro	quistore
<i>Loc.</i>	—	kvesturme (m)	questurme (m)	—
<i>Voc.</i>	—	kvestur	questur	quistor
<i>Pl. N.</i>	meddiss	kvesturus	questuror	quistorēs
<i>Acc.</i>	meddikiss	kvesturf	questurf	quistorēs
<i>Gen.</i>	meddiküm	kvesturüm	questuróm	quistorum
<i>Dat. Abl.</i>	meddikis	kvesturus	questurus	quistoribus.
<i>Loc.</i>	—	kvesturfe (m)	questurfe (m)	—

4. A latin vegyes névragozás.

Eléadtuk az oszkus névragozást s a könnyebben való áttekinthetőség végett mindegyik névragozáshoz mintákat is csatoltunk, melyekre nézve sietünk megjegyezni, hogy úgy az oszkus mint az umber nyelvből fölvetett példák is nem fordulnak elé mindazon casusokban, melyekben itt föl vannak véve. A mássalhangzói névragozásra felhozott: *meddik-tö* alaktól ugyanis a pluralis accusativusi alak: *meddikiss* nem fordul elé, de igenis előfordul *teremmiss* stb. — Mi azonban az egyöntetűség kedvéért inkább akartuk az egyes casusokat egy példán adni, mint különféle szókat vegyíteni össze s velők az átnézetet nehezíteni. — Az egyes casusok történeti fejlődését a több italiai nyelvvel, sőt olykor a szanszkrittal, a göröggel és góttal is összevetve fentebb magyaráztuk. Kitént abból, hogy míg a latinban *) s még sokkal inkább az umberben a casusragok egyes betűi, különösen a végmássalhangzók oly annyira lekoptak s igen gyakran nyom nélkül eltűntek, addig az oszkusban a csudálatra méltó tisztán fejlődött alakok egész eredetiségükben maradtak ránk, s épen ezért az oszkus nyelv az italiai dialektusok között leginkább alkalmas arra, hogy az összehasonlító nyelvész kutatása alapjául szolgáljon.

Legyen szabad hát nekünk is a fentebb látott névragozásból levont következtetést előnyünkre használni fel s az általunk már másutt is megpendített latin mássalhangzói és *i*-névragozás egymáshoz való viszonyát az oszkus nyelvből merített becses adatok segítségével még szorosabban határozni meg.

Az *i*-névragozáshoz tudvalevőleg az oly névszók tartoznak, melyeknek főalakjai *i*-n végződnek s a honnan maga a névragozás is nevét vette. — Ha tehát ezen névragozást alaposan ismerni akarjuk, akkor mindenek előtt a többi ön-

*) Természetes, csak a későbbi latinban, mert pl. ha a „*senatus consultum de Bacchanalibus*” nyelvét hasonlítjuk össze — mint azt az adott mintákban tettük — az oszkusszal, akkor sok, igen sok nehezség eltűnik.

hangzónak az oszkus és latin nyelvhezében neki osztályrészsül jutott funkciókról kell határozott tudomásunknak lenni.

Vegyük fel tehát először is az oszkus, azután pedig a latin nyelvet, s lássuk minő szerepet játszik az említett töönhangzó ezen két nyelvben.

1. Oszkus nyelv.

Az *i*-hangnak az oszkus nyelvben — mint fentebb is mondtuk — két jegye van, t. i. \vdash , *i*; amaz egy *e* és *i* közé eső középhangot, emez a közönséges latin *i*- vagy *j*-hangot jelölte; *) a latin nyelvben tehát amaz nem más mint a Lucilius-féle **) *i pingue (ei)*. — Ezen *i*-t a latin betűkkel átirított *tabula Bantina*-n közönséges latin *i* pótolja, p. o. *likitud* = *licitud*, *pid* = *pid*, *idik* = *idik* stb. Ebben: *paei* = *pai*, azután *pa* Lucilius tanításának megfelelőleg *ei* áll, *i* helyett. — Az is gyakran történik, hogy az említett táblán *i* helyett *e* áll, p. o. az *-il* képző *el*-vel van visszaadva: *mutil*, de: *famel* stb.; még gyakoribb azon eset, hogy az oszkus *i*-nek a latin nyelvben *e* felel meg, p. o. *ist* = *est*, *inim* = *enim* stb.; épen így áll *ligatos*, *e* helyett *legati*, *tristaamentud*, *e* helyett *testamento*; ellenben: *rim* = *ren* (acc. sg.) alakban az *i*-t hosszú *ē* pótolja. Megtörténik azonban az is, hogy mindkét nyelvben *i* áll, p. o. az *i* névmási töltől származó sing. nominativus a latinban: *is*, *id*, az oszkusban *is*, *id* (*isidum*, *idik*, de *izik* a *tab. Bantina*-n); továbbá *pidum* = *quidem*, *Virris* = *Virrius*, *Stais* = *Staius* stb.

Ezen *i* a mennyire eddig meghatározható eredeti *a*-ra vagy pedig *i*-re vihető vissza, p. o. *via* ezen gyöktől *veh* van képezve, mely nem egyéb, mint a szkr. *vah*; így vihető vissza *ist* = *est* a szkr. *asti* főalakra, így *Viteliā* = *Italia*, ettől: *vitulus* a görög $\tau\iota\tau\alpha\lambda\omicron\varsigma$ -ra. Következő összetett szóban: *livriküniss* (acc. plur.) = *liberi-genos* az *o* lett *i*-vé. *Livri* ugyan is a teljesebb *livro* főalaktól gyengült el, épen úgy mint a latinban az ilyenekben: *claviger* e h. *clavoger*, *magnificus* o h. *magnificus* stb.; itt azonban hogy az *i* nem egészen a kö-

*) V. ö. Kirchhoff: *Umbr. Sprachdenkm.* 24. l.

**) V. ö. *Nyelvt. Közl.* VIII, 2, 212. l.

zónsleges latin *i*, mutatja *malivolus*, e mellett *malevolus*. — Egészen *i*-vé süllyedt épen úgy mint a latinban a belőnhangzó ezen összetett igealakban: *pro-hipust* = *pro-hibuerit*, gyök: *hap*. — Különb az oszkus az összetett szókban a tőnhangzónak *u*-vá való gyengítésével rendszeren megelégszik, p. o. *sacupam* = *conceptam*, gyök: *cap*, lat. *capio* (v. ö. *aucupium*). — Épen ilyen *prae-fucus* az egyszerű *facus* mellett, de már a latinban *prae-fectus* stb. — Az *i*-tőknél a többeli önhangzó hasonlóképen ilyen *i*-be homályosult, p. o. *slagim*, *tiurri(m)* stb.

Az *i*-hang második jegye, azaz a latin rövid *i*, egyetlenegy oszkus névszói tőalakban sem mutatható ki; itt helyét — mint fentebb láttuk — mindig *i* pótolja, de igenis előfordul mint *a*-nak elgyengülése, még pedig igen gyakran, p. o. *sipus* = *sciens*, összevetve ezzel: *sapere*; ebben *siom* = *se*, e h. *suom*, tőalak: *sva*, az *i* áll *u* helyett. — Az *i*-tőknél a homályos *i* mellett gyakran *i* is előfordul, különösen az ablativusban, p. o. *slaagid*, tőalak: *slaagi*, *praesentid*, tőalak: *praesenti* stb.; ilyen *tacusim* accusativusi alak is ettől: *tacusi*. Az *i* bizonyára *u*-ból lett ebben: *castrid*, tőalak: *castru*; ide sorozható *manim* = *manum* is, mely mint fentebb is láttuk, hasonlóképen az *u*-tők közül ment át az *i*-névragozásba. — Ehhez hasonló átmenet az umber nyelvben is előfordul, p. o. *mani* = *manu*, *trefi* = *tribu*, *arpitrati* = *arbitratu* stb. — Az ilyenekben: *Siutiis* = *Suttiis*, *Pomptiis*, e mellett: *Pompties*, *Statiis*, e mellett *Staties* az utolsó *i* a megelőző *i*-nek hasonító hatása következtében *e*-n át *u*-ból fejlődött, *i*-vé homályosult tőalak közvetítésével, tehát: *Vünikiis*, azután *Vünikiis*, végre *Vünikiis* = *Vinicius* stb. — Ha két ilyen *ii* közvetlenül egymás mellé esett, nagyon könnyen összeolvadt s a két *i*-ből egy hosszú *i* lett, p. o. *Heirennis* = *Herennius* *Pakis* = *Pakius* stb.

Ilyen hosszú *i* van a nominativus pluralisban az *i*-tökhöz tartozó szókban, pl. *aidilis* = *aediles* stb. — Az önhangzó *i*-be való hasonítása az *o*-tőknél még tovább megy, a mennyiben az ilyen alakok: *Siliis*, *Pompties* s a sziszogőhang nélküli *Pupie*, *Statis* a megfelelő latin *Silius*, *Pontius*, *Pupius* *Statius* alakokhoz úgy hasonulnak, hogy az *-ius*, *-ios* először is *-ies*-be süllyedt, a mennyiben a szélesebb hang *o* vagy *u*

a vékonyabb megelőző *i*-hez közeledett, azaz *e*-vé lett; azután pedig a megelőző *i*-vel hasonlóvá vált az ilyenekben: *Statüs*, *Pontüs*, *Papü*, végre az ilyenekben: *Silli*, *Paapi* stb. a két *i* egészen egybe olvadt. E szerint *-io*, *-iu* először — mint fentebb is láttuk — *-ie*-vé, azután *-ii*-vé és *-ü*-vé, végre *-i*-vé fejlődött. Különb az *o*-tőknél a nominativus singularison kívül más casusok is vannak, melyekben a többeli *o* átment *i*-be, azaz, az illető szó az *i*-névragozás szerint képezte egyes casusait, p. o. *hortin*, e h. *hortoin* = *in horto*; *medicim*, e h. *mediciom* = *magisterium*; *Safinim*, e h. *Safniorum*, azaz *Samnitium*, tőalak: *safnio*; *Aisernim* = *Aeserniorum*, ó-latin *Aiserniom*, tőalak: *aisernio*; *amprufid* (abl.) = *improbe*, tőalak: *amprobo* stb.

Az *o*-tőknél tehát az *i*-névragozás szerint menő casusok ezek:

nominativus, p. o. *Pakis* = *Pacius*;
 accusativus, p. o. *medicim* = *magisterium*;
 ablativus, p. o. *amprufid* = *improbe*;
 locativus, p. o. *hürtin* = *in templo*;
 genitivus plur., p. o. *Safinim* = *Samnitium*.

A latin nyelvből hasonlóképen hozhatunk fel példákat, melyek bizonyára az *i*-tők szerint vannak képezve, noha az *o*-névragozáshoz tartoznak. Ilyenek mindenekelőtt a következő nominativusi alakok: *Anavis*, *Caecilis*, *Clodis*, melyek egészen az oszkus *Pakis* stb. szerint vannak képezve. Festus (p. 318: *sacrem porcum*) *sacrum* mellett *sacrem*-et is felhossa, mely bizonyára csak ezen tőtől származhatott: *sacri*. Az *o*-tökhöz tartozó szóknek pluralis nominativusa az ó-latinban *-eis*, *es* és *-is-en* végződik, tehát egészen az *i*-tők szabálya szerint, p. o.

leibereis, v. ö. Corp. inscr. Lat. 1175;
vireis, v. Corp. inscr. L. 198;
gnateis u. o.
magistreis, C. inscr. 565. stb.;
conscriptes, C. i. L. 532;
magistres, u. o. 1293;
duomvires, u. o. 1149 stb.;
ministris, u. o. 570;

magistris, u. o. 1478;
oculis, Plaut. Mil. 374.

A mássalhangzói tőknél a következő casusok azonosak az *i*-tőkéivel:

nominativus, p. o. *meddi-s*;
genitivus, p. o. *Jäveis*;
dativus, p. o. *Diävei*;
ablativus, p. o. *praesentid**);
nominativus (plur.), p. o. *meddis-s*,
accusativus (plur.), p. o. *teremnis***);
dat. és abl. (plur.), p. o. *ligis*.

Az egész mássalhangzói névragozásban tehát csak két casusra, t. i. az accusativus singularisra és genitivus pluralisra nem hozhatunk biztos példát fel. Azon példák közül azonban, melyeket az accusativus singularisra felhozunk: *Velliäm*, mint azt mindnyájan, kik oszku feliratokkal foglalatostkodnak, bevallják, eredetileg e h. áll: *Velliati-m*, tehát ha nem is most, de egykor kétségkívül az *i*-névragozáshoz tartozott. A több három példára nézve pedig: *lämätö(m)*, *medicatinom*, *tanginom* Mommsen azt jegyzi meg, hogy az első nem egyéb mint egy perfectum participii passivi a nőnemben, tehát az első declinációnak singularis nominativusa = *limitata* (v. ö. Unterit. Dial. 273. l.); a másodikat ő még két szónak vallja, mint a feliraton van, így: *medikat*, *inom* s szerinte = *magistratus unum* (v. ö. Oskische Stud. 101. l.); a harmadikat pedig egyenesen az *o*-tőkhöz [számítja

*) Die consonantischen Stämme — mondja Schleicher, Comp. 448. l. — nehmen, wie in den anderen Casus, die Form der *I*-Stämme an. Corssen ellenben (Vocal. II. 49.) tagadja ezt s az ablativus ragjainál *-od*, *-ud*-ot vesz föl. Nem gondolván meg, hogy Vocalismus II, 116. l. maga így tanít: *ligud*, *tangivud* in denen die Suffixform *-ud*, wie die ältere *-od* der Lateinischen *-id*, *-ed* von consonantischen Stämmen entspricht. — A latinból aztán példákul a következőket hozza fel: *airid*, *marid*, *conventionid*, *nomimid* és *dictatored*, mely utóbbi alak valódiságában ő hisz legkevésbébbet s az egészre (II, 462. l.) ezt jegyzi meg: Die consonantischen Stämme bilden ihren Ablativ singularis nach dem Vorbilde der *I*-Stämme auf *id* (*-ed*).

***) Ezen casusra csak ezen egy példa van s ime ez is teljesen az *i*-tők szerint van képezve.

(v. ö. Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V. 3. Másképen itél Corssen Zeitschr. für vergl. Spr. V, 112). — Ezekre nézve tehát még jó lesz várakoznunk.

A pluralis genitivusra csak egyetlen egy példa van, t. i. *nerum*, melyre Mommsen (Unterit. Dial. 281. l.) ezt mondja: seiner Verbindung und Bedeutung nach ganz unsicher (Erről is másképen itél Corssen, v. ö. Z. f. Vergl. Spr. V, 117.). — Megjegyezni való végre, hogy a latin *quem* névmási accusativusi alaknak, az oszkuiban *phim*, e h. *pim*, felel meg, mely utóbbi alak az előbbinek *i*-tők szerint való képzését kétségtelenné teszi.

2. A latin nyelv.

A latin nyelvben egyetlenegy önhangzónak sincs oly fontos s oly sokoldalú szereplése mint éppen az *i*-nek. Bebizonyítható ezen állítás úgy a név- és igeragozásban, mint a szóképzéstanban; egy önhangzó sincs ugyanis a latin nyelvben olyan, melyet az *i* nem helyettesíthetne: állhat tehát *a*, *o*, *u* és *e* helyett.

1. Igékben.

Az úgynevezett harmadik igeragozásban az eredeti *a*, ha utána foghangu *t*-n kezdődő személyrag következik, *i*-be gyengül: *agi-to*, *agi-te*, *agi-tis* stb.; az oszkuiban ezen önhangzó egészen kiesett, p. o. *ac-tud* = *agi-to* stb.

Az eredeti *a* tőőnhangzó következő képzők előtt is *i*-be gyengült és pedig úgy igék mint névszókban: *-tu*, *-to*, *-turo*, *-tor*, *-tio*, *-tia*, *-tati*, *-tus* és *-ter*, p. o.

<i>fremi-tu-s</i> *)	ettől: <i>freme-re</i> ,
<i>gemi-tu-s</i> ,	" <i>geme-re</i> ,
<i>geni-tu-s</i> ,	" <i>gigne-re</i> ,

*) Hogy ezen *i* nem egyenesen *a*-ból lett, hanem *e*-n keresztül fejlődött, mutatja *con-de-tio-s* (Corp. inscr. L. 187, Kr. e. 218), mely alak éppen úgy származik *conde-re* igétől mint *con-di-tu-s* és *con-di-tor*. Innen van az, hogy ezen *i* néha *e*-vel váltakozva fordul elő, p. o. *geni-tor*, *de-gene-trix* stb.

<i>nasci-turu-s,</i>	ettől: <i>nasci,</i>
<i>parci-turu-s,</i>	" <i>parce-re,</i>
<i>lui-turu-s,</i>	" <i>lue-re.</i>

Így ment át az *e*-igeragozás tőőnhangzója igen gyakran *i*-be, p. o.

<i>habi-tu-m,</i>	ettől: <i>habē-re,</i>
<i>noci-tu-m,</i>	" <i>nocē-re,</i>
<i>soli-tu-m,</i>	" <i>solē-re</i> stb.

Hasonló tőőnhangzói gyengülés az *a*-igeragozásban is előfordul, p. o.

<i>soni-tu-m,</i>	ettől: <i>sonā-re,</i>
<i>at-toni-tu-m,</i>	" <i>tonā-re,</i>
<i>veti-tu-m.</i>	" <i>vetā-re,</i> stb.

2. Név sz ó k b a n .

A névszókbán az *o* tőőnhangzó *-tia*, *-tati*, *-tudin* képzők előtt rendszeren *i*-be gyengül, p. o.

<i>laeti-tia,</i>	ettől: <i>laetu-s,</i>	tőalak: <i>laeto-</i>
<i>veri-tas,</i>	" <i>veru-s,</i>	" <i>vero-</i>
<i>lati-tudo,</i>	" <i>latu-s,</i>	" <i>lato-</i>

Továbbá az *ō*- és *ā*-névragozás tőőnhangzója a hímnevet jelölő *ti*-ből egyszerü *t*-vé csonkult képző előtt *i*-vé gyengül, p. o.

<i>equi-tes,</i>	ettől: <i>equu-s,</i>	tőalak: <i>equo-</i>
<i>caeli-tes,</i>	" <i>caelu-m,</i>	" <i>caelo-</i>
<i>ali-tes,</i>	" <i>ala,</i>	" <i>ala-</i> ;

épen így az oszkusban: *līmi-tom* = *limi-tem*, ettől: *limo-* stb.

Ugyan ezen sors éri az *ō*, *ū* és *ā* tőőnhangzókat az ige-határozói *-tus* képző előtt, p. o.

<i>fundi-tus,</i>	tőalak: <i>fundo-</i>
<i>peni-tus,</i>	" <i>penu-</i>
<i>medulli-tus,</i>	" <i>medulla-</i> stb.

Hasonló módon gyengül *i*-vé az őnhangzó az *o*-névragozáshoz tartozó adjectivumokból *ter*-vel képzett ige-határozókban, p. o.

<i>duri-ter,</i>	tőalak: <i>duro-</i>
<i>superbi-ter,</i>	" <i>superbo-</i>
<i>humani-ter,</i>	" <i>humano-</i> stb.

De nemcsak a *t*-vel kezdődő képzők előtt gyengül *i*-be a tőőnhangzó, hanem *d* előtt is, p. o. a *-do* képző előtt.

1. I g é k b e n .

<i>Vivi-du-s,</i>	ettől: <i>vive-re,</i>	tőalak: <i>viva-</i>
<i>flui-du-s,</i>	" <i>fluere,</i>	
<i>rapi-du-s,</i>	" <i>rapē-re,</i>	
<i>madidus,</i>	" <i>madē-re</i>	tőalak: <i>madō-</i>
<i>vali-du-s,</i>	" <i>valē-re</i>	stb.

2. N é v s z ó k b a n .

<i>Herbi-du-s,</i>	ettől: <i>herba-</i>
<i>morbi-du-s,</i>	" <i>morbo-</i>
<i>geli-du-s,</i>	" <i>gelu-</i>
<i>rabi-du-s,</i>	" <i>rabie-</i>
<i>gravi-du-s,</i>	" <i>gravi-</i>

Az idézett szókbán, mint látjuk, mind az öt latin őnhangzó *i*-be van gyengülve. Hogy azonban ezen gyengülés pl. *a*-ból *i*-be nem egyszerre történt, mutatják a következő részint feliratokban, részint kéziratokban fennmaradt alakok:

<i>sole-du-s</i> *)	tőalak: <i>solo-</i>
<i>calve-d-iu-s</i> **)	" <i>calvo-</i>
<i>timē-du-s,</i>	" <i>timē-re</i> stb.

Ezen szókból kitűnik, hogy az *o* tőőnhangzó a régi latin nyelvben a *-do* képző előtt *ē*-be gyengült; az *e*-igeragozás tőőnhangzója pedig *ē*-be rövidült s csak később vékonyodott aztán mindkettő az utánuk következő *d* befolyása folytán *i*-be.

*) Corp. inscr. Lat. 1166.

**) Mon. ms. I. B. Neap. Index Nom.

A torokhangon kezdődő képzők között is vannak olyanok, melyek az őket megelőző tőőhangzót *i*-be gyengítik. Ilyenek:

1. -co, -ca, p. o.

<i>ali-ca</i> ,	ettől: <i>ale-re</i> ,
<i>fodi-ca-re</i> ,	" <i>fodi-co</i> , <i>fode-re</i> ;
<i>medi-cu-s</i> ,	" <i>medē-ri</i> ,
<i>mordi-cu-s</i> ,	" <i>mordē-re</i> ;
<i>auli-cu-s</i> ,	" <i>aula</i> ,
<i>villi-cu-s</i> ,	" <i>villa</i> ;
<i>popli-cu-s</i> ,	" <i>poplo</i> ,
<i>modi-cu-s</i>	" <i>modo</i> ,
<i>belli-cu-s</i> ,	" <i>bello</i> - stb.

Ide tartozik az *e-c*, *i-c* (nom. *e-x*, gen. *i-c-is*) képző is, melynek azonban végőhangzója lecsett s tulajdonképen *-e-co*, *-i-co* helyett áll, p. o. *morde-x*, *mordi-ci-s*, e mellett: *mordi-cu-s* ettől: *mordē-re*; *imbre-x*, *imbri-ci-s*, e mellett: *imbri-cu-s*, ettől: *imbri*- stb.

Épen így gyengíti el az *ó*-oszkus az *a* és *o* tőőhangzót *i*-vé, az *uj* oszkus pedig *i*-vé, p. o. *touti-k-s*, *uj* oszkus: *touti-co-m*, tőalak: *touta*-; *moltasi-kad* *), tőalak: *moltasio*-,

A latin nyelv s dialektusainak ezen szabályát részben a görög nyelv is követi a *xo* képző előtt, úgy hogy a *xo* tulajdonképen *-ixo* lesz, s a mi feltűnő benne az, hogy ezen képző nevezett alakban loginkább mássalhangzói tőhöz járul, p. o. *σωματι-χός*, *γυναικι-χός* stb.; ellenben: *σκια-χός* *λιβυ-χός* **) stb.

2. -culo, -cula, p. o.

<i>vehi-culum</i> ,	ettől: <i>vehē-re</i> ,
<i>curri-culum</i> ,	" <i>currē-re</i> ,
<i>ridi-culu-s</i> ,	" <i>ridē-re</i> ,
<i>sedī-culu-m</i> ,	" <i>sedē-re</i> stb.

*) V. ö. ó-latin *moltaticod*, *moltati-c-iu-s*. Corp. inscr. Lat. 181. Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 334. 337. 1.

**) V. ö. Budenz: Das Suffix -xo-c, 17., 21. lap.

Az *a* tőőhangzó igékben ezen képző előtt rendszeren megmarad ugyan p. o.

<i>ora-culu-m</i> ,	ettől <i>orā-re</i> ,
<i>specta-culu-m</i> ,	" <i>spectā-re</i> stb.;

de olykor ez is *i*-be gyengül, p. o.

<i>sudi-culu-m</i> ,	ettől: <i>sudā-re</i> ,
<i>cubi-culu-m</i> ,	" <i>cubā-re</i> stb.;
<i>anni-culu-s</i> ,	" <i>anno</i> ;
<i>olli-cula</i> ,	" <i>olla</i> ;
<i>agni-culu-s</i> ,	" <i>agno</i> ;
<i>servi-culu-s</i>	" <i>servo</i> .

Ugyanez történik az ilyen kicsinyítő szóktól képzett igékben, p. o.

<i>pandi-culā-re</i> ,	ettől: <i>pandi-culo</i> ,	tőalak: <i>pando</i> -,
<i>pensi-cul-ā-re</i> ,	" <i>pensi-culo</i> ,	" <i>penso</i> -,
<i>missi-cul-ā-re</i> ,	" <i>missi-culo</i> ,	" <i>misso</i> -

Továbbá *i*-vé gyengült ezen képző előtt az *u*-névragozásbeli tőőhangzó is az ilyenekben:

<i>curri-culu-s</i> ,	ettől: <i>curru</i> ,
<i>arti-culu-s</i> ,	" <i>artu</i> ;
<i>versiculus</i> ,	" <i>versu</i> - stb

Épen így az igékben, p. o.

<i>gesti-cul-ā-ri</i> ,	tőalak: <i>gestu</i> ;
<i>arti-cul-ā-re</i> ,	" <i>artu</i> ;
<i>geni-cul-ā-re</i> ,	" <i>genu</i> -

3. -bundo, p. o.

<i>furi-bundu-s</i> ,	ettől: <i>fure-re</i> ,
<i>mori-bundu-s</i> ,	" <i>mori</i> ,
<i>queri-bundu-s</i> ,	" <i>queri</i> ,
<i>pudi-bundu-s</i> ,	" <i>pudē-re</i> ,
<i>ridi-bundu-s</i> ,	" <i>ridē-re</i> .

4. -bulo, -bula, -bili, p. o.

<i>verti-bulu-m</i> ,	ettől: <i>verte-re</i> ,
<i>lati-bulu-m</i> ,	" <i>latē-re</i> ,
<i>pati-bulu-m</i> ,	" <i>patē-re</i> ;

<i>credi-bili-s,</i>	ettől: <i>crede-re,</i>
<i>terri-bili-s,</i>	" <i>terrē-re,</i>
<i>incorrupti-bili-s,</i>	" <i>incorrupto-</i>
<i>flexi-bili-s,</i>	" <i>flexo-</i>
<i>nexi-bili-s,</i>	" <i>nexo-</i>
<i>sensi-bili-s,</i>	" <i>sensio- stb.</i>

5. -bero, -bro, p. o.

<i>ludi-br-iu-m,</i>	ettől: <i>lude-re,</i>
<i>Mulci-ber,</i>	" <i>mulcēre stb.</i>

6. -men, -mento, p. o.

<i>speci-men,</i>	ettől: <i>specē-re,</i>
<i>tegi-men,</i>	" <i>tege-re,</i>
<i>sedi-men,</i>	" <i>sedē-re,</i>
<i>moni-mentum,</i>	" <i>monē-re stb.</i>

7. -monia, -monio, p. o.

<i>queri-monia,</i>	ettől: <i>queri,</i>
<i>ali-monium,</i>	" <i>ale-re;</i>
<i>parsi-monia,</i>	" <i>parso-</i>
<i>sancti-monia,</i>	" <i>sancto- stb.</i>

Ezek azon képzők, melyek előtt — mint láttuk — a tőönhangzó szabályszerűleg *i*-be gyengül; de ezen gyengülés nemcsak a tulajdonképeni szóképzés alkalmával, hanem akkor is beáll, midőn egyik szó a másikkal összetételek, p. o.

a	o	u	i
<i>stelli-ger,</i>	<i>auri-fea,</i>	<i>corni-ger,</i>	<i>clavi-ger,</i>
<i>tubi-cen,</i>	<i>signi-fer,</i>	<i>fructi-fer,</i>	<i>igni-fer,</i>
<i>aquili-fer,</i>	<i>magni-ficus,</i>	<i>corni-cen,</i>	<i>muni-ceps,</i>
<i>causi-dicus,</i>	<i>fati-dicus,</i>	<i>lucti-ficus,</i>	<i>pani-ficium,</i>
<i>silvi-cola,</i>	<i>veri-dicus,</i>	<i>flucti-vagus,</i>	<i>arti-fex,</i>
<i>terri-gena,</i>	<i>armi-potens,</i>	<i>arci-tenens,</i>	<i>sorti-legus,</i>
<i>lani-ficium,</i>	<i>Viri-placa,</i>	<i>Domi-duca,</i>	<i>Marticola stb.</i>

Különösen fontosak *e* nemből az oly összetételek, melyekben az első tag az úgynevezett mássalhangzó névragozáshoz tartozik, milyenek:

<i>matri-cida,</i>	ettől: <i>mater,</i>
<i>fratri-cida,</i>	" <i>frater,</i>
<i>sorori-cida,</i>	" <i>soror,</i>
<i>luci-fer,</i>	" <i>lux,</i>
<i>flori-fer,</i>	" <i>flos,</i>
<i>ruri-cola,</i>	" <i>rus,</i>
<i>honorificus,</i>	" <i>honor,</i>
<i>sopori-fer,</i>	" <i>sopor stb.</i>

Ha igaz az, hogy az indogerman nyelvekben összetett szókat képezni úgy lehet, hogy ha az összetétel első tagját képező szónak tőalakját egy másik szóhoz kapcsoljuk, akkor bizonyára az épen felhozott összetett szókban az összetétel első részét csakis *i*- és nem mássalhangzó tők képezik. Vagy talán az *i* az ilyenekben: *ruri-cola*, *aeri-fer*, *aeripes* stb. kötőhangzó? Ha igen, akkor ezekben is: *agri-cola*, *lani-ger*, *homi-cida*, e h. *homini-cida*, kötőhangzónak kell lenni az *i*-nek; már pedig ez utóbbiakban senkinek sem jut eszébe, hogy kötőhangzót keressen.

A latin nyelvnek az *i* önhangzó iránt való rendkívüli nagy hajlama még a görög szókat sem kiméli, p. o.

<i>tragi-comoedia,</i>	de: <i>τραγο-κωμοδία,</i>
<i>thermi-polium,</i>	" <i>θερμο-πόλιον,</i>
<i>Cali-dorus,</i>	" <i>καλό-δαρος,</i>
<i>Patri-coles,</i>	" <i>πατρο-κλής</i>

Épen így:

<i>Mithri-dates,</i>	de: <i>Μιθρα-δάτης stb.</i>
----------------------	-----------------------------

Hasonló módon gyengült az *e*-igeragozás tőönhangzója *i*-be az összetételben, p. o.

<i>terri-ficus,</i>	ettől: <i>terrē-re,</i>
<i>horri-ficus,</i>	" <i>horrēre,</i>
<i>horri-sonus,</i>	" <i>horrē-re stb.</i>

Így gyengült az *e* az összetételben *i*-vé *bene* és *male* igehatározókban, p. o.

<i>beni-gnus,</i>	<i>beni-gne,</i>	<i>beni-ficus,</i>	<i>beni-volus;</i>
<i>mali-gnus,</i>	<i>mali-ficus,</i>	<i>mali-volus stb.</i>	

Így gyengült *i*-be az *e* ezen két szó végén is: *unde*, *inde* ezekben: *undi-que*, *indi-dem*; mint szintén a simuló *-ne*

előtt is az ilyenekben: *hici-ne, illici-ne, istosci-ne,*
haeci-ne, istici-ne, sici-ne,
hoci-ne, istuci-n, usqui-n stb.

Ha már az eléadottakból is eléggé kiviláglik, mennyire szereti a latin nyelv minden önhangzóit *i*-be gyengíteni, akkor az alább következőkből az fog kitűnni, hogy a latin nyelv az öt névragozás helyett egyet akart csinálni, legalább arra mutat azon törekvése, miszerint számtalan *a-, o-, u-*tőket tett át az *i-tők* közé.

Következő képzőkben ugyanis: *-lo, -ro, -cro, -bro, -bulo, -tro, -tilo* először is a nominativust jelző sziszegő-hang előtt a tőönhangzó *i*-be gyengül, minnek következtében a megfelelő tőalakok az *o-tők* közül az *i-tők* közé mennek át, úgy hogy képzőjüknek ezután következő alakjai lesznek: *-li, -ri, -cri, -bri, -bili, -tri,* és *-tili,* p. o.

<i>graci-li-s,</i>	e mellett: <i>gracila</i> ¹⁾ ,
<i>steri-li-s,</i>	" <i>sterila-m</i> ²⁾ ,
<i>simi-li-s,</i>	" <i>simu-l, semo-l</i> ³⁾ ;
<i>hila-ri-s,</i>	" <i>hila-ru-s,</i>
<i>celeri-s,</i>	" <i>celero</i> (dat. sg.)
<i>ac-ri-s, acer,</i>	" <i>ac-ru-m</i> ⁴⁾ ,
<i>ludi-cri</i> (abl.)	" <i>ludi-erum.</i>

Épen így:

<i>volu-cri-s,</i>	<i>volu-cer,</i>
<i>ala-cri-s,</i>	<i>ala-cer,</i>
<i>lugu-bri-s,</i>	<i>salu-bri-s</i> stb.

Ide sorozhatók továbbá:

<i>sta-bili-s,</i>	e mellett: <i>sta-bulu-m,</i>
<i>affu-bili-s,</i>	" <i>fa-bula,</i>
<i>sessi-bili-s,</i>	" <i>sessi-bulu-m;</i>
<i>seques-tri-s,</i>	" <i>seques-tru-m,</i>
<i>Fanes-tri-s,</i>	" <i>Fanes-tru-m;</i>

mint szintén a következők is:

¹⁾ V. ö. Lucil. Sat. I. VIII. Non. p. 333.

²⁾ V. ö. Fest. p. 317; *steri-la,* Lucr. II, 845.

³⁾ V. ö. Émalóg, Curt. Griech. Et. 449.

⁴⁾ V. ö. Char. p. 117. K

<i>eques-tri-s,</i>	<i>campes-tri-s,</i>
<i>pedes-tri-s,</i>	<i>terres-tri-s,</i>
<i>palus-tri-s,</i>	<i>silves-tri-s,</i>
<i>il-lus-tri-s,</i>	de: <i>lus-tru-m</i> stb.

Így mentek át *-tulo* és *-silo* képzők *-tili-* és *-sili-* mellékalakokba, p. o.

<i>fu-tili-s,</i>	e mellett: <i>fu-tilu-m</i> [*])
<i>dap-sili-s,</i>	" <i>dap-sili-s</i> (abl. plur.) ^{**)}

Épen így a következőkben:

<i>sec-tili-s,</i>	<i>po-tili-s,</i>	<i>ver-sili-s,</i>
<i>fic-tili-s,</i>	<i>su-tili-s,</i>	<i>ses-sili-s,</i>
<i>rep-tili-s,</i>	<i>vi-tili-s,</i>	<i>pen-sili-s,</i>
<i>fer-tili-s,</i>	<i>nata-tili-s,</i>	<i>ra-sili-s,</i>
<i>tor-tili-s,</i>	<i>aqua-tili-s,</i>	<i>mis-sili-s</i> stb.;

összevetve a következő szókkal: *ti-tulu-s, ru-tilu-s, Ru-tuli, Lau-tula-e* stb. (v. ö. Cors. Krit. Beitr. 373., 374., 377.)

Így lett *-mento* képzőből *-menti,* ebben: *Car-ment-is,* e mellett: *Car-menta.*

A következő szókban pedig tisztán lehet látni, mi módon lett *a-töből e-tő,* ebből ismét *i-tő:*

<i>im-berbi-s,</i>	e mellett: <i>im-berbu-s,</i>	ettől: <i>barba,</i>
<i>ex-animi-s,</i>	" <i>ex-animu-s,</i>	" <i>anima,</i>
<i>ia-animi-s,</i>	" <i>in-animu-s,</i>	" <i>anima,</i>
<i>semi-animi-s,</i>	" <i>semi-animu-s,</i>	" <i>anima,</i>
<i>in-fami-s,</i>	" <i>in-famu-s,</i>	" <i>fama</i> ^{***)} .

Ide számíthatók továbbá:

bi-lingui-s, tri-lingui-s, e-lingui-s; bi-formi-s, tri-formi-s, multi-formi-s, bi-penni-s, sub-tili-s, e-normi-s, ezektől: *lingua, forma, penna, tela* és *norma.*

Hasonló átmenetet látunk a következő szókban az *o-névragozásból az i-tők* közé:

<i>sub-limi-s,</i>	e mellett: <i>sub-limu-s,</i>	tőalak: <i>limo-,</i>
<i>in-er-mi-s,</i>	" <i>in-ermu-s,</i>	" <i>armo-,</i>
<i>un-animi-s,</i>	" <i>un-animu-s,</i>	" <i>animo-,</i>

^{*}) V. ö. Enn. Non. v. saeviter, p. 349.

^{**)} V. ö. Plaut. Pseud. 396.

^{***)} V. ö. Neue Formel. d. Lat. Spr. II, 66.

<i>semi-somni-s,</i>	e mellett: <i>semi-somnu-s,</i>	tőalak: <i>somno-</i>
<i>per-enni-s,</i>	" <i>Per-ennu-s</i> *)	" <i>anno-</i>
<i>pro-clivi-s,</i>	" <i>pro-clivu-s,</i>	" <i>clivo-</i>
<i>ac-clivi-s,</i>	" <i>ac-clivu-s,</i>	" <i>clivo-</i>
<i>de-clivi-s,</i>	" <i>de-clivu-s,</i>	" <i>clivo-</i>
<i>e-nervi-s,</i>	" <i>e-nervu-s,</i>	" <i>nervo-</i>
<i>prae-coqui-s,</i>	" <i>prae-coquu-s,</i>	" <i>coco-</i>
<i>im-becilli-s,</i>	" <i>im-becillu-s,</i>	" <i>bacillo-</i>
<i>bi-iugi-s,</i>	" <i>bi-iugu-s,</i>	" <i>iugo-</i>
<i>ef-freni-s,</i>	" <i>ef-frenu-s,</i>	" <i>freno-</i> stb.

Hasonlóan vannak képezve: *bi-enni-s,* *tri-enni-s,* *in-somni-s,* *bi-lustri-s,* *bi-membri-s,* *bi-remi-s,* *in-signi-s,* stb., *anno-*, *somno-*, *lusto-*, *membro-*, *remo-* és *signo-* tőalakoktól.

Hogy az *u* töönhangzó is gyengülhetett az összetétel második részében *i*-vé, mutatja *bi-corni-s,* e mellett: *capri-cornu-s,* tőalak: *cornu-*.

Az eléadottakból azt hisszük eléggé lehet látni, mily fontos szerepet játszik az *i* önhangzó a latin nyelvben s ennek dialektusaiban; láttuk, hogy az *i* önhangzó *a,* *o,* *u,* *e* helyett állhat, és pedig leggyakrabban a tőalakok végén, a hozzájuk ragasztott képzők s egész szók előtt. Arról is meggyőződünk, hogy számtalan oly szó tartozik az *i*-tők közé, melyek eredetileg más névragozásba tartoztak s csak az illető töönhangzó elgyengülése folytán jutottak ide. Hiszük mi, hogy ezen gyengülést igen gyakran az önhangzót megelőző vagy utána következő betűk előre vagy visszahatása idézte elé, de még inkább vagyunk hajlandók azt hinni, hogy ezen minden önhangzót *i*-be gyengíteni való törekvés az italiai nyelvosalád természetében rejlik elannyira, hogy ezen jellemző sajáttságot az említett nyelvosalád hangtörténelmének kizárólagos tulajdonául tekinthetjük.

Hogy azonban erről még jobban meggyőződhesünk, vegyük fel a mássalhangzói és *i*-névragozást, melyeknek egyes casusai még inkább tanuskodnak ama küzdelemlről, mely a két névragozás között századokon át tartott, a nél-

*) Inscr. Neap. 6981, 7034.

kül, hogy egyik a másikon teljesen diadalmaskodhatott volna.

Az említett két névragozásban a következő casusok mindig megegyeznek egymással, azaz, mindnyájan az *i*-tők szerint ragoztatnak.

1. Singularis.

- a) Genitivus, p. o. *hosti-s,* *arti-s,* *nomini-s* stb.
b) Dativus, p. o. *hosti,* *arti,* *nomini* stb.

2. Pluralis.

- a) Dativus, } *hosti-bus,* *arti-bus,* *nomini-bus* stb.
b) Ablativus }

Ezen négy casus tehát a két névragozásban, épen úgy mint fentebb az oszkusban láttuk, egymással tökéletesen megegyez. De nem kell ám hinni, mintha ezen alakok mellett a régi latinban más mellékalakok is ne voltak volna. A „Corpus inscriptionum Latinarum“ első kötetében a következő egyes genitivusi alakok fordulnak elé:

Apolon-es, Corp. inscr. Lat. 187.

Salut-es, u. o. 49,

[*prai*]stor-is, u. o. 188,

flamin-is, u. o. 33,

nomi-nus, u. o. 196, 7 (Kr. e. 186.)

partus, u. o. 197, 12 (Kr. e. 133—118.)

Castorus, u. o. 197, 17. (Kr. e. 100.)

Cererus, u. o. 566 (Kr. e. 106.) 568 (Kr. e. 104.)

Honorus, u. o. 577, 2, 11 (Kr. e. 105.)

Hominus, u. o. 200, 60. 63. (Kr. e. 111.)

praevaricationus, u. o. 38.

Venerus, u. o. 565. (Kr. e. 108). 1183. 1495.

patrus, u. o. 1469 (Kr. e. 100.)

Caesarus, u. o. 685.

Tehát — mint látjuk — az *-is* végzetten kívül még más kettő, t. i. *-es* és *-us* is előfordul.

Az *i*-tökhöz tartozó szók egyes genitivusának *-is* végzete Schleicher ¹⁾ és Bücheler ²⁾ szerint abban különbözik a mássalhangzón végződő tők hason casusalakjától, hogy pl. *avis*, e helyett áll: *avīs*, összevonva ebből: *avīs*, tehát hogy a többeli őnhangzó épen úgy mint az oszkusban fokozva volna s az *avis* alak ismét *avīs* helyett állana, mely alak aztán az oszkus *Herentateis*, *Lūkanateis*, *Futreis*, genitivusi alakoknak megfelelné. Ezen véleményt igazolni látszik a „Corpus inscriptionum Latinarum“-ban 3901. szám alatt előforduló felirat is, melyben *parenteis* genitivusi alak az oszkus *Herentateis* megfelelő alaknak szakasztott mása. Ámde ezen Cicero korától Augusztusig terjedő időszakból származó s egyesegyedül álló genitivusi alak a szóban levő *-is* végzet hosszúságára nézve semmit sem bizonyíthat, midőn ugyanazon feliraton *ubei* is előfordul s pyrrhichiusnak van véve; azután pedig fordulnak elő a szóban levő feliraton is: *infestae*, e. h. *infestae*, *erodita*, e. h. *erūdita*, melyek ha nem is romlott alakok, de mindenesetre póriások s bizonyára épen ezen a feliraton hibásan vannak alkalmazva. Erre tehát, mint szintén arra is, hogy az *-is* végzet eredeti tőalakja *ai-as* volna (v. ö. Schleicher, Compend. 453), keveset vagy épen semmit nem adhatunk, mivel nyelvtörténetileg csak annyi bizonyos, hogy úgy a mássalhangzói mint az *i*-töknél a genitivus *-is* végzete rövid, épen úgy mint a szanszkritban *ari-as*, ezen tőalaktól *ari-*, s a görögben *πόλι-ος*, ettől: *πολι-* stb.

A második genitivusi, végzetre, t. i. *-es*-re Schleicher ³⁾ azt mondja, hogy nem egyéb mint az *-is* közönséges mellékalakja, ha ugyan — teszi hozzá — nem akarjuk mindjárt az eredeti genitivusi végzet *-as* után közvetlenül következőnek venni, a mint ezt Corssen ⁴⁾ is Bücheler ellenében tanítja. Corssen ugyanis azt hiszi, hogy ezen egykor *i*-tökhöz tartozó tőalaktól: *saluti-*, a legrégebb genitivusi alak így hangzott: *saluti-es*, ebből a többeli őnhangzónak kieste után *salutēs*, s a rag

¹⁾ V. ö. Compend. 452. l.

²⁾ V. ö. Grundr. d. lat. Decl. 31. l.

³⁾ V. ö. Compend. 451. l.

⁴⁾ V. ö. Vocslism. II, 90. l.; I, 542; de II, 48 már ő is azt mondja, hogy a latin a sabellus nyelvben az *-es*-ből egyenesen *-is* lett.

őnhangzójának *i*-be való gyengülése után *salutīs* lett. Bajos dolog azt elhinni, hogy a tőőnhangzó, ha egyszer ott volt, a rag őnhangzója elől egyszerűen kiesett volna, mert a többeli őnhangzó inkább szokta a rag őnhangzóját magához illeszteni, vele összeolvadni, vagy szükség esetében el is ejteni, minthogy ő maga nyom nélkül elveszszén. Mi tehát inkább azt hisszük, hogy ebben *saluties* az *i* és *e* hosszú *e*-be, vagy hosszú *i*-be olvadt össze s azután a hosszú őnhangzó — mint ez a latin nyelvben a tompahangu végszótagokkal oly gyakran történni szokott — egyszerűen megrövidült.

A harmadik, azaz, az *-us* végzet nem egyéb mint a régebb *-os* végzet elgyengülése, mely utóbbira az *i*-töknél a történeti latin nyelvben példa nem fordul elő, de igenis az *u*-töknél, p. o. *senatu-os*, melyből azután *senatu-us*, ebből *senatus*, összevonva *senatūs* fejlődött ki, sőt gyéren *senati* is előfordul.

Előadásunk végeredménye ez: A latin nyelvben a singularis genitivus úgy a mássalhangzói mint az *i*-töknél a történeti korból származó irodalmi művekben rövid *-is* végzettel bír, s ha eredetileg a két névragozás a szóban levő casus képzésére nézve egymástól el is ütött, de későbbben a kettő tökéletesen egygyé lett. A mindkét részen történt fejlődés menete következő vala:

1) Mássalhangzói tők: *-as*, *-os*, *-us*, *-īs*;

2) *i*-tők: *-i-as*, *-i-os*, *-i-us* (*-i-is*), *-is*, *īs*.

Tehát ezen tőalakoktól: *genes* és *hosti-* a genitivus következő fejlődési fokozatokon ment át:

genes-as, *genes-os*, *genes-us*, *genesi-s*, azaz, *generi-s*;

hosti-as, *hosti-os*, *hosti-us*, *hosti-is*, összevonva *hostis* s végre *hostīs*.

Valamint a genitivusban — mint láttuk — a mássalhangzói s *i*-névragozásnál a közönséges *-is* végzetet kívül, még más kettő van, úgy a dativusban is a szokásos *i* helyett *-ei* és *e* végzet is előfordul.

A legrégebb reánk maradt feliratokon, melyek mindnyájan a második pún, második macedoniai és syriai hadviselés előtti korszakra vihetők vissza, a mássalhangzói és

i-tők szóban levő casusára következő -ei-n és -e-n végződő alakok fordulnak elé:

1. -ei.

Apolonei, t. Pisaur. 164,
Junonei, C. i. L. 189,
virtutei, t. Scip, 30 (Kr. e. 290),
Jovei, C. i. L. 56,
Martei, C. i. L. 1503 (Kr. e. 211),
Hercolei, C. i. L. 1503 (Kr. e. 217).

2. -e.

Apolone, t. Calen. Bull. arch. Ital. II, p. 23 Ritschl,
 Prisc. Lat. epigr. Suppl. III, tab. p. 1.
Junone, t. Pisaur. C. i. L. 172. 173. t. Rom. C. i. L.
 813. t. Cap. C. i. L. 1200.
matre, t. Pisaur. C. i. L. 176.
patre, t. Mars. C. i. L. 1832.
Erine, C. i. L. 183.
Diove, C. i. L. 188.
Salute, t. Pisaur. C. i. L. 179.
Marte, t. Latin. C. i. L. 62.
Mautre, C. i. L. 63.

Ha még ezekhez a Gracchusok idejétől Caesar és Augustus koráig talált feliratokon levő mássalhangzóí és i-tökhöz tartozó következő dativusi alakokat hozzá adjuk:

1. -ei.

leegi, t. Bant. C. i. L. 197. (Kr. e. 133—118).
maiorei, l. rep. C. i. L. 198. (kétszer, Kr. e. 123—122).
iudicei, u. o.
fraudei, u. o.
Apollinei, C. i. L. 562. (Kr. e. 117). 1543.
operei, l. agr. C. inscr. L. 200 (Kr. e. 111).
praecone, l. Corn. C. i. L. 202 (Kr. e. 81).
Diovei, C. i. Lat. 638. 1435.

Jovei, C. i. Lat. 574. 589. (Kr. e. 81.)
salutei, u. o.
captionei, l. Rubr. C. i. Lat. 205. (Kr. e. 49.)
heredei, l. Jul. C. inscr. Lat. 206. (Kr. e. 45.)
redemptorei, u. o.
urbei, u. o. ²
uxorei, Corp. inscr. Lat. 209.
augurei, Corp. inscr. Lat. 1158.
patrei, u. o. 807.
Venere, u. o. 1475.
frugei, u. o. 1256.
Felicitatei, u. o. 1112.
voluptatei, u. o. 1008.
Seispitei, u. o. 1110.
Mavortei, u. o. 808.
Hercolei, u. o. 1145. 1175. 1538.
Herculei, u. o. 1113. 1172. 1232.
Diomedei, u. o. 159. e.

2. -e.

Joure, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122)
vetere, l. agr. C. i. L. 200 (Kr. e. 111).
Junone, C. i. L. 1110.
Pilemone, u. o. 1104.
lictore, u. o. 1060.
Victore, C. i. L. 638. Quint. 1, 4, 17.
Diove, u. o.
fruge, C. i. L. 1072.
Hercule, t. Praen. 1134 (kétszer);

akkor ezen alakokból nyilván kitűnik, hogy az *ei*-en végződők épen olyan régiek mint az *e*-n végződők. Nem áll tehát a mit Bücheler *) mond, hogy t. i. az *e* végzet volna a régiebb, melyből aztán *ei* fejlődött volna ki; sőt ellenkezőleg, hogy *ei* volt ezen casus eredeti alakja, mutatja azt az *u*-tökhöz tartozó *senatuei* (v. ö. Corp. inscr. Lat. 201, 12, Kr. e. 100) dativusi alak, mint szintén a következő névmási alakok is:

*) Grundr. d. Lat. Decl. 55. 56. l.

ei, l. rep. Corp. inscr. Lat. 198. (Kr. e. 123—122).
i-ei, l. Rubr. C. i. L. 205 (Kr. e. 49.)
quoer, t. Scip. C. i. L. 34. l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122). l. agr. C. i. L. 200. (Kr. e. 111).
quoerique, l. agr. C. i. L. 200 (ötször, Kr. e. 111).
aler, l. Jul. C. i. L. 206 (Kr. e. 45). C. i. L. 1277.
alterer, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

Ha végre ezekhez hozzá tesszük, hogy a fentebbi oszku névragozásban felhozott ide tartozó példák is, milyenek:

Απελλορητι, Momms. Unterit. Dial. 251. l.
Sverruner, u. o. 294. l. Z. f. vergl. Spr. XIII, 162.
Kvaissturer, Momms. u. o. 270.
regaturei, u. o.
paterei, u. o.
Γερσορατ, u. o. 259.
Diover, *Αιορφετ* u. o. 255.
mediker, u. o. 278. Z. f. vergl. Spr. XI, 331.
Liganakdiker u. o. 272,
Verker, u. o. Z. f. vergl. Spr. V, 9.
Herentatet, Momms. u. o. 262.
Fuatrer, *Futrer*, Momms. u. o. 310.
piei, Momms. u. o. 291;

az *-ei* végzet mellett tanuskodnak, akkor bizonyára kimondhatjuk, hogy a latin nyelvben a mássalhangzói és *i*-tők legrégibb dativusi végzete *-ei* volt; legyen, hogy ezen végzetet az ilyenekben: *Apolonei Junonei* stb. kettős önhangzónak ejtették, vagy pedig, hogy az *-ei* kettős önhangzó már ekkor mint azt az egyidejű *e* végzetű alakokból következtethetjük, az *e* és *i* között álló hosszú középhangba homályosult.

A szóban levő casusvégzet történeti fejlődése ez vala: az *ei*, ha mássalhangzón végződő tökhöz járult, először is *ē*-vé, azután egyhangu *ei*-vé, végre pedig hosszú *i*-vé homályosult; ha pedig *i* töönhangzóval került egybe, akkor vele *ii*-be hasonult, azután pedig egy hosszú *i*-be olvadt össze, tehát:

Apolonei, *Apolene*, *Apolonei*, *Apoloni*;
urbiei *urbii* *urbii* *urbii*.

Így egyesült az *i*-névragozás a szóban levő casus képzésében a mássalhangzói névragozással.

A pluralis dativus és ablativusnak a mássalhangzói *i*-névragozásban a rendes *-ibus* végzeten kívül csak egy másik végzete van, t. i. *-ebus*, de ez is oly gyéren fordul elő, hogy reá eddigelé csak két példát hozhatunk fel:

tempestatebus, tőalak: *tempestat-*, Corp. inscr. Lat. 32 (Kr. e. 258. év körül)

navebus, tőalak: *navi-*, Corp. inscr. Lat. 195. (két-szer).

Az ilyen alakok a későbbi korban már gyakoribbak, p. o.

parentebus, Bull. d. Inst. R. 1867, p. 150.

domebus, Schuchardt, Voc. II, 1. III, 163.

fletibus, u. o.

Ezen alakok úgy látszik, hogy a régi latinban előforduló *i* töönhangzójukat *ē*-be homályosító singularis nominativusi és accusativusi alakok, milyenek: *aidile-s*, e. h. *acdilē-s*, *militare*, e. h. *militari-s*, *omne*, *aide*, *mare*, *ancile* stb. mintájára vannak képezve.

Mennyire erőt vett a szóban levő casusokban az *i*-névragozás a mássalhangzói, mutatja azon körülmény, hogy ezen utóbbira, nem tekintva *bos*, *sus* és *grus* szokat, melyek közül az első a pluralis dativus és ablativust *bobus*-val, még gyakrabban *bubus*-val képzé, a második pedig *suibus* és *subus* között ingadozik, végre a harmadik a rendes *gruibus* alakkal elégszik meg, még a régi feliratokon is csak egyetlen egy példa t. i. *senatoribus* hozható fel a „*Senatus**) *consultum de Bacchanalibus*“ című feliraton; de már ezen feliraton is jön elé két más ablativus, melyek egészen az *i*-tők szerint vannak képezve, t. i. *senatoribus***) és *mulieribus*. Különben

*) V. ö. Corp. inscr. Lat. I, 196. (Kr. e. 186.)

**) A mondatok melyekben az említett alakok előfordulnak, így hangzanak:

1. dum ne minus *senatoribus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
2. dum ne minus *senatoribus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
3. dum ne minus *senatoribus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
4. neve inter ibei virei plous duobus *mulieribus* plous tribus aruise velent.

Imhol ugyanazon folyékony mássalhangzón végződő tőalakok háromszor *-ibus* s csak egyszer vesznek föl *-bus* végzetet. Nem eléggé bizonyítja ez, hogy az utóbbit egyenesen a metsző hibájának rójuk fel?

a szóban levő casusokban jobbra az *u*-tők is az *i*-tők közé mennek át, p. o.

mani-bus, tőalak: *manu-*
curri-bus, „ *curru-* stb.;

sőt mi több, az említett casusokban az *o* tövönhangzó is gyengülhet *i*-vé, azaz, az *o*-tők is mehetnek az *i*-tők közé, p. o.

panni-bus, tőalak: *panno-*. Enn. Protrept. Char. I, p. 54. K.;
generi-bus, tőalak: *genero-*. Att. Non. p. 332. G. Rib. Trag.

Lat. 65. v.

qui-bus, tőalak: *quo-*,
hi-bus, „ Plaut. Mil. 74. R.
amici-bus, „ *amico-*. Or. 4681.
di-bus, „ *deo-*. Or. 2118. 4608.
di-bus, „ *deo-*, U. o. 3413. 1307.
filii-bus, „ *filio-*. Grut. 5513, 8. Inscr. Neap. 6836.

Az oszkus dialektusban — mint fentebb láttuk — ezen két casusra az *i*-tőknél egy példa sincs, de van ám a mássalhangzói tőkre kettő, t. i. *ligis*, és *anafriss*, mely azonban mindkettő egyenesen az *i*-tők szerint van képezve s valószínűleg ezen körülménynek tulajdonítható az, hogy Corsssen *) nem tudja, vajjon *anafriss* a mássalhangzói vagy *i*-tőkhöz tartozik-e.

Nyomozásunk végeredménye a szóban levő két casusra ez: a pluralis dativus és ablativus ragja úgy a mássalhangzói mint *i*-tőknél *-bus* **) Ezen rag előtt a mássalhangzón végződő tők, egyetlen példa kivételével, *i*-vel bővülnek s ennek következtében az *i*-tők közé mennek át, úgy hogy a két névragozásból egy *i*-névragozás lesz.

*) Krit. Nachtr. 212. l.

**) Tökéletesen elhibázott Merguet tanítása (V. 3. Die Entw. d. lat. Forml. 109. l.), mely szerint a *-bus* rag a mássalhangzói tőkhöz kötőhangzó segítségével járul, mely eredetileg *a* volt, de a latinban először is *e*-be gyengült: *tempestatebus*; ezen *e* a]kót névragozás összevegyítése folytán az *i*-tők közé is átment: *navebus*, azután pedig egy rövid *i*-be süllyedt, úgy hogy néha (tulajdonképen csak egyszer) ki sem írták: *senatorbus*. Különbösen ezen tanítást egy kis változtatással figyelemre méltóvá lehetne tenni, t. i. csak azt kellene mondani, hogy az az *a* eredetileg nem kötő hanem tövönhangzó volt, a többi aztán lehetne belőle következtetni.

Imhol az eléadott négy casusra nézve annyira szembeötlő s nyelvtörténetileg annyira világos, hogy mindnyájan az *i*-névragozás szerint vannak képezve, miszerint azt hinné az ember, hogy inkább az szorul bebizonyításra, miszerint a szóban levő két névragozás két külön, nem pedig hogy mindkettő egy és ugyanazon névragozási.

De lássuk a több casusokat, melyekre látszólag elleneinknek több okuk van hivatkozni.

A) Singularis.

1. Nominativus.

Azon hím és nőnemű szókat, melyek az *i*-tőkhöz tartoznak, igen könnyű ezen casusban felismerni, mivel azok mindnyájan *-is-en* vagy *-es* *)-en végződnek, de annál nehezebb az úgynevezett mássalhangzói névragozáshoz tartozó szókat, mint *i*-tők közé tartozókat, ismerni fel. Épen ezért szükséges, hogy a szóban levő mássalhangzói tők történeti fejlődésére tekintsünk vissza s nyelvtörténeti csálhatatlan tényekből igyekezzünk eléadásunknak hitelt szerezni.

Fentebb az *i* önhangzó elgyengüléséről szólván azt tanítottuk, hogy ennek következtében számtalan *o*-tőkhöz tartozó szó önhangzójának *i*-be történt gyengülése folytán ment át az *i*-tők közé. Ama tanításunkat most azzal egészítjük ki, hogy az említett módon *o*-tők közül *i*-tők közé átment szók később, a többeli *i* kiestével ismét a mássalhangzói tők közé mentek át. Hogy ez így van, történetileg bizonyíthatjuk be.

A régibb kora római költőknél és prózairóknál nagy számmal fordulnak elé oly adjectivumok, melyek határozottan arról tanuskodnak, hogy egykor az *o*-tőkhöz tartoztak

*) Nem véve ki *can-is* és *iuvan-is* szókat sem, mely előbbinek a szanszkritban *çvan-*, a görögben *χων-ός*, az utóbbinak pedig a szanszkritban: *iuvan-* felel meg. Ide számítva az olyanokat is mint: *séd-es* = szkr. *séd-as* stb. Amazokat — mint tudjuk — a folyékonyhangu, emezeket pedig az *s*-tő höz szokták számítani.

s csak később a Livius Andronicustól s Cato Censoriustól Cicero s Ovidiusig terjedő korszakban az *a* töönhangzónak *i*-be való gyengülése folytán lettek *i*-tökké. Így pl. a fentebb is felhozott régibb korban előforduló egyszerű *o*-névragozás-hoz tartozó adjektívumokat, milyenek: *hilarus*, *gracilus* stb. az augustusi korszakban már az *i*-tők között találjuk *hilaris*, *gracilis* stb. alakban. Épen így mentek át, a hasonlóképen fentebb is idézett összetett adjektívumok az *o*-tők közül az *i*-tők közé, milyenek: *imberbus*, *exanimus* stb. s lett belőlük *imberbis*, *exanimis* stb.

Ezen adjektívumok tehát — mint látjuk — megelégedtek azzal, hogy az *o*-tők közül az *i*-tők közé mentek át; ámde vannak oly szók is, melyek az *i*-tők közül a többi önhangzó elejtése folytán tovább a mássalhangzói tők közé mentek át, így:

<i>praecoquus</i> ,	<i>praecoquis</i> ,	<i>praecox</i> ,
<i>quadri-ugus</i> ,	<i>bi-ugis</i> ,	<i>con-iux</i> ,
<i>inopus</i> ,	<i>inopis</i> ,	<i>inops</i> stb.

Ezen fejlődés fokozatos menete még inkább kitűnik, ha pl. ezen összetett szót *muni-cipe-s*¹⁾ = *muni-ceps* összehasonlítjuk *hosti-capa-s*²⁾ és *formu-capes*³⁾ szókkal. Ezek ugyanis nyilván mutatják, hogy az összetétel második tagja: *capa-s*, következő fokozatokon ment át:

capo-s, *capi-s*, *cipe-s*, *ceps*.

Hogy pedig *muni-cipe-s*, egykor csakugyan nemcsak tarozhatott, hanem valóban tartozott is az *i*-tökhöz, arról eléggé tanuskodnak a következő régi feliratokon még előforduló casusalakok:

municipis, (acc. plur.) Corpus inscr. Lat. 206 (Kr. e. 45.)

municipis (acc. plur.) u. o.

municipium (gen. plur.) u. o.

¹⁾ V. ö. Tab. Malac. Orell. 7421, c. 5, 68.

²⁾ V. ö. Corssen, Krit. Nachr. 225. I. Bücheler, Grundr. d. Lat. Decl. 69. I.

³⁾ V. ö. Fest. p. 91. M. *Formucapes* forcipos, dictae quod forma capiant id est ferrentia.

municipes, (nom. sg.) tab. Malac. Orell. 7421, c. 5, 68.

municipium, (gen. plur.) u. o. c. 3. 57.

Most vegyük sorba a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szókat s lássuk, mely szók jutottak a fentebb eléadott módon az *o*-névragozásból az *i*-tökhöz át a mássalhangzói névragozásba.

Fentebb már említettük, hogy az ilyenekben: *mordex*, *imbrex*, ezek mellett *mordicus*, *imbricus* a *-co* képző, önhangzójának elgyengülése, azután pedig kiesése folytán, egyszerű *c*-vé esonkult. Épen ez történt a következő torokhangú tőkkel:

<i>opi-fex</i> ^{*)} ,	<i>haru-spez</i> ,	<i>iu-dex</i> ,	<i>supel-lex</i> ,
<i>arti-fex</i> ,	<i>re-sex</i> ,	<i>vin-dex</i> ,	<i>prae-cos</i> ,
<i>auri-fex</i> ,	<i>feni-s-x</i> ,	<i>pol-lex</i> ,	<i>tra-dux</i> ,
<i>aqui-lex</i> ,	<i>sim-plex</i> ,	<i>ob-ex</i> ,	<i>re-dux</i> ,
<i>au-spez</i> ,	<i>in-dex</i> ,	<i>rem-ex</i> ,	<i>con-iux</i> stb.

összevetve ezekkel: *muni-ficu-s*, *magni-ficu-s*, *fati-dicu-s*, *veridicu-s*, *pro-digu-s*, *sacri-legu-s*, *prae-coquu-s*, *prae-coqui-s*, *bi-ingu-s*, *bi-ingi-s*.

Épen így viszonylik *fornix* a hozzá hasonló képzésű *unicus*, *dominicus* szókhöz. Hasonló fejlődésre mutatnak a következő szók is: *felix*, *varix*, összevetve *amicu-s*, *apricus*, *mendicus*, *pudicus* stb. hasonlóképzésű szókkal.

Ilyenek továbbá a hímnemű *-tor* képzős szóktól származtatott femininumok, milyenek:

<i>nutrix</i> ,	<i>actrix</i> ,	<i>genitrix</i> ,	<i>ac-cusatrix</i> ,
<i>altrix</i> ,	<i>victrix</i> ,	<i>monitrix</i> ,	<i>adsestrix</i> ,
<i>teatrix</i> ,	<i>meretrix</i> ,	<i>venatrix</i> ,	<i>ob-stetrix</i> stb.

összevetve *Marica*, (= tengeri hölgy), *flamin-ca*, (= papnö) stb. szókkal.

Ide sorozhatók továbbá:

*) A többi önhangzó kiesése után a megelőző önhangzó az ily szókban — mint látjuk — a következő *c+s* = *x* előtt *c*-vé homályosult; ez történik *g+s* = *x*, *p-s*, *b-s*, *(l)-s*, *(d)-s* előtt is, p. o. *lea* = *leg-s*, *princep-s*, *mile(t)-s*, *obse(d)-s* stb.; de ilyenek is vannak: *appendix*, *radix* stb.

ed-ax, fug-ax, vel-ox, fer-ox,
loqu-ax, aud-ax, cel-ox, volv-ox stb.,

az ilyenek mellett *mer-acu-s, clo-aca, cad-ucu-s, mand-ucu-s* stb.

Kiveszett az *i*-tőönhangzó a következő ajakhangon végződő tökből:

au-ceps, man-ceps, parti-ceps, caelebs, összevetve ezekkel:
hosti-capa-s, formu-cape-s stb. Ezekhez hasonló képzésűek:

prin-ceps, terti-ceps, quinti-ceps,
im-ceps ¹⁾ *quarti-ceps, sexticeps* ²⁾.

A részesülői *-to* képző önhangzójából gyengülés folytán létre jött *i* kiveszett a következő foghangon végződő tökben:

damna(t)s, tere(t)s, locu-ple(t)s, caespe(t)s;
sana(t)s, man-sue(t)s, ind-ige(t)s, men-cep(t)s;

összevetve ezekkel: *damnatus, sanatus, man-suetus, im-pletus, sece-spita* ³⁾ *mente-captus* (Prisc. I, 33.).

Így veszett ki a többeli *i* a következőkben is:

im-pe(t)s, per-pe(t)s (Fest. p. 217.), *praepe(t)s* (Fest. p. 205. 245).

Hasonlók ezekhez:

prae-se(d)s, ob-se(d)s, cup-e(d)s (v. ö. *cup-ed-ia, cup-ed-in-is,* Fest. p. 48), *de-se(d)s, re-se(d)s.*

prae(d)s, e mellett: *sub-vade-s,*
prae-vidē-s,

libri-pen(d)s, incu(d)s, subs-cu(d)s stb.

Orrhangu *n* után a tőönhangzó a nominativust jelző sziszegőhanggal együtt leest:

os-cen, corni-cen, fidi-cen,
liti-cen, tibi-cen, tubi-cen,

ezek mellett: *os-cinu-m* ⁴⁾ *vati-cinu-s, Corni-cinu-s, fidi-cinu-s, fidi-cina, tibi-cina* stb.

Hasonlók ezekhez:

con-sol, con-sul, prae-sul, ex-sul, sub-sul, összevetve ezzel:
in-sula, melyekben tehát a tőönhangzó *l* után hasonló módon az *s*-vel együtt kiesett.

¹⁾ V. ö. Fest. p. 107.

²⁾ V. ö. Arg. Varr. L. L. V, 50, 52.

³⁾ V. ö. Corssen. Krit. Nachtr. 253—257. I.

⁴⁾ V. ö. Neue, Formenl. der Lat. Spr. I. 153.

Az ilyenekben pedig:

quinc-unx, dec-unx, sesc-unx az egész *-io-* képző kiveszett. Hogy ez így van, mutatja *uncia,* melyből a megfelelő adjectivumok így képeztettek: *quinc-uncius, dec-uncius, sesc-uncius* stb., tehát épen úgy mint pl. *gloria* alakból *in-glorius, modius*-ból *tri-modius* stb. Az *-io,* később *-iu* képző mindenkéltől *i*-be olvadt össze, mint ezekben: *Caecilis, Clodis,* ezek helyett: *Caecilius, Clodius,* azután megrövidült s végre kiesett; épen úgy mint fentebb az oszkus *o*-névragozásban következő szóknál: *Heirens, Upils, Salavs, Trebs,* láttuk.

Kiveszett az *i*-tőönhangzó a hímnemű *-ti* képzőből is, minek következtében az *s* elébe került foghang is leest: *tude(t)s, ale(t)s, eque(t)s, pede(t)s, axi-t-es, arqui-t-es, dive(t)s, Di(t)s, anti-ste(t)s, hospē(t)s, come(t)s, ind-ig-e(t)s* stb.

Épen így a következőkben:

Mar(t)s, den(t)s, fon(t)s, pon(t)s, Ma-mer(t)s, son(t)s, mon(t)s stb.; összevetve ezekkel: *Mar-ti-ali-s, den-ti-um, son-ti-um, font-i-um, mon-ti-um, pon-ti-um* (v. ö. Corssen, Krit. Beitr. 33. l.).

Ide sorozhatók a következő hímnemet jelző *-ti*-vel képzett származást jelölő szók is, melyekben hasonló módon veszett ki a tőönhangzó a megelőző foghanggal együtt a sziszegőhang elől:

<i>primas,</i>	<i>Arpinas,</i>	<i>Privernas,</i>	<i>Caeres,</i>
<i>optimas,</i>	<i>Ardeas,</i>	<i>Ravennas,</i>	<i>Samnis,</i>
<i>summas,</i>	<i>Antias,</i>	<i>Crotonias,</i>	<i>Quiris,</i>
<i>infimas,</i>	<i>Anxuras,</i>	<i>Pontias,</i>	<i>Laurens,</i>
<i>penas,</i>	<i>Capenas,</i>	<i>Lenas,</i>	<i>Veiens,</i>
<i>nostras,</i>	<i>Casinas,</i>	<i>Menas,</i>	<i>Tiburs,</i>
<i>vestras,</i>	<i>Ferentinas,</i>	<i>Sentinas,</i>	
<i>cuias,</i>	<i>Larinas,</i>	<i>Sassinus</i> stb.	

összevetve következő régiebb alakokkal: *optimatis, infimatis, penatis, cuiatis, Arpinatis, Ardeatis, Capenatis, Ferentinatis, Lenatis, Menatis, Caerētis, Caeritis, Samnitis, Quiritis, Laurentis, Tiburtis* stb. V. ö. Prisc. IV, 21. 22. 29. 60. 61. VII, 80. II. Neue Formenl. d. Lat. Spr. II, 9. Corssen, Krit. Beitr. 565. I. Krit. Nachtr. 248. I.

Hasonló fejlődésen mentek keresztül a nőnemű *-ti*-vel képzett következő szók:

<i>lens,</i>	<i>sors,</i>	<i>ars,</i>
<i>mens,</i>	<i>cor-sors,</i>	<i>in-ers,</i>
<i>a-mens,</i>	<i>mors,</i>	<i>pars,</i>
<i>gens,</i>	<i>co-hors,</i>	<i>ex-pers,</i>
<i>in-gens,</i>		

összevetve a régiebb alakú: *lensis, mentis, amentis, sortis*, V. ö. Prisc. VII, 39. 64. K. Consent. p. 396. K. Neue Formenl. d. Lat. Spr. I, 147. 148.

A *-ti*-vel összetett *-tati* képzőből leesevén a végönhangzó, *-tat* lett, mely utóbbiból aztán a nominativust jelző *s* előtt a *t* is leesevén az ilyenekben:

veritas, vanitas, iuventas, tempestas, civitas, simultas, stb. V. ö. Corssen, Krit. Beitr. 519. I. Krit. Nachtr. 275. I.

Ugyanez történt a *-tut*-val képzett szókkal, melyenek: *virtus, servitus, iuventus, tempestus* stb. V. ö. Corssen, Krit. Beitr. 519.

A több eredetileg *i*-tőkhöz tartozó szók közül, melyek a fentebbiekkel hasonló fejlődésre mutatnak, álljanak itt még a következők:

<i>frens,</i>	<i>Ops,</i>	<i>trabs,</i>	<i>fax,</i>	<i>glis,</i>
<i>con-cors,</i>	<i>stips,</i>	<i>scobs,</i>	<i>calx,</i>	<i>as,</i>
<i>dis-cors,</i>	<i>stirps,</i>	<i>scrobs,</i>	<i>nix,</i>	<i>bes,</i>
<i>glans,</i>	<i>adeps,</i>	<i>plebs,</i>	<i>merx,</i>	<i>semis</i> stb.,

melyek mindnyájan következő teljesebb nominativusi alakok helyett állanak: *fronlis, concordis, Opis, stipes, stipis, stirpes, stirpis, alipis, trabes, scobis, scrobis, plebes, faces, calcis, ninguis, merces, mercis, gliris, assis, besis, semissis* stb. V. ö. Serv. Verg. Ge. II, 372. Prisc. VII, 40. 41. 64. VI, 94. II. Prob. Cathol. p. 20. k. Phoc. p. 418. K. Fragm. Bob. de nom. p. 561. k. Pest, p. 87. Charis. I, p. 42. K. Neue Formenl. d. Lat. Spr. I, 146. 147. 135. 182. 141. 149. 166. 178. 181. Ritschl, Opusc. phil. II. 652.

Ha a tőönhangzó a nominativust jelző *s* előtt a folyékonyhang *r* és *l* után kiesik, akkor maga a casusrag is leesevén, p. o.

par, Arar, baccar, ringiber stb., összevetve következő teljes alakokkal:

paris, Prisc. VII, 64. II.

Araris, Prisc. V, 13. Neue Formenl. d. Lat. Spr. I, 183.

βάρραρις, ζυγίβηρις.

Épen így jött létre *cor*, ebből: *cor(d)s, -cordis*, ebben: *con-cordis*.

Idő sorozhatók az általunk fentebb említett *-ro, -cro, -bro, -tro* képzőkből elgyengült *-ri, -cri, -bri, -tri*, képzőkkel bíró tulajdonságnevek is a hímnemben, a mennyiben a tőönhangzó elejtése után a casusragot ezek is elejtették:

<i>acer,</i>	<i>alacer,</i>	<i>celeber,</i>	<i>pedester,</i>
<i>celer,</i>	<i>ludicer,</i>	<i>saluber,</i>	<i>sequester,</i>
<i>puter,</i>	<i>volucer,</i>	<i>September,</i>	<i>paluster</i> stb.

Épen ez történt az eredeti *-lo* képzőből elgyengült *-li*-vel származtatott szókkal, melyenek: *vigil, per-vigil, pugil, mugil* stb., ezek mellett: *noctu-vigil-la*, Plaut. Curc. 696; *per-vigil-lis*, Neue Formenl. II, 11; *pugil-lis, mugil-lis*, u. o. I, 152. 153.

Végre *e*-be homályosult vagy pedig egészen leesevén a többeli *i* az *-ari* és *-ali* képzőkkel bíró semleges nemű szókban, ilyenek:

<i>coeleare,</i>	<i>torulare,</i>	<i>pulvinare,</i>	<i>exemplare,</i>
<i>torale,</i>	<i>puteale,</i>	<i>virginale,</i>	<i>tribunale,</i>
<i>animale,</i>	<i>capitale,</i>	<i>penetrare,</i>	<i>vectigale</i> stb.

V. ö. Prob. Append. p. 198. 201. K. Neue Formenl. I. 184. Corssen, Krit. Beitr. 329. 332. I.

Épen így gyengült *e*-be az *i* ebben: *necesse*, semleges neme'ennek: *ne-cessi-s*, elavult *ne-ces-su-s, ne-ces-su-m*.

Imhol elcádtuk a máséhangzói és *i*-tők singularis nominativusának történeti fejlődését. Azt hisszük, hogy ebből eléggé kitűnt, hogy a latin nyelvben szigorúan véve máséhangzói névragozás nincs, miután mint láttuk, egyetlenegy csoport sincs az ide tartozó szók között olyan, melyről nyelvtörténelg be ne lehetne bizonyítani, hogy egykor az *i*-névragozáshoz tartozott.

2. Ablativus.

A legrégebb mássalhangzói tökhöz tartozó ablativusi alakok, melyek a latin feliratokon előfordulnak *-id* végzettel s a foghangu *d* lekopása után egyszerű *e*-vel vannak képezve, p. o.

airid, Corp. inscr. Lat. I, 61 (Kr. e. 200).

[*no*] *minid*, u. o. 193.

conventionid, u. o. 196, 23.

dictatored, u. o. 195.

aire, u. o. 181. (Kr. e. 200).

aetate, u. o. 34.

honore, u. o. 34.

Ez: *dictatored* a megújított *Columna rostra'a*-n fordul elé s alkalmasint az újító által hibásan van visszaadva, mivel egyetlen egy más példa sincs, melyben *d* előtt *e* állana; az *e* csak akkor szokott állani, ha a *d* leesett. Ugyancsak a *Duellius* emlékoszlopán az *i*-tökre is fordul elé egy ablativus, t. i. *marid*, mely mellett még más kettő van, melyekben a foghangu *d*-t *e* előzi meg, t. i. *navaled* és *praesented*, mely utóbbi, hogy *praesentid* helyett áll, mutatja a *tabula Bantina*-n előforduló oszkus *praesentid* alak.

A Gracchusok ideje óta előforduló régi latin nyelvemlékeken már a *d* leesett, de helyette az *e* és *i* végzet mellett olykor *ei* áll, p. o.

virtutei, Corp. inscr. Lat. I, 34.

faeniviceei, u. o. 199. (Kr. e. 117).

salutei, u. o. 587. (Kr. e. 81).

luuci, *luci* (kétszer) *tab. Bant* Corp. inscr. Lat. I, 197.

(Kr. e. 133—118).

sanctioni, lex. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

deditioni, lex. agr. C. i. L. 200. (Kr. e. 111.)

hereditati, u. o.

heredive, u. o.

proportioni, lex. Jul. C. i. L. 206. (Kr. e. 45).

marmori, C. i. L. 1012.

nomini, C. i. L. 820.

Ezen ablativusok mellett azonban a régi feliratokon a

Gracchusok korától Caesárig a *tabula Bantina*-tól kezdve le a *lex Julia*-ig az *e*-vel képzett ablativusi alak a mássalhangzói töknél sokkal gyakoribb mint az *i*-vel képzett alak, ilyenek:

calce, *iudice*, *fornice*, *lege*, *leege*, *coniuge*, *consule*, *stipe*, *honore*, *corpore*, *tempore*, *foidere*, *foedere*, *opere*, *scelere*, *aere*, *iure*, *maiore*, *propiore*, *dictatore*, *praetore*, *matre*, *patre*, *regione*, *legione*, *dicione*, *concione*, *portione*, *sanctione*, *sponsione*, *possessione*, *cognitione*, *excusatione*, *praevaricatione*, *rogatione*, *sermone*, *homine*, *carmine*, *nomine*, *marginé*, *ordine*, *longitudine*, *latitudine*, *necessitudine*, *sollicitudine*, *lapide*, *capite*, *pariete*, *aestate*, *aetate*, *ceivitate*, *libertate*, *potestate*, *voluntate*, *virtute*.
V. ö. Corp. inscr. Lat. Index vocabulorum.

Az *i*-tök közül a Gracchusok ideje óta *i* mellett *ei*-vel a következő ablativusi alakok fordulnak elé:

fontei, t. Gen. Corp. inscr. Lat. 199. (Kr. e. 117).

omnei, l. Rubr. Corp. i. L. 205 (Kr. e. 49).

partei, l. Jul. C. i. L. 206. (kétszer, Kr. e. 45).

parti, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

sorti, u. o. (kétszer). l. agr. C. i. L. 200 (Kr. e. 111).

praesenti, u. o.

Genuati, t. Gen. C. i. L. 199. (Kr. e. 117).

vectigali, l. d. Term. C. i. L. 204. (Kr. e. 71).

fatali, C. i. L. 1220.

continenti, l. Jul. C. i. L. 206. (Kr. e. 45.)

Ámde az *i*-töknél is a Gracchusok korától Caesárig terjedő korszakban előforduló feliratokon sokkal több az oly ablativusi alakok száma, melyek a többeli önhangzót *e*-be homályosították, p. o.

corde, *fraude*, *frude*, *fronte*, *parte*, *urbe*; *aede*, *colle*, *mense*, *igne*; *servile*, *Quinctile*, *Viminalé*; *continenté*, *praesente*, *errante* stb. V. ö. Corp. inscr. Lat. Ind. voc.

A *monumentum Ancyranum*-on következő hím- s nőnemű *i*-tökhöz tartozó tárgynevek ablativusai fordulnak elé:

aede, *fonte*, *parte*, *sponte*; *mari*; *grandi*, *servili*, *penetráli*, *consulari*, *Narbonensi*; tehát, mint látjuk, a semleg-s nevekből csak egy példa van. A tulajdonságnevek mindnyájan *i*-vel, ellenben a hím és nőnemű szavak csak *e*-vel vannak képezve.

Hasonló módon csak *e*-vel képezve fordulnak elé a tárgynevek a *Turia*-féle gyászbeszédben, p. o. *cive, orbe, mente* (négyyszer), *morte, parte* és *c* két részesülői alak: *patiente, occurrente*.

E szerint a legjobb feliratok, melyek Augustus korából maradtak fenn, igazolják a grammaticusok szabályait, melyeket a szóban levő casus képzésére felállítanak. V. ö. Charisius p. 133. 126. K. Brambach, Die Neugest. d. lat. Orthographie 161. l.

A régibb és későbbi írók műveinek kézírataiból az tűnik ki, hogy amazok az *i*-névragozáshoz tartozó szóknál az *i*-vel képzett ablativust sokkal gyakrabban használták mint emezek, a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szóknál azonban az *e*-vel képzett alak a túlnyomó.

Egész előadásunkat a szóban levő casusról röviden következőkbe foglalhatjuk össze:

A mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók ablativusa a Gracchusok idejéől Caesarig túlnyomólag *e*-n végződött; az *i*-vel képzett alak már ritkább, az *ei*-vel képzett pedig legritkább. Az Augustus korából való feliratok csak az *e*-vel képzett alakokat ismerik. Épen így van ez az *i*-töknél is, azzal a különbséggel, hogy a senleges nemű tárgy és tulajdonságnevek a többeli *i*-t mindig megtartják; sőt a régibb kora kéziratokban, azaz Plautustól Catulusig, az *i*-végzet, az *i*-névragozáshoz tartozó hím és nőnemű tárgyneveknél is az uralkodó.

A loqrégibb feliratokon az ablativus végzete úgy a mássalhangzói mint az *i*-töknél: *id*, s csak a harmadik samniumi s első pún háboru közé eső korszakból való feliratokon kezd az *-id* helyébe *ē* lépni, mit bizonyára csak annak lehet tulajdonítani, hogy a nyelv a dativust és ablativust egymástól meg akarván különböztetni, emebben a töönhangzót mindinkább inkább *e*-be homályosította.

Eredetileg azonban úgy az oszkusban mint a latinban az ablativus egészen az *i*-névragozás szerint vala képezve. V. ö. Bücheler, Grundr. 50. l. Schleicher, Comp. 536. l., Merguet, Entw. d. l. Formenl. 96. l.

3. Accusativus.

A mássalhangzói és *i*-névragozás singularis accusativusára a loqrégibb feliratokon a következő példák fordulnak elé:

1. -e-n (-i-n) végződők.

Parti, Corp. inscr. Lat. 187.

omne, u. o. 20. (Kr. e. 290).

Scipione, u. o. 32. (Kr. e. 258).

aide, u. o.

apice, u. o. 33. (Kr. e. 164).

insigne, u. o.

Curione, u. o. 200, 21. (Kr. e. 111).

pariete, u. o. 577, 1, 16 (Kr. e. 105).

fidelitare, u. o. 1050.

ardente, Prisc. Lat. m. ep. R. t. XCVI. E.

pace, Corp. inscr. Lat. t. tr. Barber, XVI, a. 713, p. 478. (Kr. e. 40—21).

2. -em, -im-en végződők.

Diovem, Corp. insc. Lat. 57.

aedem, u. o. 196, 1. (Kr. e. 186).

comoinem, u. o. 11.

mulierem, u. o. 12.

urbem, u. o. 16.

caputalem, u. o. 25.

regem, u. o. 35. (Kr. e. 161).

turrim, u. o. 1177.

basim, u. o. 1145. 1154. 1167.

bassim, u. o. 1181.

A kéziratokban és pedig úgy a régiekben mint a későbbiekben, sokkal nagyobb az ingadozás az *-em* és *-im* végzet között, mint hogy valamely csak némileg is általános szabályt felállíthatnánk a szóban levő két névragozás singularis accusativusának használatára nézve; annyi azonban az auctorok legujabban helyreállított szövegeiből kiűnik, hogy a régiebbek az *-im* végzetet sokkal gyakrabban használ-

ták, mint a későbbiek. Álljanak itt a régibb korból a következő példák:

restim, Plaut. Cas. 2, 7, 2. Pseud. 1. 1, 86. Poen. 1, 2, 184. Persa 5, 2, 34. Rud. 2, 3, 37. — Caecil. Noniusnál 200. l. Terent. Ad. 4, 7, 34. Phorm. 4, 4, 5.

clavim, Plaut. Most. 2, 1, 78.

cratim, Plaut. Poen. 5, 2, 65.

praesepim, Plaut. Cure. 2, 1, 13.

messim, Plaut. Most. 1, 3, 5. Poen. 5, 2, 60,

sementim, Cato R. R. 17, 2. 27 (kétszer) 30, 33, 1. 34, 1. 35, 2. 54, 1. 61, 2.

Épen így: *ravim* (Plaut. Caecil.), *lentim*, *sementim* (Cat.), *strigilim*, (Lucil.), *partim* (Lucr.) stb.

Valamint a kéziratok úgy a grammatikusok tanítása által is leginkább igazoltak a következő accusativusi alakok:

febrim *puppim*, *pelvim*, *turrim*,
sitim, *tussim*, *securim*, *vim* *).

Nem ritkán azonban ugyanazon írónál mindkét alak használatban van, p. o. Plautusnál, Mostellaria 161: *messim*, de Trinummus 33: *messem*; Mostellaria 404 és 425: *clavem* és *clavim* stb.

Az idézett példákból kitűnik, hogy az *-im* végzet csak az *i*-tőknél s még ott sem valami gyakran használtatik; többnyire tehát itt is, a mássalhangzói tőknél pedig mindig *-em* a singularis accusativus végzete. Nagyon közel áll tehát Boppnak (Vergl. Gramm. I, 313.) s utána Corsennek (Über Auspr., Voc. u. Beton. d. lat. Spr. II, 48.) azon véleménye, hogy az *-em* végzet nem egyéb mint a szanszkrit mássalhangzói tők accusativusának *-am* ragja elgyengült alakban, s hogy tehát ezen rag a mássalhangzó névragozás kiváltságos tulajdona, s hogy végre, ha ezen rag az *i*-tőknél is előfordul, az oda csak a mássalhangzói tőktől mehetett át, mivel azóvégén álló *m* inkább türi maga előtt az *-e*-t mint *i*-t. Ámde a graeco-italiai nyelvek egymással való összehasonlításából

*) *amussim* mint szintén *examussim* és *adamussim* csak mint igehatározók fordulnak elő. V. 3. Fest. p. b. Neue Formenl. I. p. 198.

egészen más tűnik ki. A görög nyelvben ugyanis a mássalhangzói tők a singularis accusativusban a vég *m* kieste után csak *a* ragot vesznek föl, p. o. *φύλαξ-α*, az *ó*-umberben pedig *u* a rag, az *uj* umberben végre *o*, p. o. *υκτουρ-ο* = *auctorem*, *κουνάκο* = *cornicem* stb.; ezekhez tehát a latin *-em* végzet sehogysem illik. Másrészt az umberben az *i*-tőkhöz tartozó szók az accusativust *-em* és *-im*-vel képezhetik, mely végzetből azonban a vég *m* gyakran leesik, p. o. *περακνέμ* = *perennem*, de *σεβακνέμ* = *solennem*. Az oszkusban mint fentebb tanítottuk, úgy a mássalhangzói mint az *i*-névragozáshoz tartozó szók singularis accusativusi ragja *-im*, vagyis latin betűkkel átírva *-im*, p. o. *σταγίμ*, tőalak: *σταγι-*; *μεδίμ*, tőalak: *μεδικ-* stb.

Mi tehát azt hisszük, hogy a latinban is épen úgy áll a dolog mint az oszkusban, azaz, itt is mindkét névragozásban a singularis accusativusi végzet eredetileg csak *-im* volt, s csak miután az *i*-névragozásban a tőönhangzó *e*-vé gyengült, vették fel a mássalhangzói tők is ezen *-om* végzetet (v. ö. Schleicher Compend. d. vergl. Gramm. d. ind. Spr. 3 kiadás, 525. l.)

B) Pluralis.

I. Nominativus.

A nominativus pluralisnak a latinban háromféle végzete lehet, t. i. *-eis*, *-es* és *is*. Az *i*-tőknél az *-eis*-en végződő példák a következők:

ceiveis, lex. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

fineis, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

pelteis, t. Furf. G. i. L. 603 (Kr. e. 58).

eis, t. Bant. C. i. L. 197 (Kr. e. 133—118). l. rep. C. i. L. 198 (Kr. e. 123—123). t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

eisdem, l. rep. C. i. L. 198. 1143. 1149. 1187.

A következő alakok pedig *-is*-en végződnek:

finis, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

atriensis, C. i. L. 1540.

idem, C. i. L. 1270. Nuov. Fram. d. Frat. arv. Henz. 247 (Kr. e. 58–59).

Ámde már az ugyanezen korszakból eredő feliratokon, t. i. a Gracchusok idejétől Caesárig az *-es-en* végződő alakok száma sokkal nagyobb, ilyenek:

omnes, partes, ceives, genteiles, Languenses, Langenses, Langates, Thermenses, Thermeses, Termenses, laudes, concordēs (v. ö. Corp. inscr. Lat. Ind. vocab.). Hogy azonban az *i-tök* *is-en* végződhettek, az Varro tanításából is kitünik: Nam sine reprehensione vulgo alii dicunt in singulari hac ovi et avi, alii hac ove et ave, in multitudinis *hae puppis, restis et hae puppes, restes* (v. ö. L. L. VIII. 66).

A mássalhangzói tök közül a nevezett casusban *-is-en* a következők végződnek:

praitoris, Corp. inscr. Lat. 188.

iudicis, lex rep. C. i. L. 198.

rumicis, Lucil. Noniusnál, p. 224.

peditis, contionis, Sisenna Non. 58. 468.

umboneis, amboneis, Varr. L. L. 5, 24, 115.

Épen így a következők:

tegetis, consuetudinis, spectatoris, hominis, contrectationis, pictoris, principis, odoris, uxoris, gregis, greis, mulleris, comitis, vocis, iuvenis, crateris, segetis stb. (v. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. 256–257).

Igaz, hogy a két felirati példa: *praitoris* és *iudicis* kivételével, a több felhozott példa^{*)} mind auctorokból vannak idézve, s épen ezért csálhatatlanságot mi sem akarunk nekik tulajdonítani, de mindnyájokat a véletlennek vagy épen az író tudatlanságának róvni fel, melyek csakis a későbbi latin-ság népies nyelvéből csúsztak volna be a kéziratokba^{*)},

^{*)} V. ö. Corssen, Über Ausspr., Voc. u. Beton. d. lat. Spr. I, 747; a hol még a feliraton levő *iudicis* pluralis nominativusi alakra is ezt jegyzi meg: An der Stelle einer Form des Nom. Plur. steht allerdings *iudicis*, l. rep. C. 198; aber da sich in demselben Repetitionsgesetz fünfmal der Nom. Plur. *iudices*, und viermal der Nom. Plur. *iudices* findet, so liegt doch die Auffassung nahe, dass in *iudicis* der Steinmetz aus Versehen den Gen. Sing. statt des Nom. Plur. geschrieben hat. Itt tehát a

még sem igen lehetséges; és pedig annival inkább nem, mert ezen végzet a casus történeti fejlődésével véleményünk szerint egyáltalában nem ellenkezik.

A szóban levő casus fejlődése ugyanis Bopp szerint (v. ö. Vergl. Gramm. I, 443. 453) következő: A nominativus pluralis ragja a szanszkritban *-as*, ezen ragnál az önhangzó a latinban, litvánban s jobbára a gótban is kiesett, s az *i-tök*nél a sziszegőhang előtt a töönhangzó fokozást nyert, tehát *ovēs*, eredetileg *ovais*, épen úgy mint a szanszkritban *avaj-as*, azután *ovēs*, *ovēis* végre *ovis*, tehát az *ēs*-ről az *is*-re való átmenetet *-eis* eszközölte. Egészen megegyez evvel a litván *avīs*, az oszkus *aidīlis* s a gót *gasteis* (*ei=ī*). A mássalhangzói tök ezen casusban *i*-vel bővültek, mely *i* azután az *i-tök* analogiája szerint hasonlóképen fokozást nyert, tehát *vocais*, *fratrais*, azután *vocēs*, *fratrēs* stb. Boppnak tanítása mellett szól azon körülmény is, mely szerint, ha a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók más szókkal tételnek össze, akkor rendszeren *i*-vel bővülnek, azaz, mint fentebb is tanítottuk, az *i-tök* közé mennek át, p. o. *opi-ficina*, *opi-fices*, *paci-ficatus* stb. (v. ö. Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 137. 1.).

E szerint a mássalhangzói névragozás ezen casusban is az *i-névragozásba* ment át; és pedig vagy mint Bopp tanítja, *i*-vel való bővülés által vagy pedig a rag, önhangzójának *i*-be való gyengülése által. Elfogadják ezen tanítást Schleicher (v. ö. Compend. 534. 1.) és Bücheler (v. ö. Grundriss d. lat. Decl.

kömetző „aus Versehen“ a plur. nominativus helyett a sing. genitivust írta, ellenben a fentebb említettük *senatoribus* alakban, mely mellett, mint említettük, ugyancsak a *Senatus consultum de Bacchanalibus*-féle feliraton ugyancsak ezen szótól a másik alak, t. i. *senatoribus*, kétszer jön elő s ezenkívül még *mulieribus* is ott áll, Corssen szerint „kann sich noch eine alte nicht consonantische Bildung des Dat. Abl. Plur. erhalten haben.“ V. ö. Über Ausspr. Voc. II, 329. 1. Corssen ezen megjegyzése annival inkább feltűnő, mivel ő azelőtt (v. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XVI, 305) azt tanította, hogy a szóban levő *senatoribus* alak a többeli *i* kiesése után ebből: *senatoriibus* jött létre. Ezen előbbi hitét Bücheler (Grundr. d. lat. Decl. 64. 1.) következő szavai igazolták meg: *senatoribus* darf für ein Ueberbleibsel echt consonantischer Flexion gelten, obwohl im selben Document *senatoribus* zweimal und *mulieribus* folgt. Ezen szavak bizonyára nem érdemesek arra, hogy értük hitünket megváltoztassuk.

15. l.), sőt Corssen is (v. ö. Über Ausspr. Voc. I, 748. l.) lehetségesnek vallja ezen fejlődést, de mégis elfogadhatóbbnak tartja azon véleményt, hogy a mássalhangzói tők pluralis nominativusa, ugyanezen tők pluralis accusativusával egyenlően fejlődött, azaz először *-ans*, azután *-ens*, végre *-ēs* volt. Az *i*-tők szóban levő casusa pedig szerinte úgy képződött, hogy az *-es* rag a megelőző tőönhangzóval *e*-be vagy *i*-be olvadt össze, épen úgy mint *ie*, ebben: *siem*—*sim*. Mint-hogy pedig az *e* és *i* közé eső középhangot *ei*-vel jelölték, mint ebben *seit* (v. ö. Corp. inser. Lat. 603, Kr. e.*58) = *sit*, tehát így jött létre a fentebb felhozott háromféle pluralis nominativusi végzet: *ēs*, *-eis* és *is*.

2. Accusativus.

A pluralis accusativus végzete az ó-latinban *-eis* vagy *is*. Az ide tartozó felirati számszerint 16 *-eis*-en, 15 pedig *is*-en végződő példát „Latin orthographiai tanulmányainkban“ (v. ö. Nyelvtud. Közl. VIII, 2, 240—241. l.) már felhoztuk. Kitűnik azokból, hogy az *-eis* és *-is*-en végződő accusativusi alakok az Augustus előtti korszakban csak az *i*-tökhöz tartozó szóknál fordulnak elő, melyek a többeli önhangzót már a singularis nominativusban is *s* előtt rendszeresen megtartják s ennél fogva — mint tudjuk — a pluralis genitívust is *-ium*-val képzik. Általában az *-eis* és *-is*-en végződő accusativusok csak a Gracchusok korától fogva igazolhatók*), s már ezen korszakban is gyakran ugyanazon feliraton *-es*-en végződő accusativusok is állnak, ilyenek:

*) Igaz, hogy a „Carmen arvale“-ban *pleoris* fordul elő, de pl. *luae* is előfordul *lue* mellett, mely orthographiai hiba csak a későbbi esászárok alatt szokott előjönni. Ezenkívül a Corp. inser. Lat.-ban az 1027. sz. a. is fordulnak még elő hasonló alakok, melyeket azonban, hogy hibásan szoktak felhozni a szóban levő casusra nézve, kiténik a szövegből: *Hospes resiste et hoc ad gramum ad lacum aspice, ubi continentur ossa hominis boni misericordis, amantis, pauperis. Rogo te, viator, monumento huic ne male feceris.* Hogy itten *hominis, misericordis, amantis, pauperis* épen úgy genitívusi alakok mint *boni*, azon kételkedni egy perezig sem lehet s mégis Bücheler (v. ö. Grundr. d. lat. Decl. 28. l.) mind a négyet pluralis accusativusnak veszi.

cluses, navales, Col. rostr. r. C. i. L. 195.
socdes, t. Aletr. C. i. L. 1166 (Kr. e. 133—121).
omnes, l. rep. C. i. L. 198 (Kr. e. 123—122), l. Put. C. i. L. 577 (kétszer Kr. e. 105).
ceives, l. agr. C. i. L. 200 (kétszer Kr. e. 111). l. Term. C. i. L. 204 (Kr. e. 71).
Genuates, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).
Langenses, u. o.
Termenses, l. Term. C. i. L. 204 (Kr. e. 74).
Vestales, l. Jul. C. i. L. 206 (Kr. e. 45).
Apriles, C. i. L. 950.
concordes, C. i. Lat. 1008.
artes, C. i. L. 1002.
natales, u. o.

Az eléadottakból kitűnik, hogy a Gracchusok korától Caesar haláláig előforduló feliratokon csaknem egyenlő számú *-is* *-eis* és *-es*-en végződő *i*-tökhöz tartozó pluralis accusativusi alakok találhatók, és pedig az elsőre 15, a másodikra 16, a harmadikra 13 példa.

A mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók pluralis accusativusa ellenben a régi feliratokon egészen Augustus koráig, kevés s bizonytalan kivételeket leszámítva, csakis *-es*-en végződik p. o.

opsides, t. Scip. C. i. L. 30 (Kr. e. 290).
lectiones, C. rost. r. C. i. L. 145.
virtutes, t. Scip. C. i. L. 34.
fornices, pedes, t. Aletr. C. i. L. 1164. (Kr. e. 133—121).
homines, Mil. Popil. C. i. L. 551 (Kr. e. 132). l. rep. C. i. L. 198 Kr. e. 123—122). C. i. L. 818.

Épen így a következőkben:

leges, maiores, margines, milites, milites, patres, praecoines, praevides, quaestores, recuperatores, recuperationes, decuriones, flamines stb.; v. ö. Corp. inser. Lat. Index vocabulorum.

A „Monumentum Ancyranum“-féle feliraton az *i*-tők pluralis accusativusa körülbelül annyiszor végződik *-is*-en mint *-es*-en, p. o.

fnis, omnis, curilis, agentis, inferentis; ellenben: *fnes, naves, aedes, labantes*.

A mássalhangzói tökhöz tartozó szók azonban sokkal gyakrabban végződnek a nevezett casusban *-es-en* mint *is-en*, p. o.

duces, reges, pedes, consules, frumentationes, remiges, supplices, sacerdotes; ellenben: *pluris, consulis*; *-is-en* tehát csak két szó végződik.

A több Augustus s a közvetlen utána következő caesárorok korából való nyelvmélekeken már az *i*-töknél is sokkal gyakoribb az *-es* mint *-is*; a mássalhangzói töknél pedig csak *-es*. A Domitianus korából való salpensai és malacai feliratokon már úgy az *i* mint mássalhangzói töknél csak *-es* jön elő. E szerint itt már a két névragozás teljesen egyesült egymással.

Mit tanítanak a szóban levő casusról a grammaticusok s mit tartalmaznak a kéziratok, azt bőven eléadtuk a „Nyelvtudományi közlemények”-ben (VIII, 2, 234 stb. lapokon). Nem állhatjuk meg azonban, hogy meg ne említsük, miszerint még akkor mi is úgy gondolkodtunk, hogy a mássalhangzói és *i*-tők pluralis nominativusa csak *-ēs-en*, accusativusa pedig amazoknak hasonlóképen csak *ēs-en*, emezeknek azonban *es-en* és *is-en* végződhetik: mindazon példák, melyek ezen szabálylyal ellenkeznek, romlottak s figyelembe való vételre egyáltalában nem érdemesek. Megfontolván azonban először is azon körülményt, hogy Varro (L. L. VIII. 8, 37, 66 és 38, 67.) az *-is* végzetet mindkét casusban megengedi, továbbá hogy az auctoroknál mindkét casusra számos *is-en* végződő példa fordul elő, lehetetlen mást hinnünk, mint azt, hogy a nyelv eleitől fogva igyekezett a mássalhangzói töket az *i*-tőkbe beolvasztani, úgy hogy azon példákat nem hibának, hanem nyelv ezen hajlamának kell tulajdonítanunk. Épen most kaptuk Sirker Tacitushoz készített alaktanát, melyben a pluralis nominativusra a 15. lapon a következő példákat olvassuk: *nepotis*, An. IV, 3; *legationis* An. IV. 14; *suspitionis*, An. IV, 69; *legionis*, H. III, 2, 11; *principis*, H. III, 5; *virginis*, H. IV, 53; *exercitationis*, D. 30 k, *moris omnis*, An. I, 4; *catervis levis*, An. I, 51; *morientis contingentis*, An. II. 71; *cladis agrestis* XIII, 57; *brevis*, An. II, 6; *gratis*, An.

IV, 64; VI, 31 (25); *civitatis*, An. III, 60. Még ezeken kívül is van egynehány, a mint maga Sirker megjegyzi, de azokat nem tartja érdemesnek felhozni, mivel azoknak pluralis accusativusa *is-en* is végződhetvén, ennek mintájára könnyen lehetett tévedésből a nominativust is hasonlólag képezni. Mi azonban szerettük volna ha a példákat mind hozta volna, mert épen azoknak száma győzött volna meg bennünket az ő állítása tarthatatlanságáról.

A pluralis accusativusra a következő példákat hozza fel: *Scipionis*, An. II, 33; *centurionis*, Agr. 15; *meditationis*, An. V, 4; *memoris*, An. II, 14; *locupletioris*, An. IV, 43; *minoris*, An.] XV, 16; *legis*, An. I, 72, *pontificis*, An. III. 58; IV, 17; *vocis*, An. III, 15; *conditoris*, G. 2.

Imhol egyedül Tacitusnál a kritikailag helyre állított szövegben mennyi példa van mind a két casusra; hogy más íróknál sem egészen hallatlanok az ily példák azt fentebb s a „Nyelvtudományi Közlemények”-ben (VIII, 2, 244) láttuk. Ha mindezeket Neue (v. ö. Formenl. I. 261) szokatlannak és gyanusaknak, Corssen (v. ö. Ausspr. Voc. I, 741) pedig az *i*-tők analogiája szerint gyártott hamis utánképzéseknek, végre Sirker elvetendőknak s okvetlenül kijavítandóknak mondja, azzal bizonyára még nincs kétségtelenné téve, hogy ezen alakok a nyelv természetével ellenkeznek, hanem csak az, hogy az ő elméletileg felállított s a nyelvre rá erőszakolt szabályaikkal nem férnek meg. Die Sprache soll bestätigen, was wir ausgeklügelt haben, wir wollen nicht von ihr, sie soll von uns lernen (Curtius).

A pluralis accusativus eredeti végzete a singularisból átvett *-im* megtoldva *s*-vel volt; az *m* azonban már korán *n*-be ment át a sziszegőhang előtt, minek következtében a végzet *-ins* lett. Ebből fejlődött aztán a nasalis elejtésével s a megelőző tőhangzó megnyújtásával egyrészt *-ēs*, másrészt pedig *-ēs*; a kettő között áll az egyhangot képviselő *ei*-vel képzett *-eis*, mely az oszkus *ē* és *ī* közötti hangnak felel meg, p. o. *teremnis*, ezen tőalaktól: *teremen-* = latin *termen-* görög *τεγορ-* (mássalhangzói tő), mely épen úgy van képezve mint *slagis*, ezen tőalaktól: *slagi-* (*i*-tő), tehát mint

fentebb is említettük, a két névragozás a szóban levő casusban az oszkusban is egészen egybe olvadt össze.

3. Genitivus.

Az egész mássalhangzói és *i*-névragozás összes casusai között egy sincs olyan, melyben a két névragozás egymással annyira összezavarodott volna, mint épen a szóban levő casus. Az *i*-töknél, hol a végzetnek *-ium*-nak kellene lenni, igen gyakran *-um*-ot találunk, p. o.

<i>apum,</i>	<i>amantum,</i>	<i>partum,</i>
<i>mensum,</i>	<i>furantum,</i>	<i>caelestum,</i>
<i>Veientum,</i>	<i>volantum,</i>	<i>agrestum,</i>
<i>Quiritum,</i>	<i>cadentum,</i>	<i>Thermesum,</i>
<i>optimum,</i>	<i>panum,</i>	<i>marum</i> stb.;

sőt olykor *um* a rendes végzet:

<i>canum,</i>	<i>iuvenum,</i>	<i>senum,</i>
<i>vatum,</i>	<i>volucrum,</i>	<i>colerum</i> stb.

Megfordítva, hol csak *-um* lehetne a szabályszerű végzet igen gyakran *ium* áll, p. o.

<i>radicium,</i>	<i>forcipium,</i>	<i>municipium,</i>
<i>obsidium,</i>	<i>paludium,</i>	<i>fornacium,</i>
<i>cervicium,</i>	<i>meretricium,</i>	<i>iudicium,</i>
<i>artificium,</i>	<i>mancipium,</i>	<i>strigium,</i>
<i>principium,</i>	<i>hospitium,</i>	<i>rienium,</i>
<i>lienium,</i>	<i>carnium,</i>	<i>Larium,</i>
<i>marium,</i>	<i>crurium</i> stb.	

(V. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. I, 264—295; II, 54; Bücheler, Grundr. d. lat. Decl. 40. l.)

A több casusok együttvéve sem okoztak annyi fejtörést a régi grammatikusoknak mint épen ez a casus; míg képzésére nézve kimerítő szabályok felállításán öröklődtek, addig igen sok tekintetben önmagukkal jutottak ellentétbe. Charisius szerint Caesar azt tanította, hogy *panis* genitivus pluralis *panium* lesz, ellenben Verius azt állította, hogy *panum*; Caesar ettől: *pars* a genitivus pluralist erőnek erejével *partum*-mal akarta képezni. Ezen ingadozás és bizonytalanság az *um* és

ium végzet között, azaz, a mássalhangzói és *i*-névragozás között a latin nyelv összes korszakain át húzódik. Ha tehát csak némileg is tájékozni akarjuk magunkat ezen zürzavarban, akkor vissza kell tekintenünk a nominativus singularisnál fentebb elmondottakra. Említettük ott, hogy a latin nyelvben az *o*-tökhöz tartozó szók töönhangzójuknak *i*-be való gyengülése után az *i*-tök közé mentek át, p. o. *hilarus*-ból lett *hilaris* stb.; mondtuk azt is, hogy az *i*-tök közül igen sok szó a töönhangzónak elejtése után a mássalhangzói tök közé jutott, p. o. *mentis*-ből lett *mens* stb.; végre eléadásunkat azzal egészítettük ki, hogy az *o*-tök közül *i*-tök közé került szókról azt tanítottuk, miszerint azok további csonkulás folytán a mássalhangzói tök közé mentek át, mint ezt az idézett példák: *hosti-capas*, *formi-capes*, *muni-cipes*, *muni-ceps* stb. be is bizonyítottuk.

Hogy a szóban levő casus eredetileg egészen az *i*-névragozás szerint volt képezve, mutatja azon körülmény, hogy valamint fentebb a nominativusban egy csoportot sem találunk olyat, melybe a szók az *i*-tökből elcsonkulva ne jutottak volna, épen ezt mondhatjuk a pluralis genitivusról is (a példákat lásd: Tanáregyl. Közl. III, 10, 523. l.). Hogy a többeli *i* ezen casusban kieshetett, mutatják a fentebb idézett példák milyenek: *ap-um*, *sed-um*, *caelum* stb.; melyekben bizonyára mint tiszta *i*-tökből a többeli önhangzónak mindekor meg kellett volna maradni; ellenben az ilyenekbe: *iudici-um*, töalak: *iudic-*, *principium*, töalak: *princip-*, sohasem kellett volna becsúszeni az egyedül *i*-névragozást megillető töönhangzónak. Mindezeket tekintetbe véve mi azt hisszük, hogy ezen casus is eredetileg kivétel nélkül az *i*-névragozás szerint képezetett, hogy azután a mássalhangzói névragozással oly annyira összekeveredett, az csak onnan van, mivel a töönhangzó nem maradt meg minden szóban egyaránt, hanem gyakran elfeledődött, úgy hogy pl. *principium*-ból mindenekelőtt *principjum* lett synicesissal, p. o.

hic homōst omnium (=omnijum) hōminum praecipuos
(Plaut. Trinumm. 1115);

ōmnium (=omnijum) mē exilem atque inanem (Plaut. Stich. 526);

spicifera iusti inventrix urbium (=urbjum) conditrix
(Orell. 5863).

A synicesis tehát nemcsak senariusokban, hanem anapestusokban is előfordul. Miután a többeli *i* ily módon elfe-nődött, azután nem sok kellett ahhoz, hogy a kiejtésben elhangozzék, s az írásba többé fel se vétessék. Így jött aztán létre *principum*-ból *principum* stb.

Mi ezen többeli önhangzónak kiesését egy másik értekezésünkben (v. ö. Tanáregyleti Közl. III, 10, 526. l.) a hangsúly befolyásának tulajdonítottuk, s még most is hajlandók vagyunk akkori tanításunk mellett megmaradni, noha kénytelenek vagyunk bevallani, hogy eddigi tanulmányozásunknak, melyet ezen kérdés tisztába hozására fordítottunk, nem sikerült kívánt eredményre juthatni. Épen ezért kötelességünknek tartjuk a másik véleményt is előadni, és pedig annyival inkább, mert az a mi tanításunkkal egészen ellentézik, a mennyiben azt vallja, hogy a szóban levő genitívusban tompahangú önhangzó (*i*), tompahangu önhangzó előtt (*u*) ki nem eshetett.

Az a kérdés — úgymond Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 689 — hogy a genitívus pluralisban *um*-on végződő *i*-töknél a tőönhangzó utána következő tompahang előtt kieshet-e vagy nem? s erre azt feleli, hogy ha összehasonlítjuk a következő genitívusi alakokat: *pan-um*, *ap-um*, *mens-um*, *vati-um*, *part-um*, *volucr-um*, *caelest-um*, *agrest-um*, *Baliar-um*, *Thermes-um* (Corp. inscr. Lat. 204, 2. 7. 11.), *sed-um*, *caed-um* stb. ezekkel: *pani-s*, *api-um*, *mensi-um*, *vati-um*, *parti-um*, *volucris-um*, *caelesti-um*, *agresti-um*, *Baliari-um*, *Thermensi-um*, *sed-um*, *nubi-um* stb. (v. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. I, 264—268), akkor nagyon is könnyen elhithetjük, hogy az említett alakokból az *i* hangtani törvények értelmében veszett ki. És mégis fontos okok hozhatók fel ezen többeli önhangzónak kiesése ellen. Tudjuk ugyanis, hogy az *o*-n végződő tők tőönhangzójuknak *i*-be való gyengülése után *i*-tökké lettek, hogy ugyancsak *o*-tők a tőönhangzó elejtése folytán a mássalhangzói tők közé mentek át; továbbá, hogy *i*-tők a tőönhangzónak elejtése után hasonlóképen mássalhangzói tökké csonkultak; s végre, hogy hasonló módon *o*-tők először

i-tökké gyengültek s azután mássalhangzói tökké csonkultak, a mint ez az általunk is fentebb idézett *hosti-capas*, *formu-capas* stb. nominatívusi alakokból nyilván kitünik. A tökülönbség elmosódása és elhomályosulása következtében a mássalhangzói tők singularis ablatívusa eleitől fogva *-id* végzettel bírt, épen úgy mint az *i*-töknél. Körülbelül a második pún háborútól fogva Sulla koráig még az *o*-tők is az *i*-tők szerint *-es*, *-eis* és *is*-vel képezték pluralis nominatívusokat. Ugyanezen tőalaki zavar szemlélhető a harmadik declinációban az *-um* s *-ium*-on végződő pluralis genitívusokban. A következő genitívusi alakok ugyanis: *audaci-um*, *fallaci-um*, *feroci-um*, *veloci-um*, *atroci-um*, *pernici-um*, *felici-um*, *simplici-um*, *multiplici-um*, *supplici-um* stb. (v. ö. Neue Formenl. II. 52. 58. Bücheler, Grundr. 42. l.), arra mutatnak, hogy tőalakjaik mindegyikétől *i*-tökből, azután pedig *o*-tökből lettek mássalhangzói tökké, a mint *praecox*, *praecoquis* és *praecoquus* fejlődéséből kétségtelen. A mikor még ezen szók *i*-névragozásuk voltak, szabályosan képezhették pluralis genitívusokat *-ium*-val, accusatívusokat a semleges nemben *-ia*-val és singularis ablatívusokat *i*-vel. Épen így a következő genitívusok: *arci-um*, *merci-um*, *falci-um*, *fauci-um*, *mere-trici-um*, *radici-um*, *cerci-ci-um*, *fornaci-um* (Neue, u. o. I, 280—282) stb., még azon korból valók, midőn még tőalakjaik az *i*-névragozás szerint mentek. Hasonló módon lehet magyarázni a következő genitívusi alakokat: *pari-um*, *locupleti-um*, *forcipi-um*, *municipi-um* (Corp. inscr. 206, 145), összevetve ezekkel: *hosti-capas*, *formu-capas*, *muni-cipes*, *muni-ceps* (Neue, u. o. II, 51. 53. Bücheler, u. o. 42). Minthogy pedig azon adjectívumok száma túlnyomó, melyek *i*-tökből lettek, tehát világos, hogy az úgynevezett egyvégű adjectívumoknál az *ium* végzet leggyakoribb. Az ilyen szóknál az *-um* és *-ium* végzetet biztos szabályokba foglalni már Plinius erőlködött, de minden eredmény nélkül. Miután a nyelv a mássalhangzói és *i*-töket egymástól szigoruan megkülönböztetni többé nem bírta, elkezdé az *-um* és *-ium* végzetet minden öntudatos különbség nélkül használni s ilyeneket is képzett, mint: *ap-um*, *mens-um* stb., noha ezen szók a többeli önhangzót a singularis nominatívusban: *api-s*, *mensi-s* stb. állhatatosan megtartották. Ezen tényekből aztán

azt következteti Corssen, hogy a nevezett genitivusi alakokban tompa önhangzó kiesését tompa önhangzó előtt, nem lehet határozottan állítani.

Plinius azt tanította, hogy az oly szók, melyek a nominativus singularisban *ns-en* végződnek, azok a genitivus pluralisban *-ium-ot* vesznek föl, de egyszersmind felhozza, hogy Caecilius ebből: *amans*, a genitivus pluralist így képezte: *amant-um* (Charis I, p. 122. k.). Az újabb grammatikusok ezen szabályt tökéletesíteni akarván, azt tették hozzá, hogy a szóban levő *-ns-en* végződő szók csak akkor végződnek a pluralis genitivusban *ium-on*, ha mint participiumok vagy adjectivumok használatnak; ellenben, ha mint substantivumok fordulnak elé, akkor *um-on* végződnek. Ezen tanítást azonban nem igazolják a kéziratok, melyek szerint az utóbbi jelentésben is gyakori az *ium* végzet (v. ö. Neue, u. o. II, 56. l.). A régi római költőknél az *ns-n* végződő részesülői tők pluralis genitivusa gyakran végződik *um-on*. Ilyenek Plautusnál más színiköltőknél a következők: *rudent-um, adolescent-um, parent-um, absent-um, gerent-um, innocent-um, amant-um, praecant-um, exsuperant-um*; épen így a régiebb dactylicus költőknél: *altivolant-um* (Enn.), *infantum, amantum, volantum, salutantum, praetermeantum, canentum, carentum, pennipotentum, salientum* stb. (Lucr.). Ezeknek példájára azután a későbbi költők is gyakran használják az ilyen alakokat, különösen Vergilius és Ovidius (v. ö. Neue, u. o. II, 57. 270. 271. 273. 274 Bücheler, u. o. 41. 42. l.). Koene (Sprach. d. Röm. Epik. 133. l.) azon állítását, hogy az epikusok ezen alakot a dactylusi versbe való könnyű illesztetése miatt használták volna, megegyezik azon kétségbevonhatlan tény, hogy ezen alakok a régi színiköltőknél is találatnak. Hogy az *-nt-n* végződő részesülői tők eredetileg a latinban *om, om-on* végződtek, épen úgy mind a görögben *om-on*, a szanszkritban *-am-on*, tehát hogy a latinban *ferent-um*, épen úgy mint a görögben *φερόντων*, a szanszkritban *bharant-am* volt, azt senki sem vonhatja kétségbe. Így állván a dolog, hogy lehet az mégis, hogy a szóban levő részesülői tők a pluralis genitivust *ium-mal* képzik, mely *ium* végzet a legjobb prózairóknál az uralkodó s épen ezért Plinius ezen végzetet tartja

szabályszerűnek? Honnan van az, hogy ezen mássalhangzóon végződő tők csaknem egészen az *i-tők* közé mentek át, holott a latinban oly sok *i-tő* ment át megcsönkulás folytán a mássalhangzó névragozásba? Az ó-szlávra való utalás, melyben hasonló átmenet történt, nem elégséges arra, hogy ezen a latin nyelv belsejében egymással ellenkező ragozási módot kellőleg megfejtse; azt sem elég mondani, hogy a szóban levő tőalakok a pluralis genitivusban, nominativusban és accusativusban egy *i-vel* bővültek, a nélkül, hogy megmagyaráztatnék, hogy tulajdonképen honnan került ide ez az *i*, és mi volt a célja. Ezen *i-nek* nem lehet az indogerman nyelvekben annyira otthonos participiumi képző: *ia, iā* alapja, mert ez a latinban egyszerűen *-io* és *ia-vá* lett volna, s e szerint az ilyen szók az *o-* és *a-tők* közé jutottak volna, épen úgy mint a következő tulajdonnevek: *Constant-ius, Fulgant-ius, Prudent-ius, Loucet-io-s, Leuces-ie, Florentia, Valent-ia, Placent-ia, Pollent-ia, Avent-ia* (v. ö. Schleicher, Comp. 466. Corssen, Krit. Beitr. 471. 472) stb. Szükséges tehát, hogy más magyarázatot kísértsünk meg. A szóban levő részesülőök nőnemei a latinnal rokon nyelvekben vagy *ia-val*, vagy *i-vel* vagy csak *i-vel* jelöltetnek. A latin nyelvben nemcsak hogy igen sok *i-n* végződő nőnemű tőalak van, milyenek a *tar, tor* hím-nemű képzőkből származtatott *trē* tőalakok p. o. *nutr-ic-is, nutrire, Medi-tr-i-n-ali-a* (v. ö. Corssen, Krit. Beitr. 292. l.) stb., hanem a nyelv a nőnem jelölésére az *i-t* még az oly szókban is szilárdul megtartja, melyeknek hím-nemű alakjuk azt már korán elvetette, p. o. *acer* hím-nem, ellenben *acris* nőnem stb. Ezen nőnemű nominativusi alakok nem csekély befolyást gyakoroltak a szóban levő adjectivumok következő végzeteinek: *ium, ia, i* megtartására. E szerint jogosan lehet következtetni, hogy a latin nyelvben az *-nt-n* végződő hím-nemű részesülői tőalakok mellett egykor *i-vel* tovább képzett *-enti* nőnemű tőalakok is voltak, s hogy tehát a hím-nemű *ferent-, amant-* tőalakok mellett *ferenti-, amanti* tőalakok is megvoltak, mely utóbbiak úgy viszonyulnak a görög *φερόντων-ja* (*φερόντων*) alakhoz, mint a latin nőnemű képző *-tr-i*, ebben: *nutrix*, a megfelelő görög *-τρια*, ebben: *ψάλ-τρια* képzőhöz. E szerint az *ium-on* végződő

genitivusok nőnemű *-nti-n*, az *um-on* végződők pedig *-nt-n* végződő tőalakokhoz tartoztak. A mint azonban az *-nti-n* végződő nőnemű tők, milyenek *menti-*, *genti-* stb., az *i* tőönhangzó lecséése folytán a nominativusban *mens*, *gens* stb. lettek, azaz, a mássalhangzói névragozásba mentek át, azonnal a részesülői nőnemű tőalakokból is, milyenek: *parenti-*, *amanti-* a hímneműeknek megfelelő nominativusi alakok fejlődtek ki, milyenek *parens*, *amans* stb., minnek következtében aztán egyvégű adjectivumokká lettek. Így történt az aztán, hogy pl. *parentium* a hímnemet is, *parentum* pedig a nőnemet is jelölhette, s hogy amaz a prózában használatosabb lett, épen úgy mint a fentebb említett egyvégű adjectivumoknál. — Ebből kitűnik — végzi Corssen tanítását, — hogy az *-nt-n* végződő participiumi tőalakok elavult *um-on* végződő pluralis genitivusából tompahangu *i*, tompahangu önhangzó előtt ki nem eshetett. Ezen tanítás eredménye tehát ez: eredetileg a részesülőknél a pluralis genitivusi *um* végzet hímnemet, az *ium* pedig nőnemet jelölt s csak később jelölhette amaz a nőnemet, emez a hímnemet is. Mennyivel jobb lehet ezen tanítás a fentebb épen Corssen által felhozott újabb grammatikusok tanításánál, miszerint az *um* végzet substantivum, az *ium* végzet pedig adjectivum, mi elképzelni nem tudjuk. Mert ha igaz az, hogy *parens* és *amans* ebből lettek: *parentis*, *amantis*, akkor bizonyára ezeknek is *parentum* és *amantium* csak ezekből lehetett létre jönniök: *parentium* és *amantium*, azaz, az eredeti *i*-tökből mássalhangzói tők lettek.

A mássalhangzói és *i*-névragozás tüzetes tárgyalásánál láttuk, hogy mi módon lett a latin nyelvben *o*-töből *i*-tő, ebből ismét mássalhangzói tő, mely utóbbi azonban az előbbin soha sem vehetett erőt, hanem vele folytonos küzdelemben élt, minnek következtében mind a kettő úgy összevegyült, hogy őket egymástól teljesen elválasztani s mint külön névragozást tekinteni tiszta lehetetlenség. Miután pedig a fentebb eléadottakból nyilván kitűnik, hogy a két névragozás legtöbb casusa tisztán az *i*-tők szerint van képezve, tehát következik, hogy ha a kettőt egy névragozásnak vesszük, akkor ezen egy névragozás csakis az *i*-névragozás lehet.

Ha már most a két névragozásnak egész életén még egyszer áttekintünk, meg fogjuk látni, hogy amaz élethálálra folytatott küzdelemben nemcsak hogy a két névragozás új életre nem vergődhetett, hanem az mindkettő halálába került.

Először is, hogy az *i*-névragozáson kezdjük, tudjuk a fentebb eléadottakból, hogy igen sok oly névszó tartozik ide, melyekben a tőönhangzó a lebukott mássalhangzói rag folytán vagy az előtt is a nominativus singularisban *e*-be gyengült. Ilyenek mindenekelőtt a semleges nemű szók: *mare*, *hostile* stb.; továbbá a nőnemű *-es-en* végződők: *torque-s*, *fele-s* stb. A későbbi nyelvben a tőönhangzó ugyan megmarad, de a casusrag gyakran leesik, p. o. *admirabili*, *incomparabili*, *qui* (e h. *qui-s*) stb. Az ilyenekben pedig: *frons*, *plebs* stb. a tőönhangzó veszett ki; ha pedig a tőönhangzót folyékony hang előzte meg, akkor a tőönhangzó a casusraggal együtt leest.

Az *i*-tők vocativusa már a régi nyelvben is a nominativusi jelző elejtése után *e-n* végződik, p. o. *Dite pater* (C. i. L. 818); épen így az ilyenek: *Hercule*, *Socrate* stb.

A singularis genitivus legrégibb ragja úgy az *i*- mint mássalhangzói tőknél: *ēs*, mely azonban már a régi latinban *is*-vé lett. Ezen rag a tőönhangzóval összeolvadva *ēs* vagy *is*-t ad, mely azonban már Ennius és Plautus korában megrövidült, úgy hogy a mássalhangzói tők ragjával egyenlővé lett. Az *i*-tők classicus kori *-is* végzete a későbbi korban vagy *es*-vé lett alig hallható sziszegőhanggal, vagy pedig *i*-vé, p. o. *securitati*, *integritati* (Kr. u. 364). Később amaz az *s* leeste emez a tőönhangzó elgyengülése folytán *ē*-vé lett, p. o. *senus mare* (Orell. 4583); *regione secunde* (d. Ross. I. Chr. R. 972). Az ilyen kibalt genitivusi alakhoz aztán a kömetszők gyakran az accusativust jelző *m*-et ragasztották, p. o. *Valete et memores este pietatem patris* (Inscr. Neap. 5607).

Az accusativus singularis *m* ragja a harmadik század vége felé Kr. u. úgy a mássalhangzói mint *i*-névragozásnál a népnyelvben nem ejtetett többé s a megelőző önhangzó *e*-be homályosult, p. o. *Tebere* (e h. *Tiberim*; v. ö. Fleetw. Mon. Christ. 481, 7.).

A legrégibb eredeti latin nyelvemlék által igazolt ablativusi végzet úgy a mássalhangzói mint *i*-tőknél: *id*, p. o.

airid, *marid* stb. Ezen ablativusban azonban már a régi nyelvben a *d* elejtése után a töönhangzó *e*-be van homályosítva, p. o. *patre, aire* stb., mely mellett, mint fentebb láttuk, *i, ei* végzet is használatban volt; az *e* azonban már a latin irodalom zsenge korában megrövidült. A Gracchusok idejétől fogva a mássalhangzói tők ablativusa rendszeren, Augustus korában pedig kizárólag csak *e*-n végződik. Az *i*-töknél ugyan a Gracchusoktól Caesar idejéig uralkodó az *i* és *ei*, de igen gyakran fordul elé a rövid *ē* is. A népnyelv a töönhangzót itt is *e*-be gyengíti, p. o.

Sodale, t. Pomp. Bull. d. Inst. R. 1865, p. 169.

Martiale, u. o. Bull. 1864, p. 99.

Épen így az első császári korban a hadi s más ökmányokban, p. o. *fidete, natale, liberale* stb. (v. ö. Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 241. l.). Ezek mellett azonban olykor *i*-n végződő ablativusok is fordulnak elé.

A dativus legrégebbi végzete úgy a mássalhangzói mint *i*-töknél *ei*, de már korán igen gyakran *ē*-be homályosul; a Gracchusok ideje óta *ei* és *i* az uralkodó, az *ē* gyéren fordul elé; Augustus kora óta pedig úgy az irodalomban mint a művelt társalgási nyelvben csak *i* vala használatban. A népnyelv ezen *i*-t is először megrövidítette, azután pedig *ē*-be gyengítette, p. o. *felice* (v. ö. Or. 6523, Kr. u. 224), *coniuge*, (Grut. 588, 8). A kömetszők ezen dativusi alakhoz is, ha kedvők tartotta, *m*-et ragasztattak, p. o. *nati mortem non interfuit* (V. ö. Grut. 770, 9).

Imhol a casusok történelmi fejlődésének ezen vázlatából is kitűnik, hogy az *i*-tők összes casusai a singularisban a casusrag *s* vagy *m* leeste után *ē*-be gyengült többeli *i*, a későbbi népnyelvben egyhangu *s* alakú *ē*-vé süllyedt, mi által az egész névragozás élete vala feldúlva. A szóban levő casusok ragjainak lassanként való elgyengülése, lekopása s végre leesése úgy tűnik fel mint valamely emésztő betegség, mely az itáliai nyelvek életerén századokon át rágódván, elvégre is a névragozás halálát idézte elé. A betegség fokenkénti elhárporozását szemléltesse velünk a következő összeállítás.

	Oszkus:	ó-latin:	classicus latin:	ó-umber:
N.	<i>tiurris</i>	<i>turris</i>	<i>ovis</i>	<i>uvē</i>
G.	<i>tiurreis</i>	<i>turris</i>	<i>ovis</i>	<i>uvir, uver</i>
D.	<i>tiurrei</i>	<i>turrei, turrē</i>	<i>ovi</i>	<i>uve</i>
Acc.	<i>tiurrim</i>	<i>turrim</i>	<i>ovem</i>	<i>uvim, uvem</i>
Abl.	<i>tiurrid</i>	<i>turrid</i>	<i>ove</i>	<i>uvi, uve.</i>

	Uj-umber:	késő latin:	késő latin:	olasz:
N.	<i>ovs</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
G.	<i>over</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
D.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
Acc.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ova</i>	<i>torre</i>
Abl.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>

(v. ö. Kirchhoff Umbr. Sprachd. I. 121—124. Momms. Unterit. Dial. 232.).

A mássalhangzói töknél a genitivusban a szó végére jutott *i* elgyengülése, az *s* és accusativusi *m* rag leeste után, az egész singularis, a nominativus kivételével, egyenlővé lett. Úgy hogy pl. ezen nominativusnak *pes*, minden más casusa a singularisban *pede* vala. A későbbi latinban még a nominativus is egyenlővé lett a több casussal, p. o. *carcer* *), az egész singularisban *carcere* volt. E szerint a mássalhangzói névragozás minden casusa már a későbbi kori latin népnyelvben egymással egészen egyenlővé lett. Tehát ez is épen úgy mint az *i*-névragozás, lassanként egészen kihalt. Elhalásának történetét az itáliai nyelvekben szemléltetővé teszi következő összeállítás.

	Oszkus:	ó-latin	classicus latin
N.	<i>kvaistur</i>	<i>quaistor</i>	<i>quaestor</i>
G.	<i>kvaistureis</i>	<i>quaistores</i>	<i>quaestoris</i>
		<i>quaistoris</i>	
D.	<i>kvaisturei</i>	<i>quaistorei</i>	<i>quaestori</i>
		<i>quaistorē</i>	

*) V. ö. Probus Append. p. 197. K. *Carcer, non carcere*, mely szabályt bizonyára nem adta volna, ha *carcere* nominativust nem hallott volna ejteni.

Acc.	<i>kvaisturum</i>	<i>quaistorem</i>	<i>quaestorem</i>
Abl.	<i>kvaisturud</i>	<i>quaistorid</i>	
	<i>kvaisturud</i>	<i>quaistore</i>	<i>quaestore.</i>

	Umber:	késő latin:	olasz:
N.	<i>kvestur</i>	<i>quaestor, questore</i>	<i>questore</i>
G.	<i>kvesturer</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
D.	<i>kvesture</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
Acc.	<i>kvesturu, kvesturo</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
Abl.	<i>kvesturi, kvesture</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>

(V. ö. Kirchhoff, Umbr. Sprachd. I, 126—129. Momms. Unterit. Dial. 232. Corssen, Auspr. Voc. II, 48. 244).

Eléadásunk végeredménye ez: Az italiai nyelvcsaládnak minden más indógerman nyelvcsalád fölött kizárólagos sajátága az, hogy tőönhangzóit *i*-be gyengíti; kitűnik ez az említett nyelvcsalád *szóképzéséből*, a *szók összetételéből*, s végre különösen a *névragozásból*, a mennyiben az *i*- és mássalhangzó névragozásban nemcsak hogy a többi önhangzó elgyengülhetett, megrövidülhetett s a ragok mássalhangzó leeshettek, hanem még — mint láttuk — az egész névragozás is kihallhatott. E szerint történeti elvitázhatatlan tény az, hogy eredetileg a italiai nyelvekben csak önhangzó névragozás létezett, s csak ezekből fejlődött ki később gyengülés és lekopás folytán a mássalhangzó névragozás. A fejlődés menete véleményünk szerint következő vala:

Miután az indógerman nyelvekben, következőleg a latinban is a legszilárdabb önhangzó az *a*, tehát mindenekelőtt *a*-névragozás volt; ebből később, minthogy az *o* önhangzó *a* / *s* *u* között van, egyrészt az *o*-, másrészt pedig az *u*-névragozás fejlődött ki; továbbá az *e* önhangzó *a* és *i* között állván, az *a*-névragozásból egyrészt az *e*-, másrészt pedig az *i*-névragozás jött létre. Ez utóbbi névragozás tőönhangzójának kiesése végre az úgynevezett mássalhangzó névragozásnak adott életet.

A DEFTEREK RŐL.

SZILÁDY ÁRON,

LEV. TANTÓL.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1872.